

บทที่ 5

วิเคราะห์ท่อนุภาคในนิทานปัญญาสชาดก

การวิเคราะห์ท่อนุภาคในนิทานปัญญาสชาดก กระทำตามประเภทของเนื้อหา¹ เช่นเดียวกับในการวิเคราะห์แบบเรื่อง ดังนี้

1. นิทานศาสนา

การวิเคราะห์ท่อนุภาคในนิทานศาสนาพิจารณาคำประเด็นต่อไปนี้

- ก. นิทานที่แสดงถึงการทำทานของพระโพธิสัตว์
 - ข. นิทานที่แสดงถึงความกตัญญูของพระโพธิสัตว์ต่อบิณฑามารดา
 - ค. นิทานที่แสดงถึงการบูชาบูชาบุพชนและบุพชนีวัตคุณของพระโพธิสัตว์
- นิทานทั้ง 3 ประเภทนี้ มีอนุภาคสำคัญ 3 ประการคือ

- 1) กุศลกรรม
- 2) ท้าวสักกะทดสอบจิตใจพระโพธิสัตว์
- 3) รางวัล

- ง. นิทานที่มุ่งแสดงปัญญาในการแก้ปริศนาธรรมของพระโพธิสัตว์

นิทานประเภทนี้ มีอนุภาคสำคัญ 4 ประการคือ

- 1) ผู้ตั้งปริศนาและผู้ตอบปริศนา
- 2) จุดมุ่งหมายในการตั้งปริศนา
- 3) ปริศนาและคำตอบ
- 4) รางวัล

- จ. นิทานที่มุ่งแสดงปาฏิหาริย์ของพระโพธิสัตว์ พิจารณาอนุภาคเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามเนื้อเรื่อง

¹ดูการแบ่งประเภทของเนื้อหา¹นิทานใน บทที่ 3 หน้า 20-21

ต่อไปนี้จะเป็นการวิเคราะห์ห่อนุภาคในเนื้อหาของนิทานประเภทต่าง ๆ โดยละเอียด

ก. นิทานที่แสดงถึงการทำทานของพระโพธิสัตว์

ข. นิทานที่แสดงถึงความกตัญญูต่อบิคา มารดาของพระโพธิสัตว์

ค. นิทานที่แสดงถึงการบูชาปูชนียบุคคลและปูชนียวัตถุของพระโพธิสัตว์

นิทานศาสนาทั้ง 3 แนวนั้นมีลำดับเหตุการณ์คล้ายคลึงกัน มีอนุภาคหลายอนุภาคเหมือนกันเป็นไปในทำนองเดียวกัน จึงนำมาวิเคราะห์ไว้ด้วยกัน โดยพิจารณาอนุภาคตามหัวข้อต่อไปนี้

- 1) ฤศลกรรรม
- 2) ท้าวสักกะทดสอบจิตใจพระโพธิสัตว์
- 3) รางวัล

1) ฤศลกรรรม คือ พฤติกรรมการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ การบริจาคทาน การเสียสละชีวิตเพื่อบิคา มารดา และการบูชาปูชนียบุคคลและปูชนียวัตถุ ดังนี้

ก) การบริจาคทาน มีอนุภาคสำคัญ คือ พระโพธิสัตว์บริจาคทานด้วยสมบัติอันมีค่ายิ่ง เช่น ราชสมบัติ ภรรยา บุตรธิดา อวัยวะ ชีวิต (เทียบกับอนุภาคในคัทนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง คือ v 400 การทำบุญให้ทาน, w 28 การอุทิศตนเป็นศาสนบูชา)

ข) การเสียสละชีวิตเพื่อบิคา มารดา บิคาหรือมารดาของพระโพธิสัตว์ประสบอันตรายถึงแก่ชีวิต เช่น ถูกยักษ์กินคนจับ ถูกงูพิษกัด หรือจะถูกประหารชีวิต พระโพธิสัตว์เข้าช่วยเหลือ โดยยอมสละชีวิตของตนแทนบิคา มารดา เช่น ยอมควักดวงใจของตนเพื่อนำดวงใจนั้นไปชุบชีวิตมารดา (E 38 ชุบชีวิตโดยการเปลี่ยนวิญญาณ) ดังในนรชีวชาคก (25) ในกรณีเช่นนี้ พระโพธิสัตว์มักจะต้องอธิษฐานขออาวุธเพื่อมาเชือดดวงใจ แล้วก็มีอาวุธตกจากฟ้า หรือมียักษ์นำอาวุธมาให้ (D 852 ของวิเศษได้มาโดยการอธิษฐาน D 811.2 ของวิเศษตกจากสวรรค์ D 812.11 ของวิเศษได้จากยักษ์) ในชาคกบางเรื่อง พระโพธิสัตว์ยอมคนถูกประหารแทนบิคา อย่างไรก็ตาม ผลที่สุดพระโพธิสัตว์ก็จะไม่ได้รับอันตรายใด ๆ จากการสละชีวิตแทนคุณบิคา มารดานี้ หากพระโพธิสัตว์ถูกประหาร ก็จะเกิดอุปสรรคทำให้ประหารไม่สำเร็จ แม้แต่โยนพระโพธิสัตว์เข้ากองไฟ หรือโยนลงเหว ก็เกิดคอกมัวทองรองรับไว้ (D 454.16 การแปลงรูป :

เครื่องทรมานกลายเป็นคอกบัว) หากพระโพธิสัตว์สิ้นชีวิตลงก็จะได้รับการชุบให้ฟื้นคืนชีวิต อาจจะเป็นการชุบชีวิตโดยท้าวสักกะ (E 121.1 ชุบชีวิตโดยเทพเจ้า) ด้วยการอธิษฐานของมารคา (E 71 ชุบชีวิตโดยการอธิษฐาน) หรือด้วยยาทิพย์ (E 101 ชุบชีวิตด้วยยา)

ค) การบูชาปูชนียบุคคลและปูชนียวัตถุ ปูชนียบุคคลที่พระโพธิสัตว์บูชา ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกโพธิ พระเถระ และพระสงฆ์ (V 11.8 พลังกรรมแก่นักบุญ) และปูชนียวัตถุ ก็ ได้แก่ พระพุทธรูป (V 11.10 พลังกรรมแก่รูปเคารพ) พระไตรปิฎก (V 151 จารึกศักดิ์สิทธิ์) ศาสนสถาน (V 112 วัด) และพระธรรม พระโพธิสัตว์บูชาปูชนียบุคคลด้วยการปรนนิบัติ หรือช่วยให้พ้นอันตราย บูชาปูชนียวัตถุด้วยการสร้างหรือซ่อมแซม หากเป็นพระธรรม ก็บูชาด้วยการชวนขยายฟังธรรมและประพฤติตามธรรมนั้น การบูชาของพระโพธิสัตว์นั้น เป็นการกระทำด้วยความศรัทธาสูงสุดจนอาจขายแม่บุตรภรรยา หรือสละได้แม้ชีวิตของตนเพื่อประโยชน์ของปูชนียบุคคลและปูชนียวัตถุเหล่านั้น ดังในอุลลภัตติชชาคก (11) และวิริยบัณฑิตชาคก (17)

การบำเพ็ญกุศลทุกประการ ของพระโพธิสัตว์กระทำด้วยความมุ่งหมายที่จะบรรลุมรรคตรัสรู้ และนิพพาน ดังนั้น ก่อนจะบำเพ็ญกุศลกรรมใด ๆ พระโพธิสัตว์จึงมักจะอธิษฐานขอให้ผลบุญที่ได้ช่วยให้ตรัสรู้ในภายภาคหน้า (V 17.5 พลังกรรมเพื่อให้ได้ความรู้) ในนิทานบางเรื่อง นอกเหนือจากการอธิษฐานขอตรัสรู้แล้ว พระโพธิสัตว์ก็ยังอธิษฐานขอพรอื่น ๆ อีก เช่น อธิษฐานขออย่าให้เกิดทุพพิภพภัย (V 17.1 พลังกรรมเพื่อให้ได้พืชผลและกินฟ้าอากาศที่ดี) อธิษฐานขอให้ชาติหน้าได้เกิดในตระกูลร่ำรวย (Q 111 ได้ความร่ำรวยเป็นรางวัล) การอธิษฐานขอพรต่าง ๆ นี้ล้วนแต่สัมฤทธิ์ผลทุกประการ ซึ่งแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของการบำเพ็ญกุศลกรรม อย่างไรก็ตามในอีกแง่หนึ่ง การอธิษฐานขอความสุขสบายต่าง ๆ เช่น ขอความร่ำรวย ขอให้เกิดในตระกูลดี ขอให้เป็นผู้ที่เลิศด้วยประการต่าง ๆ เช่นนี้ ก็แสดงว่าพระโพธิสัตว์ยังคงมีกิเลส หรือความอยากได้อยากมีอยู่ แม้กำลังเพียรพยายามบำเพ็ญบารมีเพื่อมุ่งสู่นิพพานอันเป็นความดับซึ่งกิเลสทั้งปวงก็ตาม

2) ท้าวสักกะทดสอบจิตใจพระโพธิสัตว์ ในชาคกเรื่องที่พระโพธิสัตว์ตั้งใจจะสละเลือดเนื้อเป็นทาน หรือเพื่อช่วยชีวิตมารคา หรือเพื่อบูชาปูชนียบุคคลปูชนียวัตถุ ท้าวสักกะก็มักจะแปลงกายมาทดสอบความศรัทธากล้าเสียสละของพระโพธิสัตว์ (D 42

เทพเจ้าแปลงเป็นมรรคยชน, D 645 แปลงกายเพื่อทดสอบพระเอก) ผู้วิจัยจะได้พิจารณาอนุภาคที่เกี่ยวกับเรื่องท้าวสักกะทดสอบจิตใจพระโพธิสัตว์เป็น 2 หัวข้อ คือ ร่างแปลงของท้าวสักกะและจุดมุ่งหมายในการทดสอบของท้าวสักกะ ดังนี้

ก) ร่างแปลงของท้าวสักกะ ในการทดสอบจิตใจพระโพธิสัตว์นี้ ท้าวสักกะจะแปลงร่างเป็นบุคคล 2 จำพวก คือ ยักษ์ และ มนุษย์ โดยจะแปลงเป็นยักษ์ในชาดกเรื่องที่พระโพธิสัตว์ประกาศหาผู้ธรรม เช่น ธรรมโศกตชาดก (18) ยักษ์แปลงก็จะมาอาสาแสดงธรรมโดยแลกกับการกินเนื้อพระโพธิสัตว์ (D 42.1 เทพเจ้าแปลงเป็นยักษ์ 3 เศียร 6 กร M 232 เจ้าชายยอมสละชีวิตแลกกับการเรียนรู้ความลับบางประการ V 17.5 การปลุกกรรมเพื่อให้ได้ความรู้) ในกรณีที่ท้าวสักกะแปลงเป็นมนุษย์นั้น พระองค์มักจะแปลงเป็นพราหมณ์ โดยอาจจะเป็นพราหมณ์ชอทานที่ขอบริจาครักษาสมบัติจากพระโพธิสัตว์ (K 1811.1 เทพเจ้าแปลงเป็นชอทาน) เช่นใน วิบุลราชชาดก (6) อาทิตตชาดก (12) อรินทชาดก (46) หรือเป็นพราหมณ์ผู้มีความรู้ทางชุบชีวิต ในกรณีที่ต้องการทดสอบความกตัญญูต่อมารดาของพระโพธิสัตว์ เช่นในนรชีวะชาดก (25) มหาปทุมชาดก (27) บางครั้ง ท้าวสักกะก็แปลงเป็นมนุษย์ที่มีลักษณะแปลกประหลาด เช่น มนุษย์ร่างครึ่งซีก (F 525.1 มนุษย์ร่างครึ่งซีก) ใน สิริจุทามณีชาดก (7) และ มนุษย์ไร้ศีรษะ (F 511.0.9 มนุษย์ไร้ศีรษะ) ในมหาสุรเสนชาดก (14) ทั้งนี้ เพื่อขอบริจาคร่างและอวัยวะส่วนที่ขาดหายไปจากพระโพธิสัตว์ นอกเหนือจากนี้ ท้าวสักกะยังอาจแปลงเป็นบุคคลบางอาชีพ เช่น ผู้เลี้ยงสุนัข หรือ ช่างทอง เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์

ข) จุดมุ่งหมายในการทดสอบของท้าวสักกะ ท้าวสักกะทดสอบพระโพธิสัตว์เกี่ยวกับคุณความดีต่อไปนี้

- (1) ความตั้งใจจริงในการบริจาชทาน ท้าวสักกะจะแปลงร่างมาขอบริจาควัชระ ชีวิต รวมทั้งราชสมบัติ ภรรยา บุตรธิดาของพระโพธิสัตว์
- (2) ความกตัญญูต่อบิคามารดา ท้าวสักกะทดสอบความกล้าเสียสละดวงใจ ซึ่งก็หมายถึงชีวิตของพระโพธิสัตว์เพื่อทดแทนคุณบิคามารดา
- (3) ความอดกลั้น ในอาทิตตชาดก (12) ท้าวสักกะในร่างแปลงคำหนักเตียนอาหารซึ่งรับบริจาจากพระโพธิสัตว์ ทั้งยังถูกระชากพระเทวี ซึ่งพระโพธิสัตว์บริจาคให้นั่นค่อนหน้าพระที่นั่ง (H 1553.2 การทดสอบความอดกลั้น : กษัตริย์จะต้องออกทนต่อคำวิจารณ์หรือนินทาว่าร้าย) การถูกระชากพระเทวีค่อนหน้าพระที่นั่งนี้คล้ายคลึงกับการที่

ชุกกนุกระชากรและเขียนตีกันหาชาติต่อหน้าพระเวสสันดร ในมหาชาคิกำหลวง¹

(4) การถือมั่นต่อคำสัญญา ในอรินทมชาคก (46) พระโพธิสัตว์ต้องขายพระเทวีและพระองค์เอง เพื่อเอาเงินให้พราหมณ์แปลงตามสัญญา (M 203.3 กษัตริย์ขายพระองค์เองและพระราชนัดดาเป็นทาสเพื่อรักษาสัญญา)

3) รางวัล หลังจากผ่านการทดสอบจิตใจแล้ว พระโพธิสัตว์ได้รับรางวัลอันวิเศษต่าง ๆ (Q 21 รางวัลแก่พลีกรรมเพื่อศาสนา Q 38 รางวัลแก่การสักการะบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา Q 61 รางวัลแก่การพลีตน) ที่สำคัญมีดังนี้

- ก) ท้าวสักกะปรากฏกาย
- ข) การได้สิ่งที่บริจาคไปกลับคืนมา
- ค) การขึ้นสู่สวรรค์
- ง) การบังเกิดความมหัศจรรย์ต่าง ๆ
- จ) ความช่วยเหลือจากบุคคลเหนือมนุษย์
- ฉ) ตำแหน่งอันมีเกียรติ
- ช) ชีวิตตามคำอธิษฐาน
- ฌ) การรอดพ้นจากอันตราย

ก) ท้าวสักกะปรากฏกาย ท้าวสักกะจะคืนรางวัล แสดงตนให้พระโพธิสัตว์ได้รู้จัก (A 182 เทพเจ้าแสดงตนต่อมรรคทายก) การปรากฏกายของท้าวสักกะนี้ บางครั้งก็มีจุดมุ่งหมายอื่น ๆ ด้วย เป็นต้นว่า เพื่อไปตามถึงกุศลกรรมที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญอันเป็นที่มาของความวิเศษในตัวของพระโพธิสัตว์ เช่น กุศลกรรมอันทำให้พระโพธิสัตว์มีนิวาสศักดิ์สิทธิ์ ในวัฏฏังคสุลราชชาคก (20) เพื่ออนุโมทนาการบำเพ็ญกุศลของพระโพธิสัตว์ เพื่อทำนายว่าพระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต (A 178 เทพเจ้าเป็นผู้พยากรณ์, 310.1 คำพยากรณ์เกี่ยวกับความยิ่งใหญ่และชื่อเสียงในอนาคต) เช่นในธรรมโสมทกชาคก (18) และนรชิวชาคก (25) และเพื่อแสดงธรรม

¹ดูรายละเอียดใน "กัณฑ์กุมารบรพ" ใน มหาชาคิกำหลวง (กรุงเทพฯ: พิมพ์ในการฉาปนกิจศพ นายชิต นภาพัท, 2479), หน้า 253-334.

ข) การไถ่สิ่งที่บริจาคไปคืนมา ในกรณีที่พระโพธิสัตว์บริจาค ราชสมบัติ พระมเหสี และพระโอรสธิดา เมื่อท้าวสักกะคืนร่างก็จะคืนสมบัติเหล่านั้นให้แก่พระโพธิสัตว์ด้วย ในกรณีที่พระโพธิสัตว์บริจาคอวัยวะหรือชีวิต ท้าวสักกะก็จะรักษาอวัยวะส่วนนั้นให้คืนดี (D 2161.2 การรักษาบาดแผลด้วยวิธีมหัศจรรย์) หรือชุบให้ฟื้นคืนชีวิต (E 121.1 ชุบชีวิตโดยเทพเจ้า) เช่นใน สิริจุทามนิชาคก (7)

ค) การขึ้นสู่สวรรค์ (Q 172 ราววัล การรับสู่สวรรค์) พระโพธิสัตว์ขึ้นสู่สวรรค์ ตามคำเชิญของท้าวสักกะโดยท้าวสักกะพาพระองค์ขึ้นไปชมสวรรค์ และนำกลับสู่โลกมนุษย์ (F 7 เดินทางสู่โลกอื่นโดยไปกับเทพเจ้า F 11.2 มนุษย์ขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น F 10.1 การกลับจากโลกเบื้องบน) ดังใน ธรรมนิคมัตติราชชาคก (22) และธรรมราชชาคก (24) หรือเมื่อพระโพธิสัตว์สิ้นชีวิตลงก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ (E 605.3 การกลับชาติ : มนุษย์เกิดเป็นเทพเจ้า) เช่นใน วัฏฏังคูลีราชชาคก (20) จากทานชาคก (23) เป็นต้น ในชาคกบางเรื่อง ท้าวสักกะเพียงแต่แสดงวิมานในสวรรค์ให้พระโพธิสัตว์ได้ชม โดยที่พระโพธิสัตว์มิได้ขึ้นสู่สวรรค์อย่างแท้จริง (V 511.1 นิमितแห่งสวรรค์) เช่น ในพรหมโฆสราชชาคก (33)

ง) การบังเกิดความมหัศจรรย์ต่าง ๆ ความมหัศจรรย์ที่บังเกิดภายหลังการบำเพ็ญกุศลกรรมของพระโพธิสัตว์นั้น มีทั้งที่เป็นวัตถุ ปราภฏการณธรรมชาติ และความวิเศษอันบังเกิดแก่องค์พระโพธิสัตว์ วัตถุที่เป็นรางวัลแก่พระโพธิสัตว์ เช่น ปราสาท อันเกิดจากอานิสงส์ของพระโพธิสัตว์ หรือพระวิษณุกรรมมาเนรมิตให้ (D 1131 ปราสาทวิเศษ F 271.2 เทวดาเป็นช่างก่อสร้าง) ผนมหัศจรรย์ต่าง ๆ เช่น ผนดอกไม้ ผนขนม ผนข้าวสาร (F 962.6.1 ผนข้าวสาละ) ผนเครื่องนุ่งห่ม ผนเงินทอง (F 962.8.1 ผนเงิน) และผนแก้ว (F 962.8.2 ผนเพชรพลอย) ผนเหล่านี้ ปราภฏในกนกวรรณราชชาคก (16) เป็นการหยุดยั้งพุกกิชัยที่ชาวเมืองกำลังประสบ (G 146 ราววัล คือ การสุกสิ้นพุกกิชัย) ปราภฏการณธรรมชาติซึ่งเป็นการเฉลิมฉลองพระโพธิสัตว์ เช่น ขณะพระโพธิสัตว์เกิดก็ปรากฏนิमितมหัศจรรย์ต่าง ๆ (F 960.1.2 ปราภฏการณมหัศจรรย์เมื่อพระเอกเกิด) ดังในจันทเสนชาคก (42) เมื่อพระโพธิสัตว์ตั้งความปรารถนาจะบำเพ็ญทานภายในหรือขณะบำเพ็ญทานนั้น พ้าคินก็จะสะท้อนเป็นการสรรเสริญพระโพธิสัตว์ (V 222 เหตุมหัศจรรย์บังเกิดเพื่อสรรเสริญนักบุญ) ดังในร้านปโชตชาคก (4)

วิบุลราชชาดก (6) เป็นต้น บางครั้งความมหัศจรรย์อันเป็นรางวัลนี้บังเกิดแก่องค์พระ-
โทธิสัทว์เอง เช่น ในวัฏกัจจลราชชาดก (20) พระโทธิสัทว์มีนิววิเศษ อันเป็นผลจาก
การขอมัน্নพระพุทธรูป (D 996.1, D 2161.4.4 การรักษาความพิการโดยขอมรูปเคารพ
ที่ชำรุดตรงส่วนอวัยวะเดียวกัน)

จ) ความช่วยเหลือจากบุคคลเหนือมนุษย์ พระโทธิสัทว์ได้รับความ
ช่วยเหลือจากบุคคลเหนือมนุษย์ คือ เทวดา และ นาค บทบาทของเทวดา คือ ใน
จันทรราชชาดก (8) นางเมขลาช่วยพระโทธิสัทว์ขึ้นจากทะเลและพาไปส่งยังเมืองที่ว่าง
กษัตริย์ อันทำให้พระโทธิสัทว์ได้ครองราชย์ต่อมา และในวิริยบัณฑิตชาดก (14) เทวดา
เข้าสั่งพระพุทธรูปเปล่งเสียงอนุญาตให้วิริยบัณฑิตปิดทองพระพุทธรูปได้ตามประสงค์
(N 814 เทวดาผู้เป็นประโยชน์ V 232 เทวดาเป็นผู้ช่วยเหลือ D 1610.21 รูปปั้นพุทไค้)
ส่วนนาคนั้น ในสิริวิบูลกิติชาดก (5) คอกบัวทองซึ่งช่วยพระโทธิสัทว์ให้รอดพ้นจากการถูก
ประหารได้นำพระโทธิสัทว์ไปยังนาคพิภพ (F 127.1 การเดินทางสู่อาณาจักรงู) และ
นาคราชก็ได้นำพระโทธิสัทว์กลับมนุษยโลก อภิเษกให้ครองราชย์ในนครจัมปาก (B 91.1
นาค B 589 สัทว์ช่วยให้คนมั่งคั่งและยิ่งใหญ่ B 589.1 นกอินทรีช่วยกุ่มบัลลังค์คืนให้แก่
กษัตริย์ผู้เสียราชย์¹⁾)

ฉ) ตำแหน่งอันมีเกียรติ พระโทธิสัทว์ได้ตำแหน่งอันมีเกียรติยิ่ง
ใหญ่ ซึ่งมักเป็นตำแหน่งในทางโลก (Q 113.0.1 ได้รับเกียรติอันสูงส่งเป็นรางวัล)
ตำแหน่งดังกล่าวมักได้แก่ กษัตริย์ โดยพระโทธิสัทว์อาจได้เป็นกษัตริย์ในชาติปัจจุบัน ดัง
ในจันทรราชชาดก (8) ซึ่งราชรถเสด็จหายของเมืองสุวรรณภูมิวิ่งมาเกยพระโทธิสัทว์
(H 1574.3 การเลือกกษัตริย์โดยวิธีทดสอบ P 11.1 การเลือกกษัตริย์โดยให้ฟ้าบันดาล)
หรือหลังจากพระโทธิสัทว์สิ้นชีวิตลง เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ก็ได้เกิดเป็นรัชทายาทในเมือง
ใดเมืองหนึ่ง (E 605.6 การกลับชาติ : คนสามัญเกิดเป็นเจ้าชาย) เช่นใน

¹⁾ ในอนุภาค B 589.1 นี้ ความแตกต่างระหว่างชนิดของสัทว์ผู้ช่วย จาก
นกอินทรี ในคัมภีร์มาเป็นนาคในสิริวิบูลกิติชาดกนี้ อาจแสดงถึงความคุ้นเคยและทัศนคติ
ที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของนิทาน

โบราณกบิลราชชาตก (21) ปุปผชาตก (31) เป็นต้น

ข) ชีวิตตามอธิษฐาน ขณะบำเพ็ญกุศลกรรม พระโพธิสัตว์และผู้ช่วยบำเพ็ญกุศลมักจะมีอธิษฐานขอพรต่าง ๆ ซึ่งก็จะได้ตามประสงค์ทุกประการ พรดังกล่าวมักจะเกี่ยวข้องกับชีวิตในชาติหน้า (E 602 กลับชาติมาเกิด ความรูปร่างที่ตั้งใจไว้ขณะถึงแก่ความตาย) เช่น ขอให้เกิดในตระกูลร่ำรวย ผู้ร่วมบำเพ็ญกุศลกับพระโพธิสัตว์ซึ่งอาจเป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์หรือคนอื่น ๆ ก็อธิษฐาน เช่น ขอให้ได้เป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์ในชาติต่อไป ขอให้มียูงงาม มีรัศมีโอกาส เป็นต้น และทุกคนก็กลับชาติมาเป็นอย่างที่ตนอธิษฐานไว้ทุกประการ ชาตกที่ปรากฏเรื่องชีวิตตามอธิษฐานนี้เช่น เทวรุกขุมารชาตก (34) จันทเสนชาตก (42) เป็นต้น

ฌ) การรอดพ้นจากอันตราย ในอันตรายใด ๆ ซึ่งอาจเกิดกับพระโพธิสัตว์ อันเนื่องมาจากการบำเพ็ญกุศลของพระโพธิสัตว์นั้น ล้วนมีเหตุมหัศจรรย์เกิดขึ้นช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ให้ปลอดภัยทุกครั้งไป เป็นต้นว่า ในสิริวิบูลกิติชาตก (5) การประหารพระโพธิสัตว์ไม่สำเร็จทุกครั้ง เนื่องจากความของเพชรฆาตหักลง ซึ่งจะทำให้มาเหยียบก็หนีไป (Q 416.3 วิถีสิงโทษโดยใช้ข้างเหยียบ) เมื่อจับโยนลงหลุมไฟ (S 12 เมาหังเป็น) และโยนลงเหว (S 127 ซ่าโคโยโยนจากที่สูง) ก็เกิดคอกบัวรองรับ (D 454.16 การแปลงรูป : เครื่องทรมานกลายเป็นคอกบัว) และใน ทูลกบัณฑิตชาตก (11) เทวคัมภีร์กาลให้ไม้ทลาวที่จะเสียบร่างพระโพธิสัตว์หักลง

นอกจากนั้น พระโพธิสัตว์ก็ยังได้รับรางวัล เช่น การบูชาจากเทวดา มนุษย์ และสัตว์ ลากสักการะ และบริวาร คำพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า การบรรลุนิพพานขั้นสูง และชัยชนะเหนือศัตรู

ง. นิทานที่มุ่งแสดงปัญญาในการแก้ปริศนากรรมของพระโพธิสัตว์ ปริศนากรรมในที่นี้ คือ ปริศนาซึ่งมีคำตอบเกี่ยวข้องกับธรรมะในพุทธศาสนา แม้ปริศนาคงกล่าวอาจมีคำตอบที่เป็นไปได้ในทางโลกก็จะเป็นที่พอใจ หรือถือว่าถูกต้องตามทัศนะของผู้ถามปริศนา จนในที่สุด พระโพธิสัตว์เป็นผู้ตอบปริศนานั้นด้วยเหตุผลทางธรรมะ จึงถือเป็นคำตอบที่ถูกต้องลึกซึ้งอย่างแท้จริง ในนิทานที่มุ่งแสดงปัญญาในการแก้ปริศนากรรมของพระโพธิสัตว์นี้ จะพิจารณาอนุภาคตามหัวข้อดังนี้

- 1) ผู้ตั้งปริศนา และผู้ตอบปริศนา
- 2) จุดมุ่งหมายในการตั้งปริศนา
- 3) ปริศนาและคำตอบ
- 4) รางวัล

1) ผู้ตั้งปริศนา และผู้ตอบปริศนา ผู้ตั้งปริศนาที่ปรากฏในปัญญาสาขาก ได้แก่บุคคล 2 จำพวก คือ เทพเจ้า และสัตว์ เทพเจ้า ก็ได้แก่ท้าวสักกะ (H 540.1 บุคคลเหนือธรรมชาติเป็นผู้ตั้งปริศนา) ซึ่งเสด็จลงมาตั้งปริศนาถามพระราชาเมืองต่าง ๆ โดยมีเงื่อนไขให้ตอบภายใน 7 วัน บ้าง 7 ปี 7 เดือน 7 วันบ้าง (Z 72.2 จำนวนสูตรสำเร็จ : 7 ปี 7 เดือน 7 วัน) และในชาดกบางเรื่อง พระองค์ก็กำหนดให้ผู้ที่จะตอบปัญหาเหาะขึ้นไปตีคลีกับพระองค์ด้วย หากพระราชาผู้นั้นตอบปริศนาหรือหาผู้ตอบปริศนาไม่ได้ก็จะถูกลงโทษถึงตาย ส่วนสัตว์ที่เป็นผู้ตั้งปริศนา ก็ได้แก่ ต๊กแตน ในสลกชาดก (35) และ ปุทอง ในสุรพิภพชาดก (54) โดยต๊กแตนตั้งปริศนาถามครุฑ และ ปุทองตั้งปริศนาถามกา สำหรับผู้ตอบปริศนานั้นอาจมีหลายประเภททั้งมนุษย์และสัตว์ แต่ผู้ที่ตอบปริศนาได้ถูกต้องลึกซึ้งที่สุดมีเพียงคนเดียว คือ พระโพธิสัตว์ ซึ่งอาจอยู่ในรูปร่างและวัยต่าง ๆ กัน เช่น ภัณฑาคาริกกุมาร อายุ 7 ปี 7 เดือน 7 วัน ในภัณฑาคารชาดก (28) สุวรรณสิริสา ผู้มีแต่ศีรษะ ในสุวรรณสิริสาชาดก (48) พระคาบส ในสุรพิภพชาดก (54) และเต่าทอง ในสุวรรณกัจจปชาดก (55) เป็นต้น

2) จุดมุ่งหมายในการตั้งปริศนา ในกรณีที่ผู้ตั้งปริศนาคือท้าวสักกะ พระองค์ก็มีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงตัวและแสดงความสามารถของพระโพธิสัตว์ให้เป็นที่รู้จักแก่สาธารณชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องที่พระโพธิสัตว์อยู่ในร่างปลอมแปลง เช่น สุวรรณสิริสาชาดก (48) และสุวรรณสังขชาดก (53) ส่วนกรณีที่ผู้ตั้งปริศนาคือสัตว์ สัตว์นั้นจะตั้งปริศนาถามสัตว์ที่มุ่งจะกินคนเป็นอาหาร โดยปริศนาจะเป็นเงื่อนไขให้ศัตรูกินคนได้ง่าย ๆ ศัตรูจะต้องตอบปริศนาให้ถูกต้องเสียก่อนจึงจะยอมคนให้กิน ซึ่งก็ปรากฏว่าศัตรูของสัตว์นั้นไม่สามารถตอบปริศนาได้ถูกต้องเลย สัตว์ผู้ตั้งปริศนาจึงรอดพ้นจากการเป็นเหยื่อไป

- 3) ปริศนาและคำตอบ เนื้อหาของปริศนาอาจแบ่งได้เป็น 4 แนว คือ
 - ก) ปริศนาถามถึงสิ่งอันเป็นที่สุดในประเภทนั้น ๆ

- ข) ปริศนาเกี่ยวกับจำนวน
 ค) ปริศนาถามถึงสิ่งซึ่งมีลักษณะพิเศษเช่นนั้น ๆ
 ง) ปริศนาถามถึงสภาพที่กลับตรงข้าม

ก) ปริศนาถามถึงสิ่งอันเป็นที่สุดในประเภทนั้น ๆ (H 630 ปริศนาถามถึงสิ่งอันเป็นที่สุด) ปรากฏในสลกชาตก (35) และสุรพิภชาตก (54) เช่น สิ่งงามที่สุดได้แก่อะไร ซึ่งในสลกชาตก ตอบว่า คีล 5 คีล 8 และคีล 10 ส่วนในสุรพิภชาตก ตอบว่า พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ (H 641 ปริศนา : สิ่งใญ่งามที่สุด H 641.1 คำตอบ : ฤๅไบไม่ผล H 641.2 คำตอบ : โลก) สิ่งยาวที่สุดได้แก่อะไร ? ในสลกชาตก ตอบว่า สัปบุริสธรรม และ อสัปบุริสธรรม (H 644 ปริศนา : สิ่งใญ่ยาวที่สุด H 644.1 คำตอบ : ทางที่ผ่านตลอดโลก) สิ่งที่มีกำลังแรงที่สุดได้แก่อะไร ? ในสุรพิภชาตก ตอบว่า มัจจุราช (H 631 ปริศนา : สิ่งใญ่แข็งแรงที่สุด, H 631.1 คำตอบ : ม้า H 637 ปริศนา : สิ่งใญ่อ้อมทืดที่สุด H 637.2 คำตอบ : ความตาย) ปริศนาถามถึงสิ่งอันเป็นที่สุดในประเภทนั้น ๆ มีทั้งสิ้น 22 ข้อ ที่ใกล้เคียงกับปริศนาในคัชนีอนุภาคินิทานพื้นเมือง มีเพียง 7 ข้อเท่านั้น แต่คำตอบส่วนใหญ่แตกต่างจากคำตอบที่ปรากฏในคัชนี เนื่องจากคำตอบปริศนาในปัญญาสชาตก เกี่ยวเนื่องกับธรรมะในพุทธศาสนาทั้งสิ้น ส่วนคำตอบในคัชนีอนุภาคินิทานพื้นเมือง เกี่ยวเนื่องกับเรื่องทั่วไปในโลก

ข) ปริศนาเกี่ยวกับจำนวน ปรากฏในภณฑาคารชาตก (28) 10 ข้อถามถึงจำนวน 1 ถึง 10 เช่น หนึ่งไม่มีสอง ได้แก่อะไร ? ตอบว่า ฤๅเขาสิเนรุ สองไม่มีสาม ได้แก่อะไร ? ตอบว่า ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ สามไม่มีสี่ ได้แก่อะไร ? ตอบว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น

ค) ปริศนาถามถึงสิ่งซึ่งมีลักษณะพิเศษเช่นนั้น ๆ ปรากฏในสุวรรณสิริสาชาตก (48) จำนวน 4 ข้อ เช่น สิ่งที่ไม่รู้จักแก่ ไม่รู้จักตาย เป็นหนุ่มอยู่เสมอ ได้แก่อะไร ? ตอบว่า คนมีคัณฑา ไม่รู้จักแก่ และคนตระหนี่ ไม่รู้จักตาย สิ่งใญ่รุ่งเรืองในโลกนี้และโลกอื่น ตอบว่า คนที่เกิดในตระกูลมั่งคั่ง ให้ทานด้วยศรัทธา รักษาศีล เจริญภาวนา จะรุ่งเรืองทั้งในโลกนี้และโลกอื่น

ง) ปริศนาถามถึงสภาพที่กลับตรงข้าม ปรากฏในสุวรรณกัจฉปชาตก

5 ข้อ เช่น สภาพที่มากแล้วกลับน้อยลง ได้แก่อะไร ตอบว่า บุคคลที่ร่ำรวยในชาติปัจจุบันแล้วไม่ทำทาน ชาติหน้าจะเกิดเป็นคนยากจน คือ สภาพที่มากแล้วกลับน้อย, คนแก่ที่กลับเป็นเด็ก ได้แก่คนประเภทใด ? ตอบว่า คนแก่ที่ยังกระต่าบาปกรรม คือ สติกลับเป็นเด็ก เพราะไม่รู้จักบาป เป็นต้น

4) รางวัล หลังจากการแก้ปริศนาธรรม พระโพธิสัตว์ก็ได้รับรางวัลต่างๆ เช่นเดียวกับในนิทาน 3 ประเภทที่แล้ว เช่น ท้าวสักกะปรากฏกายให้พระโพธิสัตว์ได้รู้จัก ได้รับคำพยากรณ์ว่าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า, ได้รับการสรรเสริญบูชาจากเทวดา ได้ราชสมบัติ และในกรณีที่สัตว์ผู้ตั้งปริศนาถูกศัตรูจับ เมื่อพระโพธิสัตว์แก้ปริศนาได้ สัตว์นั้นก็รอดพ้นจากการตกเป็นเหยื่อของศัตรูไปได้

จ. นิทานที่มุ่งแสดงบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ นิทานในประเภทนี้มุ่งแสดงบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ โดยกล่าวถึงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับพระโพธิสัตว์ อันเป็นอานิสงส์จากกุศลกรรมในชาติก่อน การวิเคราะห์นิทานประเภทนี้จึงพิจารณาอนุภาคที่เกี่ยวข้องกับปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เป็นสำคัญ เนื่องจากนิทานในประเภทนี้มีเพียง 2 เรื่อง คือ สุวรรณกุมารชาดก (15) และสิริสาชาดก (60) และ เหตุปาฏิหาริย์แตกต่างกันมาก จึงพิจารณาทีละเรื่อง ดังนี้

1) สุวรรณกุมารชาดก (15) มีเหตุปาฏิหาริย์ต่าง ๆ คือ

ก) สุวรรณกุมารสามารถเดินทางไปบนผิวน้ำได้ (D 2125.1 พลังอำนาจมหัศจรรย์ในการเดินบนผิวน้ำ)

ข) น้ำแหวกเป็นทางตามหลังสุวรรณกุมาร เพื่อให้มหาชนตามเสด็จได้ (D 1551 น้ำแยกออกและปิดกลับคืนอย่างมหัศจรรย์)

ค) ฝูงนาคติดตามรักษาสุวรรณกุมารระหว่างที่เสด็จไปในมหาสมุทร (B 91.1 นาค, B 251.2 สัตว์แสดงความเคารพนักบุญ)

ง) เทวดานำแก้วมณีมาใส่ท้องพระคลังและให้แก่มหาชน (V 232.7 ของขวัญจากเทวดา)

จ) ท้าวสักกะถวายลูกศรวิเศษ 4 ลูก (D 811 ของวิเศษได้จากเทพเจ้า) ลูกที่ 1 เมื่อแผลงไปจะเกิดวิมาน ปราสาท และยวดยาน ลูกที่ 2 เมื่อแผลงไปจะเกิดเพลิงเผาเมือง (D 1566.1 ลูกศรวิเศษก่อให้เกิดไฟในทุกข์ที่ที่เล่นไปต้อง)

ลูกที่ 3 สามารถแสดงทะเลาะเบาะแว้งและทำให้เข้าศึกตายภายใน 7 วัน (D 1402.7.5 ลูกศรวิเศษแดงไปฆ่า) และลูกที่ 4 เมื่อแดงไปจะทำให้เข้าศึกกลัว (D 1400.1.4.7 ลูกศรวิเศษทำลายกองทัพ)

2) สิรสาชากก (60) ปาฏิหาริย์ของพระโพธิสัตว์ คือ

ก) เกี่ยวกับการเกิด เมื่อพระนางสุรสีทรวงครรภ์ ก็ฝันว่า มีมหาบุรุษ มาเกิดในครรภ์ (D 1812:3.3.8 หญิงมีครรภ์ฝันเกี่ยวกับโชคชะตาของลูกที่เกิดมา)

โหราทำนายว่า พระโอรสของพระนางจะเป็นพหูสูต (D 1812.3.3.0.1 นักบวชท่านายฝัน ๓ 311 คำพยากรณ์เกี่ยวกับความยิ่งใหญ่ในอนาคตของเด็กที่จะเกิดมา) และพระนางสุรสี ก็ให้กำเนิดสิรสากุมารโดยสำรอกออกทางปาก (T 541.4.1 เกิดโดยทางปาก)

ข) สิรสากุมารสามารถเข้าไปซ่อนตัวในหีบแก้วปิดสนิท เพื่อพิสูจน์ความรักของพระมารดาและปาฏิหาริย์นี้ทำให้โหราเกรงกลัว และทูลยุยงให้พระเจ้าวัสสวดีกำจัด พระกุมาร โดยนำลงเรือไปทิ้งในมหาสมุทร (S 331 การทิ้งเด็กโดยการนำไปปล่อย ลอยเรือ)

ค) ศักดิ์ของสิรสากุมารจะได้รับอันตรายเป็นการลงโทษ พราหมณ์ที่ เข้าแย้งชิงสิรสากุมารจากพระนางสุรสีเพื่อจะนำไปปล่อยลอยเรื่อนั้น มีพราหมณ์ก็ขาด กระเด็นไป (G 551.8 ลงโทษให้พิกลพิการ) (G 227 การลงโทษในฐานะที่เป็นปฏิปักษ์ ต่อบุคคลศักดิ์สิทธิ์)

ง) สิรสากุมารเป็นที่บูชาของมหาชน แม้สิรสากุมารจะยังเป็นเพียง เด็กเล็ก แต่มหาชนก็รักใคร่บูชา เมื่อสิรสากุมารจะถูกปล่อยลอยเรือ มหาชนก็ตามส่ง เสด็จ และพากันร้องไห้จนสลบลง ร้อนถึงท้าวสักกะต้องบันดาลให้ฝนโยกขรพรระตก ประพรมให้มหาชนฟื้นขึ้น (E 80.4.1 ชุบชีวิต โดยน้ำค้างจากสวรรค์ D 902 ฝนพิเศษ N 817.0.1 เทพเจ้ามาเป็นผู้ช่วยเหลือ)

จ) น้ำทิพย์ตกลงสงرسสิรสากุมาร เมื่อเรือของสิรสากุมารและพระนาง สุรสีลอยเข้าสู่เมืองอัยยกนคร ของอัยยกะพราหมณ์ อัยยกะพราหมณ์ก็อัญเชิญสิรสากุมาร ขึ้น ประทับใต้เศวตฉัตร และอธิษฐานขอให้มน้ำทิพย์ตกลงสงรสพระกุมาร ซึ่งก็เป็นไปตามนั้น และน้ำทิพย์ยังส่งกลิ่นหอมไปไกลถึงเมืองปุบผวคีของพระบิดาของสุวรรณสิรสากุมารอีกด้วย (D 902 ฝนพิเศษ D 1245 น้ำหอมพิเศษ D 1766.1 ผลลัพธ์มหัศจรรย์จากการภาวนา)

ฉ) เทพธิดาอัญเชิญสิริสากุมารไปเสวยวิมานทิพย์ (V 235.0.1 เทวคา
ปรากฏแก่มรรตัยชนเป็นภาพนิมิต G 172.4.1 สวรรค์เตรียมที่ไว้ให้คนดี) ซึ่งสิริสากุมาร
ก็หายวับไปเกิดในวิมานชั้นดุสิต (E 605.3 การกลับชาติเกิด : คนเป็นเทพเจ้า)

ช) การจุติลงมาเกิด เมื่อสิริสากุมารจากไป พระนางสุรสีห์เสีย
พระทัยจนสลบลง สิริสากุมารจึงอธิษฐานขอให้คนปรากฏเหมือนเด็กอ่อนบนตักพระมารดา
(E 361 กลับจากความตายเพื่อปลอบผู้อยู่หลังให้หยุดร้องไห้) แต่เทพธิดาก็มาอุ้มสิริสากุมาร
ไปอีก ในที่สุด สิริสากุมารจึงจุติมาเกิดเป็นบุรุษอายุ 20 ปี โดยเทพธิดาก็จุติมาเกิดเป็น
มเหสีด้วย (T 585.1 เกิดมาโดยเคิบโตเต็มที่แล้ว)

กล่าวโดยสรุป นิทานศาสนาในปัญญาสชาดกนี้ มีอนุภาคส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ
ประเด็นสำคัญ 3 ประการ คือ บทบาทของท้าวสักกะ, การกระทำความดี และรางวัล
ดังนี้

1. บทบาทของท้าวสักกะ ท้าวสักกะเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับตัวเอกใน
เกือบทุกเรื่อง บทบาทดังกล่าวอาจสรุปได้ ดังนี้

ก. เป็นผู้ช่วย ซึ่งช่วยโดยวิธีต่าง ๆ คือ

1. นำของวิเศษมาให้พระโพธิสัตว์
2. ชูชีวิตตัวละครในเรื่อง
3. นำพระโพธิสัตว์ไปสวรรค์

ข. เป็นผู้ทดสอบจิตใจ คือ ทดสอบความตั้งใจจริงในการบำเพ็ญทาน โดย
ปรากฏในร่างแปลงต่าง ๆ

ค. เป็นผู้เชิดชูเกียรติคุณของพระโพธิสัตว์ให้ปรากฏแก่ชนทั่วไป เช่น
เสด็จมาอนุโมทนาการบำเพ็ญกุศลของพระโพธิสัตว์, แสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์ให้
ปรากฏ เป็นต้น

ง. ปฏิบัติกิจทางศาสนา เช่น สักการะปูชนียบุคคล ปูชนียวัตถุ แสดง
ธรรมและกำหนดความเป็นไปในชีวิตมนุษย์ ทั้งให้รางวัลแก่การกระทำที่ดีงาม โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวีรบุรุษทางศาสนาอย่างพระโพธิสัตว์ ท้าวสักกะอาจปรากฏ
กายให้มนุษย์เห็นได้ในโอกาสอันควร ทั้งสวรรค์ก็มีสิ่งที่ไม่ไกลจนเกินเอื้อมหรือเป็นเพียง
ความเพ้อฝันที่เป็นไปไม่ได้ แต่มนุษย์อาจไปเยือนสวรรค์ได้ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ หากมีบุญกุศลพอ

2. การกระทำความดี ความดีในที่นี้ เน้นหนักในค่านการทำความดี และการอุทิศตนเพื่อศาสนาด้วยวิธีต่างๆ ซึ่งมักจะยากลำบากเกินกว่าที่คนธรรมดาจะกระทำได้ ต้องเป็นบุคคลที่พิเศษจริง ๆ และมีกำลังใจกล้าแข็ง มีศรัทธาเต็มเปี่ยมเท่านั้น การกระทำความดีดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายที่การตรัสรู้

3. รางวัล คือ การตอบแทนความดีที่กระทำไป มักเป็นรางวัลอันมหัศจรรย์จากเทพเจ้าหรือสิ่งเหนือธรรมชาติอื่น ๆ

อนุภาคอันวิเศษ มหัศจรรย์และยิ่งใหญ่เหล่านี้ เป็นการเน้นให้เห็นความสำคัญ และบุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ อันเป็นกลวิธีของผู้เล่าเรื่องที่จะสร้างความศรัทธา และโน้มน้าวจิตใจของผู้อ่านผู้ฟังให้เห็นก็เห็นงามกับการกระทำบุญกุศล และเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธองค์

2. นิทานทรงเครื่อง

การพิจารณาอนุภาคในนิทานทรงเครื่องพิจารณาจากบทบาทของตัวละคร คือ พระเอก นางเอก ผู้ช่วยตัวเอก และผู้ร้าย โดยพิจารณาตามหัวข้อต่อไปนี้

ก. พระเอก และ ข. นางเอก พิจารณาอนุภาคเกี่ยวกับ

- 1) กำเนิด
- 2) พลังอำนาจวิเศษและที่มา
- 3) ลักษณะนิสัยและพฤติกรรม
- 4) ความรักระหว่างพระเอกและนางเอก
- 5) กรรมแต่ชาติปางก่อน

ค. ผู้ช่วยตัวเอก พิจารณาตามประเภทบุคคล คือ

- 1) เทวดา
- 2) มนุษย์
- 3) ยักษ์
- 4) สัตว์

ง. ผู้ร้าย พิจารณาตามประเภทของผู้ร้ายและวิธีการลงโทษ

- 1) ประเภทของผู้ร้าย
- 2) การลงโทษ

ก. พระเอก

อนุภาคที่สำคัญเกี่ยวกับพระเอก มีดังนี้

1) กำเนิด พระเอกจะต้องมีกำเนิดที่วิเศษหรือแปลกกว่าสามัญเสมอ อันเป็นกลวิธีของผู้ประพันธ์เรื่องที่จะเน้นความสำคัญของตัวละครให้เด่นชัด และเป็นการแนะนำให้ผู้อ่านผู้ฟังรู้ว่าตัวละครตัวนี้จะมีบทบาทสำคัญต่อไป ความพิเศษเกี่ยวกับกำเนิดของพระเอกมีดังนี้

- ก) เป็นชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์
- ข) การตั้งครมภ์และการคลอด
- ค) ความฝันของมารดาพระเอกในขณะตั้งครมภ์
- ง) เหตุอัศจรรย์ขณะพระเอกเกิด
- จ) ชาติตระกูลของพระเอก

ก) เป็นชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ ในฐานะที่ ปัญญาสชาคก เป็นนิทานชาคก ตัวเอกในนิทานทุกเรื่องจึงต้องเป็นพระโพธิสัตว์ และก่อนที่พระโพธิสัตว์จะลงมาเกิดเป็นมนุษย์นั้น คติทางพุทธศาสนาเชื่อว่า พระโพธิสัตว์จะต้องไปเกิดเป็นเทพในสวรรค์ชั้นดุสิตเสียก่อน จึงอาจกล่าวได้ว่า พระเอกในนิทานนี้ คือ เทพกลับชาติมาเกิดเป็นมนุษย์ (E 605.2 การกลับชาติเกิด : เทพเจ้าเกิดเป็นมนุษย์) และในนิทานบางเรื่องตัวหลักจะเป็นผู้อุ้มเชิญพระโพธิสัตว์ให้จุติลงมาเกิดในครรภ์ของพระราชาหรือสตรีคนใดคนหนึ่ง นิทานดังกล่าวได้แก่ สุธนุชาคก (3) รตเสนชาคก (47) พากุลชาคก (50) เทวันธชาคก (56) และสุวรรณวงศชาคก (58) อย่างไรก็ตาม มีนิทานอยู่ 2 เรื่องที่พระเอกผู้มีบทบาทส่วนใหญ่ในเรื่องมิใช่พระโพธิสัตว์ แต่เป็นเพื่อนผู้ใกล้ชิดของพระโพธิสัตว์ นิทานทั้ง 2 เรื่อง คือ สิทธิสารชาคก (36) และนรชิวกรฐินทานชาคก (37) ในสิทธิสารชาคก พระโพธิสัตว์สิทธิสารดำเนินบทบาทเพียงตอนต้นของเรื่อง จนกระทั่งได้ครองราชย์ เหตุการณ์ต่อมาเป็นเรื่องของบุญสาร สหายสนิทของสิทธิสาร ที่จะไปผจญความทุกข์สุขต่าง ๆ จนจบเรื่อง ในนรชิวกรฐินทานชาคก นรชิวกุมารผู้เป็นพระโพธิสัตว์ ก็มีบทบาทในการชักชวนบุคคลต่าง ๆ มาช่วยถวายเป็นกุศลแก่พระพุทธองค์ในตอนต้นของเรื่อง จากนั้นก็กล่าวถึงช่างกลบถ ผู้มีส่วนร่วมในการถวายเป็นกุศลครั้งนั้น แล้วกลับชาติมาเกิดเป็นพ่อค้า พ่อค้าผู้นี้ก็ดำเนินบทบาทเป็นตัวเอกของเรื่องจนจบ

ข) การตั้งกรรมและการคลอด เหตุการณ์พิเศษเหนือธรรมดาเกี่ยวกับ การตั้งกรรมและคลอดพระเอก มีดังนี้

(1) มารดาตั้งกรรมจากการกินผลไม้ ในสุทธนุชาคก (3) พระนาง เกศินีตั้งกรรมเนื่องจากกินพุทราที่เหี่ยว (ซึ่งก็คือท้าวสักกะแปลงกาย) มาทิ้งให้ (T 511.1 ตั้งกรรมจากการกินผลไม้) ทั้งแม่มาที่บังเอิญเก็บเมล็ดพุทราที่พระนางเกศินีทิ้งไป ก็ตั้ง กรรมเช่นเดียวกัน

(2) มารดาตั้งกรรมจากการกินน้ำในรอยเท้าช้าง ในสีหนาทชาคก (52) นางสุภภาคีกินน้ำในรอยเท้าช้าง (ซึ่งก็คือ วลาหกเทพบุตรแปลงกาย) แล้วตั้งกรรม (T 512.3 ตั้งกรรมจากการดื่มน้ำ)

(3) กำเนิดในรูปปิดปกติ พระเอกที่กำเนิดในรูปปิดปกติ ได้แก่ สุวรรณสิริสา ในสุวรรณสิริสาชาคก (48) ซึ่งมีแต่ศีรษะ ปราศจากร่างกาย เนื่องจาก พระโพธิสัตว์อชิตฐานขอให้ร่างกายหดเข้าไปอยู่ในศีรษะ (F 501 คนผู้มีแต่ศีรษะ T 550.7 หญิงยากจนให้กำเนิดบุตรซึ่งมีแต่ศีรษะไม่มีกาย) และพระสังข์ ในสุวรรณสังข์ชาคก (53) ซึ่งกำเนิดมาโดยซ่อนตัวอยู่ในหอยสังข์ (T 561.1 ทารกเกิดมาในเปลือกหอยสังข์)

ค) ความฝันของมารดาพระเอกขณะตั้งกรรม เมื่อตั้งกรรมหรือใกล้ คลอด มารดาของพระเอกมักจะฝันเป็นคนที่เกี่ยวกับชีวิตในอนาคตของลูกที่จะเกิดมาเสมอ แล้วก็จะมีการทำนายตีความหมายของฝันนั้นซึ่งผู้ทำนายก็มักจะเป็นโหร (D 1812.3.3.8 หญิงมีกรรมฝันเกี่ยวกับโชคชะตาของลูกที่จะเกิดมา D 1812.3.3.0.1 นักบวชทำนายฝัน) ความฝันของมารดาพระเอกนี้เป็นलगต่าง ๆ กัน คือ

(1) ในสุวรรณสิริสาชาคก (48) นางจันทาลฝันว่า กบตัวหนึ่ง เหวะไปกลืนกินดวงจันทร์ แล้วลงมาค้องท้องของนาง หมออุททำนายว่า นางจะได้บุตรที่มี บุญและมีปัญญามาก แต่จะไม่มีร่างกายมีแต่ศีรษะ

(2) ในนวนวนชาคก (49) นางวลิกาเหวี่ฝันว่า มีกาคาบพระจันทร์ จากปากนางแล้วบินไปตกในเปือกตม ทำนายว่า เมื่อนางคลอดโอรส คนสนิทจะมาลัก โอรสไปทิ้งในป่า แต่เหวคาจะนำไปเลี้ยงไว้ ส่วนตัววลิกาเหวี่จะตกยากถึงกับเป็นทาสี

(3) ในพาวุลชาคก (50) ภรรยาโกควุฒิเศรษฐีฝันว่า จำปาต้นหนึ่ง หยั่งรากลงในอ่างทอง 2 ใบ 10 ปีต่อมา อ่างทองใบหนึ่งแตกลง และอีก 5 ปีต่อมาอ่าง

ทองอีกใบก็แตกไป แล้วต้นจำปาก็พุ่งสูงขึ้นไปในอากาศ และลงมาอยู่กลางพระนคร ท่านายว่า บุตรของนางจะมีบุญมาก เมื่ออายุได้ 10 ปี มารดาจะตายลง และเมื่ออายุได้ 15 ปี บิดาก็จะตาย และต่อไปบุตรนั้นจะได้เป็นกษัตริย์พาราณสี

(4) ในสีหนาทชชาคก (52) นางสุญภาคีณีนว่า มีลมจาก 4 ทิศ พัดพานางไปวางไว้บนยอดเขารุกขชาติ แล้วภูเขาก็กังลงด้วยแรงลม ท่านายว่า นางจะมีบุตรโดยมิได้สมสู่กับชายใด บุตรของนางจะมีบุญมาก และจะเป็นใหญ่ในสากลทวีป

(5) ในสุวรรณสังขชชาคก (53) นางจินทาเทวีณีนว่า พระอาทิตย์แปลงรัศมีเวียนภูเขาสีเนรุ 3 รอบ แล้วกลับมาตกตอ้งที่ทรงอกของนาง ท่านายว่า นางจะได้โอรส รูปงามเป็นเลิศ

(6) ในเววันธชชาคก (56) พระนางวิมลตาเทวีณีนว่า เทวดานำแก้ววิเชียรมาให้พระนางรับไว้ แต่มีเทพบุตรอื่นมาแย่งไป ภายหลังแก้ววิเชียรจึงกล่าวถึงว่าเทพบุตรนั้น แล้วกลับมาแปลงรัศมี ณ สำนักของพระนาง ท่านายว่า พระนางจะได้พระโอรส แต่เมื่อพระโอรสเจริญรุ่งขึ้น ก็จะมียักษ์มาเบียดเบียนพระนคร พระโอรสจะหนีจากพระนครและภายหลัง ก็จะฆ่ายักษ์นั้นตาย แล้วได้เป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่

ความฝันดังกล่าวมานี้ เป็นสัญลักษณ์ที่ตีความได้ กล่าวคือ ลูก มักจะใช้สัญลักษณ์เป็นของมีค่า เช่น ดวงแก้ว หรือเป็นดวงดาวอย่างดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ซึ่งสูงส่งลอยเด่นอยู่บนฟ้า และมีแสงโชติช่วง อันเป็นนัยว่า ลูกคือของมีค่า เป็นที่รักยิ่งของบิดามารดา และลูกจะมีชีวิตรุ่งโรจน์ ดังแสงของดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ ส่วนในค่านพดติกรรม การเปรียบเทียบค่อนข้างตรงไปตรงมา ไม่ซับซ้อน เช่น อ่างทองที่ฝังรากจำปาแตกก็คือ บิดามารดาสิ้นชีวิต เทพบุตรมาแย่งดวงแก้ว ก็หมายถึง ยักษ์ที่จะมาทำอันตรายพระโอรส อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์อื่นๆ อีกหลายประการในความฝันข้างต้นก็ไม่อาจตีความหมายได้เป็นระบบที่แน่นอน อาจเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แต่เฉพาะเรื่องและในบางเรื่อง ก็ดูเหมือนว่าคำทำนายนั้น จะตีความกว้างไกลกว่าเหตุการณ์ที่ปรากฏในความฝันเสียอีก จึงไม่อาจกำหนดได้แน่นอนว่า ฝันถึงสิ่งนั้น ๆ หมายถึงอะไร

ง) เหตุอัศจรรย์ขณะพระเอกเกิด (F 960.1.2 ปรากฏการณ์พิเศษขณะพระเอกเกิด) ปรากฏการณ์พิเศษเหล่านี้มีต่าง ๆ คือ

(1) ในสมุททโชสชชาคก (1) เมื่อสมุททโชสฤมารเกิด มีเสียงบันลือลั่นไปทั่วโลก

(2) ในสุทธชาคก (2) เมื่อสุทธกุมารเกิด ก็บังเกิดชุมทอง 4 มุม
ปราสาท (N 511 สมบัติไคคิน)

(3) ในจันทเสนชาคก (42) เมื่อจันทเสนกุมารเกิดนั้น ก็ปรากฏ
นิมิตคล้ายดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ลอยมาตก

(4) ในเทวันธชาคก (56) เมื่อเทวันธกุมารเกิด สภาพอากาศก็
เปลี่ยนแปลงเป็นมีฝนมีครึ้ม

จ) ชาติตระกูลของพระเอก พระเอกในนิทานทรงเครื่องส่วนใหญ่เกิด
ในตระกูลกษัตริย์ โดยเป็นโอรสของพระราชาทัมเหสีเอก มีเพียงบางเรื่องเท่านั้นที่
พระเอกในตระกูลสามัญชน อันได้แก่ สิทธิสารชาคก (36) บุญสาร พระเอกของเรื่อง
เกิดในตระกูลกษัตริย์แต่ได้เป็นสหายสนิทของเจ้าชายสิทธิสาร ผู้เป็นพระโทธิสัศว
นรชีวกฐินทานชาคก (37) พระเอกในเรื่องเป็นพ่อค้า ซึ่งชาติก่อนก็เป็นช่างกลบผู้เคย
ร่วมกฐินกับพระโทธิสัศวนรชีวกุมาร พากุลชาคก (50) พากุลกุมาร เกิดในตระกูลเศรษฐี
สุบินชาคก (57) สุบินกุมารเกิดในตระกูลเศรษฐี และจันทคาชชาคก (61) จันทคาชกุมาร
ก็เกิดในตระกูลทศกคตะ (L 165 เด็กชายจากตระกูลต่ำกลายเป็นกษัตริย์ในภายหลัง)
อย่างไรก็ตาม ในตอนท้ายของพากุลชาคก สุบินชาคก และจันทคาชชาคก พระเอกก็ได้
ขึ้นครองราชย์เป็นพระราชา ส่วนนรชีวกฐินทานชาคก

พระเอกเพียงได้ครอบครองทรัพย์สมบัติเท่านั้น อาจเป็นเพราะว่า พระเอก
ของ 2 เรื่องหลังนี้ มิใช่พระโทธิสัศว จึงมิได้รับตำแหน่งสำคัญถึงชั้นกษัตริย์

2) พลังอำนาจพิเศษของพระเอก พลังอำนาจของพระเอกนี้อาจแบ่งได้เป็น
2 ประเภท คือ พลังอำนาจพิเศษในตน และพลังอำนาจจากของวิเศษ

ก) พลังอำนาจพิเศษในตน หมายถึงพลังอำนาจหรือความสามารถพิเศษ
อันมีอยู่แล้วในตัวพระเอก โดยไม่ต้องอาศัยวัตถุอื่นใด มีดังนี้ คือ

- (1) การชุบชีวิต
- (2) การถอดดวงใจ
- (3) ฝีมือยิงธนู
- (4) พละกำลัง

- (5) เล่ห์เหลี่ยมในการพนัน
- (6) ความสามารถในการรับอาชุร
- (7) ฝีมือในการร้อยมาลัย

(1) การชุบชีวิต เทวันธุมาร ในเทวันธชาคก (56) ได้พรจากพระอินทร์ให้สามารถชุบชีวิตสัตว์ทั้งหลายได้ด้วยน้ำ (E 80.4 การชุบชีวิตด้วยน้ำศักดิ์สิทธิ์)

(2) การถอดดวงใจ เวชฎุมารในนิทานเรื่องนางกัลยาณี เรียนวิชาถอดจิตและสามารถถอดจิตจากร่างไปยังที่ใด ๆ ได้ตามปรารถนา (D 2060.1 การถอดดวงใจด้วยเวทมนตร์ F 711 ดวงวิญญาณเก็บไว้ในวัตถุ)

(3) การยิงธนู ความสามารถในการยิงธนูของพระเอกนิทานทรงเครื่องนี้เป็นความสามารถอย่างยอดเยี่ยม หาผู้ทัดเทียมได้ยาก มักแสดงให้เห็นด้วยการยิงเป้าที่ยากยิ่ง พระเอกที่มีความสามารถในการยิงธนูดังกล่าวได้แก่ พระสุธนในสุธนชาคก (2) พระสุธน ในสุธนชาคก (3) และเจ้าชายจันทเสนในจันทเสนชาคก (42) ในสุธนชาคกเป้าที่พระสุธนต้องยิงได้แก่ ต้นตาล 7 ต้น เรียงห่างกัน 1 วา แต่ละต้นมีกระดานไม้มะเคื่อหนาแผ่นละ 3 ศอก กว้าง 1 วา วางซ้อนอยู่ค้ำหน้า หน้าแผ่นกระดานฝังเสาศิลา และหน้าเสาศิลาวางแผ่นเหล็กและแผ่นทองแดงหนาแผ่นละ 4 ศอก ทั้งหมดมีเกวียนบรรทุกรายเค็มจอดหน้าแผ่นทองแดงอีกทีหนึ่ง ซึ่งพระสุธนก็สามารถยิงธนูทะลุลอคทำลายเป้าทั้งหมด และลูกธนูยังเลยไปยังภูเขจักรวาลและวกกลับมาสู่มือของพระสุธน ในสุธนชาคก เป้าที่พระสุธนต้องยิง ประกอบด้วย กระดานไม้มะเคื่อ แผ่นเหล็ก แผ่นทองแดง เกวียนบรรทุกรายเค็ม และต้นตาลอย่างละ 7 หน่วย เรียงซ้อนกัน ทั้งยังมีรูปกวางยนต์หมอนอยู่หน้าเกวียนอีกชั้นหนึ่งด้วย ส่วนในจันทเสนชาคกเจ้าชายจันทเสนต้องยิงนกยูงยนต์ที่ยอคปราสาทให้นกยูงตกลงมา การยิงธนูของพระเอกในนิทานทั้ง 3 เรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้หญิงงามมาเป็นภรรยา คือ นางมโนห์รา ในสุธนชาคก นางจีรปภาใน สุธนชาคก และนางอุบลวาเทวีในจันทเสนชาคก (F 638 นักธนูผู้มีกำลังแข็งแรง H 1562.13 การทดสอบพลังกำลังโยกการยิงธนูทะลุลอคแผ่นเหล็ก 7 แผ่น H 326.1.2 การทดสอบเลือกชายมาเป็นคู่โดยทดสอบความสามารถในการยิงธนู) ลักษณะเป้าที่ทดสอบความสามารถในการยิงธนูในนิทานทรงเครื่องนี้ คล้ายคลึงกับในนิทานกรีกเรื่องยูลิสซิส ซึ่งยูลิสซิสสามารถยิงธนูเพียงลูกเดียวลอคบ่วง 12 ที่วางเรียงกันได้ ตลอดทั้งการยิงธนูของยูลิสซิสครั้งนั้นก็เป็นการประลองเพื่อชิงนางพีเนโลโด นอกจากนั้น คันธนูที่

ใช้ก็ไม่มีผู้ใดสามารถนำวสายไค้นอกจากยูลิสซิส

(4) พลังกำลัง พระเอกในนิทานทรงเครื่องมักมีกำลังแข็งแรง เหนือมนุษย์ธรรมดา (D 1830 พลังกำลังมหัศจรรย์) กังพระสุชนในสุชนชาคก (2) สีหนาทกุมาร ในสีหนาทชาคก (52) และเทวันธกุมารในเทวันธชาคก (56) ในสุชนชาคก พญาทุมมราชทศสอพระสุชน โดยให้ยกบัลลังก์หิน ซึ่งต้องใช้แรงชาย 1 พันคนยก แต่พระสุชนก็สามารถยกได้เพียงคนเดียว (F 624.2 บุรุษผู้มีกำลังแข็งแรงสามารถยกหินก้อนใหญ่ได้) ในสีหนาทชาคก สีหนาทกุมารมีพลังกำลังสูง ทั้งในค้ำนเสียง ซึ่งสามารถควาดเสียงคังจนยักษ์กลัว (F 688 บุรุษผู้มีเสียงมหัศจรรย์) และในค้ำนกำลังกายซึ่งสีหนาทสามารถต่อสู้เอาชนะผู้มีพลังกำลังสูงอื่นๆ อันได้แก่ พลังกกุมาร ผู้สามารถแบกค้ำนไครวละร้อยกอ และเศษกุมาร ผู้สามารถหุบหินก้อนใหญ่ให้แตกละเอียดลงด้วยความแข็งแรงของค้ำน และสีหนาทยังสามารถจับจิ้งหรีดยักษ์และทำลายส้มเหล็กของยักษ์ได้ ในขณะที่พลังกกุมารและเศษกุมารทำไม่ได้ ส่วนในเทวันธชาคก เทวันธกุมารได้พรจากพระอินทร์ให้มีกำลังมาก

(5) เล่ห์เหลี่ยมในการพนัน ในรถเสนชาคก (47) ท้าวสักกะสอนอุบายการพนันแก่รถเสน (A 185.3 เทพเจ้าสอนมรรคยชน) อันทำให้รถเสนชนะในการพนันต่าง ๆ เช่น ชนไก่ สกา จนได้เคิมพันไปเลี้ยงแม่และป้าเสมอ ๆ

(6) ความสามารถในการรับอาวฐ ในจันทคารชาคก (61) จันทคารสามารถรับอาวฐที่ศัตรูยิงมาได้ทั้งหมดโดยมิได้รับอันตราย (F 628.5 พระเอกผู้มีกำลังแข็งแรงรับอาวฐมากมายได้ในคราวเดียวกัน)

(7) ฝีมือในการร้อยมาลัย เป็นความสามารถที่แปลกอย่างยิ่งสำหรับพระเอก เนื่องจากฝีมือทางด้านร้อยดอกไม้เนี่ยจะเป็นคุณสมบัติของสตรีมากกว่า อย่างไรก็ตาม พระเอกบางคนก็มีฝีมือร้อยมาลัยเป็นเยี่ยม กังในนวนานชาคก (49) ซึ่งพระนางภักจาเทวีจำฝีมือร้อยมาลัยอันเป็นเอกของนวนานกุมารได้จึงได้พบและรับกลับวัง และในเทวันธชาคก (56) เทวันธกุมารก็ร้อยมาลัยให้ยายแก่นำไปขายราชธิดาสวรรณเกสรฯ อันเป็นเบื้องต้นในการทำความรู้จักและรักกันต่อมา (T 11.4.3.1 ความรักเกิดขึ้นเมื่อได้เห็นช่อดอกไม้)

ข) พลังอำนาจจากของวิเศษ ของวิเศษเป็นอนุภาคที่พบบ่อย ๆ ในนิทานทรงเครื่องและมีบทบาทอย่างยิ่งในการดำเนินเรื่อง ในบางเรื่อง อาจกล่าวได้ว่า

หากขาดของวิเศษไปเสีย ชีวิตของพระเอกจะไม่มีโอกาสประสบความสำเร็จได้ทีเดียว แม้ว่าของวิเศษจะเป็นเพียงจินตนาการของมนุษย์ที่สร้างขึ้นจากความอยากได้ อยากมี อยากเป็นในประการต่าง ๆ โดยสะดวก ง่ายกายและรวดเร็ว สำหรับในนิทานแล้ว ของวิเศษเป็นสิ่งสำคัญที่จะเสริมสร้างความสนุกสนาน คึกคัก และสร้างความยิ่งใหญ่แก่ ตัวพระเอก ของวิเศษในนิทานทรงเครื่องมีประเภทคุณสมบัติ และที่มาต่าง ๆ กัน จึงพิจารณาเป็น 2 หัวข้อ คือ

(1) อิทธิฤทธิ์ของของวิเศษ

(2) ที่มาของของวิเศษ

(1) อิทธิฤทธิ์ของของวิเศษ แบ่งเป็นข้อย่อยได้ดังนี้

(ก) ของวิเศษที่พาเหาะได้

(ข) ของวิเศษที่ทำให้เดินบนน้ำได้

(ค) ของวิเศษที่เปลี่ยนสภาพคนหรือวัตถุ

(ง) ของวิเศษที่สามารถชุบชีวิตหรือทำให้ตาย

(จ) ของวิเศษที่สามารถเอาชนะศัตรูได้

(ฉ) ของวิเศษที่สร้างความเป็นมิตรกับฝ่ายตรงข้าม

(ช) ของวิเศษที่เนรมิตข้าวของเครื่องใช้

(ช) ของวิเศษสารพัดนึก

(ฉ) ของวิเศษให้พลังกำลัง

(ญ) ของวิเศษที่ทำให้ได้รับเกียรติสูงส่ง

(ฎ) ของวิเศษเบ็ดเตล็ด

(ก) ของวิเศษที่พาเหาะได้ เป็นของวิเศษที่เมื่อสวมใส่หรือ

ถือไว้จะทำให้เหาะได้หรือไปยังที่ใด ๆ ได้ตามปรารถนา ได้แก่ รองเท้าวิเศษ

(D 1065.2 รองเท้าวิเศษ D 1520.10 การเดินทางอย่างมหัศจรรย์โดยอิทธิฤทธิ์ของ

รองเท้า) ในสิทธิสารชาคก (36) สุวรรณสังฆชาคก (53) นิทานเรื่องนางสิริโสภา

ในสุรพิภพชาคก (54) และจันทคารชาคก (61) พระขรรค์วิเศษ (D 1081 คามวิเศษ

D 1520.8.1 การเดินทางอย่างมหัศจรรย์โดยอิทธิฤทธิ์ของคาม) ในสมุททโฆสชาคก(1)

และสุวรรณวงศ์ชาคก (58) และแก้วมณี (D 1071 อัญมณีวิเศษ D 1520.29 การเดินทาง

ทางอย่างมหัศจรรย์โดยอิทธิฤทธิ์ของแก้วมณี) ในวรรณคดี (45)

(ข) ของวิเศษที่ทำให้เดินบนน้ำได้ (D 2125.1 พลังอำนาจ
วิเศษในการเดินบนผิวน้ำ) ไค้แก่ แก้วมณี (D 1071 อัญมณีวิเศษ) ในสุบินชาดก (57)
และพระขรรค์วิเศษ (D 1081 คามวิเศษ) ของจันทคาร์ในจันทคารชาดก (61)

(ค) ของวิเศษที่เปลี่ยนสภาพคนหรือวัตถุ พิจารณาเป็น 2
หัวข้อ คือ

- (1) (1) ของวิเศษที่เปลี่ยนสภาพคน
- (2) (2) ของวิเศษที่เปลี่ยนสภาพวัตถุ

(1) ของวิเศษที่เปลี่ยนสภาพคน สิ่งทีกินเข้าไปแล้ว
ทำให้คนกลายร่างเป็นสัตว์ต่าง ๆ หรือเปลี่ยนสภาพร่างกายบางส่วน ปรากฏใน สิทธิสาร-
ชาดก (36) นรชีวกฐินทานชาดก (37) สุวัฬชาดก (54) และจันทคารชาดก (61)
ในสิทธิสารชาดก บุญสารไค้ผลไพรวิเศษ 5 กิ่ง (D 981 ผลไม้วิเศษ) ซึ่งกินแล้วร่างกาย
จะเปลี่ยนสภาพ (D 551.1 แปลงร่างโดยการกิน) โดยกิ่งทางตะวันตก กินแล้วกลายเป็น
เป็นเสือ (D 112.2 การแปลงร่าง คนกลายเป็นเสือ) กิ่งทางตะวันตก กินแล้วเป็นลิง
(D 118.2 การแปลงร่าง คนกลายเป็นลิง) กิ่งทางใต้ กินแล้วเป็นหมี (D 113.2
การแปลงร่าง คนกลายเป็นหมี) กิ่งทางเหนือ กินแล้วเป็นนกกาง (D 155.1 การแปลง
ร่างคนกลายเป็นนกกาง) และกิ่งยอด กินแล้วรูปร่าง (D 52.2 คนน่าเกลียดกลายเป็น
เป็นรูปร่าง) ในนรชีวกฐินทานชาดก ของวิเศษมีคุณสมบัติและลักษณะใกล้เคียงในสิทธิสาร-
ชาดก ส่วนในนิทานเรื่องพระเจ้าเวชมาทิตกับอำมาตย์กัตติญ ในสุวัฬชาดกนั้น อำมาตย์
ของพระเจ้าเวชมาทิตบังเอิญไปเห็นกินนรีกินเปลือกของต้นไม้ต้นหนึ่ง แล้วกลายเป็นช้าง
(D 551.5 การแปลงร่างโดยกินใบไม้ D 114.2 การแปลงร่าง : คนกลายเป็นช้าง)
เมื่ออยากกลับคืนเป็นกินนรี นางก็ไปกินเปลือกไม้อีกต้นหนึ่ง ก็คืนร่างเป็นกินนรี แต่ยังพูด
ไม่ได้ (D 314.3 การแปลงร่าง ช้างกลายเป็นคน) แล้วไปกินเปลือกไม้อีกต้นหนึ่ง
จึงพูดได้เป็นปกติ (D 1007 ของวิเศษทำให้กลับพูดได้อีก D 2025.0.1 การกลายเป็น
ใบและการกลับพูดได้อย่างมหัศจรรย์) ส่วนในจันทคารชาดก (61) จันทคาร์ไปพบอ่าง
น้ำทิพย์ ซึ่งผู้เกิดในตระกูลสูงอาบแล้วจะมีรูปร่าง (D 1337.1.8 น้ำวิเศษให้ความงาม)
เป็นที่น่าสังเกตว่า ของวิเศษที่มีฤทธิ์เปลี่ยนสภาพคนนี้ มักเป็น

ของที่ต้องกินและมักมาจากพืช ควรจะเป็นค้ำยว่า การเปลี่ยนสภาพร่างกายอย่างแท้จริง และคงทน ควรจะมาจากภายในและเนื่องจากอาหารและยาในสมัยก่อนมักมาจากพืชพันธุ์ ธรรมชาติหรือสมุนไพร ของวิเศษในที่นี้จึงมักเป็นส่วนของพืช

(2) ของวิเศษที่เปลี่ยนสภาพวัตถุ มี 2 อย่าง คือ หาบวิเศษ ในสิทธิสารชากก (36) และยาทิพย์ในรถเสนชากก (47) หาบวิเศษนั้นเป็นสิ่งที่บุญสาร ได้จากยักษ์ เมื่อเอาของใส่หาบข้างหนึ่ง ของนั้นจะกลายเป็นทอง เมื่อใส่หาบอีกข้าง หนึ่ง ของก็จะกลายเป็นเงิน (D 475.1 การแปลงรูป วัตถุกลายเป็นทอง D 1450 ของ วิเศษเนรมิตทรัพย์สมบัติ) ส่วนยาทิพย์นั้น รถเสนได้จากคชปุณคร และใช้ประโยชน์ใน คราวที่หนีนางกักริ โดยโรยผงยาทิพย์นี้ลงบนดินก็จะเกิดลักษณะธรรมชาติต่าง ๆ อันเป็น อุปสรรคแก่ผู้คิดตาม เช่น เกิดเป็นป่า (D 941.1 ป่าที่สร้างด้วยอำนาจวิเศษ) เกิดเป็น ไฟ (D 1771 ไฟวิเศษ) เกิดเป็นมหาสมุทร (D 921.1 ทะเลสาบที่สร้างโดยอำนาจ วิเศษ) เป็นต้น

(ง) ของวิเศษที่ชุบชีวิตหรือทำให้ตาย พิจารณาเป็น 2 หัวข้อ คือ

(1) ของวิเศษที่ชุบชีวิต

(2) ของวิเศษที่ทั้งชุบชีวิตและทำให้ตาย

(1) ของวิเศษที่ชุบชีวิต (E 64 ชุบชีวิตโดยของวิเศษ) ได้แก่ คนที่น้ำทิพย์ (D 1171.1 หม้อวิเศษ) ในสิทธิสารชากก (36) ซึ่งน้ำในคนที่นี่รด คนตายให้ฟื้นได้ (E 80.3 ชุบชีวิตด้วยน้ำ) รongเท้าวิเศษ (D 1065.2 รongเท้าวิเศษ) ในนิทานเรื่องนางสิริโสภา ในสุรพิภพชากก (54) ซึ่งน้ำล้างรongเท้านี้รดคนตายให้ฟื้นได้ เช่นกัน แก้วมณี (D 1071 อัญมณีวิเศษ) ในสุวรรณวงศ์ชากก (58) เป็นแก้วมณีที่อยู่ใน ท้องของผีเสื้อน้ำและนกหัสดีลิงค์ เมื่อนำแก้วมณีนี้มาแช่น้ำ แล้วเอาน้ำนั้นรดกองกระดูก มนุษย์ ที่ผีเสื้อน้ำและนกหัสดีลิงค์กินเข้าไป มนุษย์เหล่านั้นก็จะฟื้นคืนชีวิตขึ้น (E 32.0.1 การชุบชีวิตคนที่ถูกกินไป) ยาหรือสมุนไพร ในปาจิตตกุมารชากก (39) และจันทคารชากก (61) ซึ่งค้ำยเอกของทั้งสองเรื่องได้จาก งูเห่าและพังพอน ซึ่งก็คือท้าวสักกะกับพระมาคสี หรือกับพระวิษณุกรรมแปลง และพร ในเทวันธชากก (56) เทวันธกุมารได้พรจากพระอินทร์ ให้สามารถชุบชีวิตคนและสัตว์ด้วยน้ำ

ในเรื่องของวิเศษที่ชุบชีวิตนี้ น่าสังเกตว่า ส่วนใหญ่ การชุบชีวิตจะต้องมีน้ำเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น ใช้น้ำที่แช่ของวิเศษมารคนคตตายให้ฟื้น ทั้งนี้ น่าจะมาจากการเชื่อว่า ชีวิตอุบัติขึ้นจากน้ำและน้ำก็เป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต นอกจากนั้นคนที่สิ้นสติไปนั้น โดยทั่วไปก็มักแก้ไขให้ฟื้นด้วยการใช้น้ำเย็น เช็ดเนื้อตัวหรือรดลงไป

(2) ของวิเศษที่ทั้งชุบชีวิตและทำให้ตาย ของวิเศษในประเภทนี้ ได้แก่ ไม้เท้า ซึ่งช่วยปลายข้างหนึ่ง คนเป็นจะตายลง และเมื่อช่วยปลายอีกข้างหนึ่ง คนตายก็จะฟื้นขึ้น (ฎ 1663.1 คธาแห่งชีวิตและความตาย) ปรากฏในสี่หนาทะชาคค (52) และสุบินชาคค (57)

(จ) ของวิเศษที่สามารถเอาชนะศัตรูได้ (D 1400.1 ของวิเศษที่สามารถเอาชนะศัตรู) ได้แก่ พระขรรค์และดาบ (D 1081 ดาบวิเศษ D 1400.1.4.1 ดาบวิเศษสามารถเอาชนะศัตรูได้) เช่นใน วรวงสชาคค (45) สุบินชาคค (57) สุวรรณวงศ์ชาคค (58) ซึ่งเพียงแต่แกว่งพระขรรค์หรือดาบนี้ ศัตรูก็พ่ายแพ้ หรือใช้ให้พระขรรค์หรือดาบไปฆ่าข้าศึกได้ พระขรรค์หรือดาบวิเศษนี้ เป็นอนุภาคที่พบมากในปัญญาสาคค อาจเป็นได้ว่า พระขรรค์หรือดาบเป็นอาวุธประจำกายชายชาติรีในสมัยก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเดินทางซึ่งอาจจะต้องพบศัตรู จึงเป็นโอกาสเหมาะที่จะสอดแทรกจินตนาการเกี่ยวกับอาวุธวิเศษที่ช่วยให้เอาชนะศัตรูได้โดยง่าย

ของวิเศษอื่นที่สามารถเอาชนะศัตรูได้ เช่น กลอง (D 1211 กลองวิเศษ) ในสุบินชาคค (57) ซึ่งเมื่อตีกลองข้างหนึ่ง ข้าศึกก็จะพ่ายแพ้ไป และแหวนวิเศษ (D 1076 แหวนวิเศษ) ของนางสุวรรณเกศลาในสุวรรณวงศ์ชาคค (58) ซึ่งรบชนะข้าศึกได้เช่นกัน (D 1400.1.2 แหวนวิเศษเอาชนะศัตรูได้)

(ฉ) ของวิเศษที่สร้างความเป็นมิตรกับฝ่ายตรงข้าม ของวิเศษในประเภทนี้ ได้แก่ มนต์ ซึ่งมักเรียกว่า มนต์มณีจินดา หมายถึง มนต์ที่ร้ายไปเพื่อให้ได้ผลตามปรารถนา แต่เท่าที่ปรากฏในปัญญาสาคค มนต์มณีจินดามักมีอิทธิฤทธิ์ในการสร้างความเป็นมิตร ดังในสุวรรณสังขชาคค (53) พระสังข์ได้มนตร์เรียกเนื้อเรียกปลาจากยักษ์เทวี (D 1442.6 มนต์วิเศษทำให้สัตว์เชื่อง) ในเทวันธชาคค (56) เทวันธกุมาร ได้มนตร์มณีจินดาจากพระคายน และนำไปใช้กับปลาโลมาคู่ร้าย ทำให้ปลา

เชื่องจนเทวันธกุมารสามารถขี่หลังปลาข้ามน้ำได้ (B 473 ปลาวาฬผู้เป็นประโยชน์ B 551.1 ปลาพาคนข้ามน้ำ), และในสุวรรณวงศ์ชาคก (58) นางปฐพีก็ได้คุ้มครองมณีจินดาจากฤาษี ซึ่งนางนำไปใช้กับยักษ์ชิตี ทำให้ยักษ์ชิตีไม่ทำอันตรายนาง ทั้งยังคอยปรนนิบัตินางและลูกด้วย

เรื่องของมนตรีนี้ มักใช้ในแง่ที่ทำให้ผู้ถูกมนตรีหลงใหล เจ้าของมนตรี ยอมทำตามทุกประการ ในวรรณคดีไทยก็มีขุนแผน เป็นพระเอกผู้สามารถทางค่านเวทมนตรีคธา เป็นต้นว่า ในคราวที่ขุนแผนได้นางลาวทอง ขุนแผนก็ใช้มนตรีเพร่าจวนทำให้นางหลงใหล ดังคำกลอนที่ว่า

พี่เลี้ยงรับหมากมายืนให้	เจ้าลาวทองรับไว้ไม่เงยหน้า
ไม่กินกลัวจะไม่ให้โคลคลา	ครั้นกินหมากมนตรีทำให้เสียใจ
ตั้งแต่มยามเย็นนางมาอยู่	หาใดคู่หน้าเจ้าพลายไม่
ครั้นต้องหมากมนตรี เคี้ยวประเคี้ยวใจ	ก็อวลยลอบเหลือบชำเลืองคธา
เห็นเจ้าพลายนายทัพชัยยิ้ม	ยิ้มประหนึ่งจะคลานเข้าไปหา
เจ้าพลายแก้วแววเห็นกิริยา	ก็รู้ว่าต้องเพร่าจวนใจ ¹

(ข) ของวิเศษที่เนรมิตข้าวของเครื่องใช้ ได้แก่ หม้อ

(D 1171.1 หม้อวิเศษ) ในสุบินชาคก (57) ซึ่งเนรมิตน้ำและอาหารได้ (D 1472.1.9 หม้อวิเศษให้อาหารและเครื่องดื่ม) แหวน (D 1076 แหวนวิเศษ) ในสุวรรณวงศ์ชาคก (58) ซึ่งเมื่อร่อนน้ำที่แหวนก็จะเกิดเงินทอง (D 1457.2 แหวนวิเศษให้ทรัพย์) และใช้เนรมิตอาหารได้อีกด้วย และตากวางทอง ในสิทธิสารชาคก (36) ซึ่งเมื่อกินเข้าไปแล้วก็บังเกิดมีแก้วรุ่งจากปากยามยิ้มหรือหัวเราะ (B 110 อวัยวะของสัตว์เนรมิตทรัพย์ สมบัติ D 1454.2 ทรัพย์สมบัติรุ่งจากปาก)

(ข) ของวิเศษสารพัดนึก ได้แก่ แก้วมณี ในวรรณคดีชาคก

(45) ซึ่งวรรณคดีได้จากพระเลื้อเมือง จะสั่งให้แก้วมณีทำตามประสงค์ได้ทุกประการ (D 1471.1.42 แก้วมณีสารพัดนึก) และกลอง ในสุบินชาคก (57) ซึ่งเมื่อตีแล้วจะได้อาหารปรารถนา (D 1470.1.22 กลองสารพัดนึก)

(ค) ของวิเศษให้พลังกำลัง ได้แก่ กิ่งไม้วิเศษ

¹ ขุนช้างขุนแผน (กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2513), หน้า 228.

(D 953 กิ่งไม้วิเศษ) ในนครชีวกฐินทานชาตก (37) ซึ่งกินแล้วจะมีกำลังมาก (D 1335.1 อาหารวิเศษให้พลังกำลัง) และพระขรรค์ (D 1081 ทาบทวิเศษ) ในจินตคาธชาตก (61) ซึ่งเมื่อนำไปแช่น้ำคัม จะมีกำลังเท่ากับช้าง 7 เชือก (D 1335.2 เครื่องคัมวิเศษให้พลังกำลัง F 610.5.2 มุขผู้มีกำลังเท่ากับช้าง 7 เชือก)

(ญ) ของวิเศษที่ทำให้ได้รับเกียรติสูงสุด (D 1561.1 ของวิเศษนำมาซึ่งโชค) มักได้แก่อวัยวะส่วนหนึ่งส่วนใดของสัตว์ซึ่งกินแล้วจะได้เป็นกษัตริย์ดังในสิทธิสารชาตก (36) ตาขวาของกวางทอง ซึ่งสิทธิสารกิน ทำให้สิทธิสารได้เป็นจักรพรรดิ และในวรวงสชาตก (45) เนื้อหัวใจไก่ขาวกินแล้วจะได้เป็นจักรพรรดิ และเนื้อหัวใจไก่ดำกินแล้วจะได้เป็นบรมกษัตริย์ (D 1561.1.1 หัวใจวิเศษของนก เมื่อกินแล้วจะทำให้ได้เป็นกษัตริย์)

(ฎ) ของวิเศษเบ็ดเตล็ด ของวิเศษอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระเอก มีเช่น รูปเงาะในสุวรรณสังขชาตก (53) พระขรรค์ซึ่งสามารถตัดได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ในจินตคาธชาตก (61) และแก้วมณีซึ่งอมแล้วจะเห็นทุกสิ่งในโลก (D 1071 แก้วมณีวิเศษ, D 1825.2 พลังอำนาจวิเศษที่จะมองเห็นวัตถุที่อยู่แสนไกลได้) ในจินตคาธชาตก (61) ซึ่งทำให้มองเห็นได้แม้แต่ผู้ที่อยู่ในสภาพหายตัว (D 1825.3 พลังอำนาจวิเศษที่จะมองเห็นผู้ที่หายตัวได้)

(2) ที่มาของของวิเศษ พระเอกได้ของวิเศษจากบุคคลและด้วยวิธีการต่าง ๆ คือ

- (ก) ของวิเศษได้จากเทพ
- (ข) ของวิเศษได้จากวิยาธร
- (ค) ของวิเศษได้จากมนุษย์
- (ง) ของวิเศษได้จากยักษ์
- (จ) ของวิเศษได้จากสัตว์

(ก) ของวิเศษได้จากเทพ (D 911 ของวิเศษได้จากเทพเจ้า D 812.10 ของวิเศษได้จากเทวดา) คือของวิเศษที่ได้จากท้าวสักกะและเทวดาอื่น ๆ เช่น เทวันธกุมารในเทวันธชาตก (56) ไคพร 4 ประการจากท้าวสักกะ อันได้แก่ ความคง-

กระพัน พละกำลัง การชนะนันทยักษ์ และความสามารถชุบชีวิตคนและสัตว์ด้วยน้ำ ส่วนของวิเศษที่ได้จากเทวดาอื่น ๆ เช่นในสิทธิสารชาตก (36) และนรชิวกรฐินทานชาตก (37) ตัวเอกของเรื่องต่างก็ได้รับผลไม้วินิเศษหรือทิพย์โอสถที่สามารถเปลี่ยนสภาพคนได้ เป็นต้น

(ข) ของวิเศษได้จากวิทยากร ของวิเศษที่ได้จากวิทยากรนี้ วิทยากรมักมอบให้เป็นการตอบแทนบุญคุณที่ช่วยรักษาอาการบาดเจ็บของตน (D 817 ของวิเศษได้จากบุคคลผู้มีความกตัญญู) ของวิเศษที่มอบให้ก็คือ พระขรรค์ ซึ่งจะสามารถพาเหาะได้ เอาชนะศัตรูได้ ดังใน สมุทโทฆสชาตก (1) สุวรรณวงศ์ชาตก (58) และ จันทคารชาตก (61)

(ค) ของวิเศษได้จากมนุษย์ มนุษย์ในที่นี้ให้แก่บุคคล 2 จำพวก คือ พระคาบส และมนุษย์อื่นๆ ของวิเศษที่ได้จากพระคาบส (D 812.14 ของวิเศษได้จากคาบส) มักให้แก่มนตรัมณีจินดา ดังใน เทวันธกุมารชาตก (56) และสุวรรณวงศ์ชาตก (58) ในสุวรรณวงศ์ชาตกนั้น นางปุณณีย์ยังได้พระขรรค์วิเศษจากพระคาบสอีกด้วย แต่เป็นพระขรรค์ซึ่งพระคาบสได้มาจากวิทยากรอีกคนหนึ่ง ส่วนของวิเศษที่ได้จากมนุษย์อื่นนั้น มักได้มาโดยไม่ชอบธรรม คือด้วยการลักขโมย (D 838 ของวิเศษที่ได้มาด้วยการขโมย) หรือด้วยการหลอกลวง ช่มชู้ ของวิเศษที่ได้มาด้วยการลักขโมย เช่น รองเท้าวิเศษ ซึ่งนางสิริโสภาขโมยมาจากพระราชอาคันตุกะหนึ่ง ในสุวัฏชาตก (54) และของวิเศษที่ได้มาด้วยการหลอกลวงช่มชู้ก็ให้แก่ ของวิเศษของสุบินกุมาร ในสุบินชาตก (57) ซึ่งเริ่มค้นการมีของวิเศษด้วยการขโมยแกวมน้ำจากสุกร แล้วนำแกวมน้ำนั้นไปทำที่ขอแลกกับของวิเศษอื่น ลวงให้เจ้าของของวิเศษมอบของวิเศษให้ตนก่อน แล้วกลับหักหลังไม่ยอมให้ของวิเศษของตน ข้าชู้ว่าจะทำอันตรายหรือฆ่าเสียเลยก็มี (D 831 ของวิเศษได้มาด้วยการแลกเปลี่ยนอย่างมีเล่ห์เหลี่ยม)

(ง) ของวิเศษได้จากยักษ์ (D 812.11 ของวิเศษได้จากยักษ์) เช่น ในสิทธิสารชาตก (36) บุญสารโคคนทีน้ำทิพย์ หาววิเศษ และรองเท้าวิเศษซึ่งยักษ์ 3 คนทิ้งไว้ ในรถเสนชาตก (47) รถเสนขโมยห้อยาทิพย์มาจากนางกังวี และในสุวรรณสังขชาตก (53) พระสังข์ขโมยรูปเงาะ เกือกวิเศษ และพระขรรค์จากปราสาทยักษ์เทวี (D 838.2 ของวิเศษหยิบมาจากที่พำนักของยักษ์) ส่วนในสีหนาทชาตก (52) สีหนาทกุมารฆ่ายักษ์กาย และไล่ไม้เท้าวิเศษของยักษ์มาเป็นของตน

(จ) ของวิเศษไค้จากสัตว์ (D505 ของวิเศษไค้จากสัตว์)

(1) อวัยวะของสัตว์เป็นของวิเศษ ไค้แก่ อวัยวะของสัตว์ที่กินเข้าไปแล้ว จะบังเกิดความวิเศษอย่างหนึ่งอย่างใดแก่ผู้กิน ดังในสิทธิสารชาดก (36) กล่าวถึงตาวิเศษของกวางทอง ซึ่งผู้ที่กินตาชวาจะไค้เป็นจักรพรรดิ และผู้ที่กินตาซ้ายจะมีแก้วร่วงจากปาก (B 156.1.1 หัวใจวิเศษของนกกินแล้วจะไค้เป็นกษัตริย์ B 110 อวัยวะของสัตว์เนรมิตทรัพย์สินสมบัติ D 1454.2 ทรัพย์สินสมบัติร่วงจากปาก) และในวรรจสชาดก (45) กล่าวถึงเนื้อหัวใจไก่ขาวและไก่ดำ ผู้ที่กินเนื้อหัวใจไก่ขาวจะไค้เป็นจักรพรรดิ ส่วนผู้ที่กินเนื้อหัวใจไก่ดำจะสามารถยกหลักศิลา ชำยักษ์ และจะไค้เป็นบรมกษัตริย์

(2) สัตว์นำของวิเศษมามอบให้ ในจันตคาชชาดก(61) จันตคาชช่วยชุบชีวิตนาคตัวหนึ่ง ซึ่งนาคนั้นก็ตอบแทนโดยมอบแก้ววิเศษให้จันตคาช เป็นแก้วที่จะช่วยให้มองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างในโลกไค้ (B 505 สัตว์นำของวิเศษมามอบให้)

(3) สัตว์ชี้แนะของวิเศษ ในปาจิตตกุมารชาดก (39) และจันตคาชชาดก (61) พังพอนและงูที่มากัดกันจนฝ่ายหนึ่งตาย และอีกฝ่ายก็นำยาหรือสมุนไพรวิเศษมาชุบชีวิตให้กันนั้น เป็นการชี้แนะให้นางอรพิมพ์และสุริยาคาชกับจันตคาชไค้รู้จัก สมุนไพรชุบชีวิต (B 512 สัตว์ชี้แนะยา) และใน สุบินชาดก (57) พญาวารเป็นผู้นำให้สุบินกุมารไปเอาของวิเศษต่าง ๆ จากบุคคลและเมืองต่าง ๆ (B 505.2 สัตว์เป็นผู้บอกพระเอกว่าจะหาของวิเศษไค้ที่ใด)

(4) ของวิเศษที่ขโมยจากสัตว์ สุบินกุมาร ขโมยแก้วมณีวิเศษจากสุกร ขณะที่สุกรนั้นกำลังเผือกกินอาหาร และวางแก้ววิเศษทิ้งไว้ (D 838 ของวิเศษไค้มาโดยการขโมย)

3) ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของพระเอก แม้ว่าลักษณะนิสัยและพฤติกรรมทั่วไปของพระเอกนิทานทรงเครื่องใน ปญญาสาชดก จะเป็นไปตามแบบฉบับ กล่าวคือ เป็นชายรูปงาม เป็นคนดี มีความสามารถสูง กล้าหาญ เสียสละ มีคุณธรรม ต่างๆ เหล่านี้ก็ยังมึลักษณะนิสัยและพฤติกรรมอีกบางประการที่นอกเหนือจากแบบฉบับดังกล่าว ซึ่งมีทั้งในด้านดีและด้านเสีย ดังต่อไปนี้

- ก) ความกล้าหาญและมานะพยายาม
- ข) การมีภรรยามาก
- ค) ความต้องการเพ้นหาสตรีผู้จะมาเป็นภรรยาด้วยตนเอง
- ง) การซ่อนตัวในรูปอุปลักษณ์
- จ) ทิฐิ
- ฉ) อารมณ์อ่อนไหวง่าย
- ช) ความใจกว้าง
- ซ) ความพยายามและการแก้แค้น
- ฅ) ความกตัญญูต่อบิคามารคา
- ฉ) ความใจเร็ว
- ฎ) ความเมตตากรุณา
- ฏ) ความอยากรู้อยากเห็น
- ท) ความเจ้าเล่ห์

ก) ความกล้าหาญและมานะพยายาม เห็นได้ชัดจากพระสุธนในสุธนชาดก (2) และพาดุลกุมารในพาดุลชาดก (50) ซึ่งต้องบุกบันฝ่าความยากลำบากและอันตรายนานาประการเพื่อติดตามภรรยา แม้จะต้องผ่านป่าที่เต็มไปด้วยขวากหนาม ต้องเสี่ยงชีวิตให้ตกขาบ ต้องข้ามแม่น้ำที่กว้างขนาดต้องเดินทาง 3 วันจึงพ้น พระเอกในทั้ง 2 เรื่อง ก็มีไต่ย่อท่อ บุกบันไปจนถึงที่หมายในที่สุด

ข) การมีภรรยามาก ลักษณะการมีภรรยาแบบนี้ เป็นแบบฉบับของพระเอกในนิทานทางตะวันตกอันเป็นผลมาจากสภาพสังคมสมัยก่อนของดินแดนแถบนี้ ซึ่งชายเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้หาเลี้ยง ปกป้องคุ้มครอง รับผิดชอบครอบครัวแต่เพียงผู้เดียว หญิงเป็นเพียงผู้ปรนนิบัติรับใช้สามีและต้องพึ่งพาสามีในการดำรงชีวิต ชายจึงสามารถมีภรรยาได้มากกว่า 1 คน โดยภรรยาเอกมีหลักค้ำค้ำน ทั้งยังถือเป็นการแสดงอำนาจและความมั่งมีในการที่จะมีภรรยาหลาย ๆ คนอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ความนิยมมีลูกหลานมาก ๆ ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งของการมีภรรยาแบบนี้ ในปัญญาสชาดก พระเอกในนิทานหลาย ๆ เรื่องก็มีภรรยาหลาย ๆ คนบ้างก็ได้เป็นรางวัลหรือตอบแทนบุญคุณ บ้างก็ได้จากเทพผู้มีสมและบ้างก็ได้จากความพยายามเสาะหาและเกี้ยวพารายณ์ด้วยตนเอง ภรรยาคน

แรก มักจะได้มาด้วยความพยายามของตนเอง และมักจะเป็นคู่บุญที่แท้ และเป็นคนที่รักมากที่สุด มีการร่วมทุกข์ร่วมสุข ฌงญภัยพลัดพราก คึกคึกตามหากัน และกลับมาพบกันในที่สุด ส่วนภรรยาของ ๆ นั้น มักจะไม่มีบทบาทมากนัก นิทานที่พระเอกมีภรรยาได้แก่

(1) สุธนุชชาคก (3) สุธนุณุมาร มีนางจีรปภาเป็นภรรยาเอก ซึ่งได้มาด้วยการบุกบัน เข้าไปหานางถึงในปราสาท 7 ชั้น ต่อมา สุธนุณุมารพลัดกับนางจีรปภา และได้ไปพบกับนางกเรณูวดี และนางยักษ์อัญจนวดีกับบริวารทั้ง 17 ซึ่งก็ได้นางทั้งหมดเป็นภรรยา แต่ที่พามาด้วยกันคงมีเพียงนางกเรณูวดีผู้เดียว

(2) สุวรรณวงศ์ชาคก (58) สุวรรณวงศ์มีนางปूरณีเป็นภรรยาเอก แต่มีเหตุทำให้ต้องจากกัน สุวรรณวงศ์ไปผจญภัยจนได้นางสุวรรณมัญจา สุวรรณเกวี และสุวรรณคีรี เป็นภรรยาอีก ทั้งสามนางเป็นรางวัลตอบแทนคุณที่สุวรรณวงศ์ได้ช่วยชาวเมือง หรือบิดาของนางให้พ้นอันตราย และต่อมาก็ยังมีเทพอัปสรจุติมาเกิดในวิมานของสุวรรณวงศ์เป็นภรรยาคนที่ 5 อีกด้วย อย่างไรก็ตาม สุวรรณวงศ์ก็ยังคงผูกพันกับนางปूरณีมากที่สุด เมื่อครั้งเกิดอันตรายกับนาง สุวรรณวงศ์ก็ผินรัย และออกติดตามหานางจนพบ

(3) วรรณุชชาคก (59) วรรณุชถูกวรรณุชชาคคาลักตัวไปเพื่อให้อภิเษกกับนางสมุททชา ธิดาของคน ต่อมา วรรณุชก็ถูกเทวดาอุ้มพาไปสมกับนางสุวรรณคันธา ธิดายักษ์อีก แต่ในเรื่องนี้ดูเหมือนว่านางสมุททชาและนางสุวรรณคันธาจะมีฐานะและศักดิ์ศรีทัดเทียมกัน และไม่มีบทบาทมากนักอาจเป็นได้ว่า นางทั้งสองต่างก็เป็นภรรยาที่ได้มาโดยวรรณุชมิได้ใช้ความพยายามด้วยตนเองหรือเป็นผู้เลือกเองเลย

(4) จันทคาชชาคก (61) จันทคาชได้นางเทวธิสังกาเป็นภรรยาเอก จากการช่วยชุบชีวิตนาง ภายหลัง พลัดกับเทวธิสังกา และไปไต่บุตรี 3 นางของเศรษฐีแห่งสังกัสสนคร เป็นภรรยา เนื่องจากได้ช่วยนางทั้ง 3 จากการจมน้ำ ทั้งได้เดินทางร่วมกับนางเป็นเวลานาน และต่อมาก็ได้นางพรหมจารีเป็นภรรยาคนที่ 5 แต่เป็นภรรยาคนสำคัญ และมีบทบาทเด่นที่สุด มากที่สุดในเรื่องและสุดท้าย ก็ได้นางอุคตมธานีเป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการขึ้นครองราชย์แทนพระเจ้าสุทิสสนจักร เพราะนางอุคตมธานีนั้น ถูกส่งมาถวายพระเจ้าสุทิสสนจักร อย่างไรก็ตาม มีปุจฉาวิสัยนาไว้ในเรื่องคือว่า เหตุที่จันทคาชมีมเหสีมากเช่นนั้น ก็เพราะบุคคลทั้งหมดเคยร่วมกันขอมพระพุทธรูปในชาติปางก่อน และเหตุที่จันทคาชรักนางเทวธิสังกามากที่สุด ก็เพราะในชาติ

ก่อน นางเคยอธิบายขออยู่ร่วมกับจันทคาธ และไม่เคยซักเมื่อจันทคาธทำทานใด ๆ

ค) ความต้องการเพ้นหาสตรีผู้จะมาเป็นภรรยาด้วยตนเอง

(H 1381.3.1.2 การเสาะหาเจ้าสาวสำหรับตนเอง) ในนิทานบางเรื่อง แม้จะมีสตรีมากมายมาให้เลือกถึงที่ก็ไม่พอใจ ยอมเดินทางผจญความยากลำบากเพื่อเสาะหาสตรีที่ถูกใจจริง ๆ พระเอกที่มีพฤติกรรมเช่นนี้ ได้แก่ ปาจิตตกุมาร ในปาจิตตกุมารชาคก (39) เทวันธกุมารในเทวันธชาคก (56) และกฤษณกุมารในสุบินชาคก (57) ปาจิตตกุมารต้องรับใช้หญิงม่ายมารดาของนางอรพิมพ์ ตั้งแต่นางยังตั้งครรภ์จนกระทั่งนางอรพิมพ์โตเป็นสาว เทวันธกุมารก็ต้องผจญภัยกับปลาโลมาครุร้ายในคราวข้ามน้ำไปยังเมืองของนางสุวรรณเกสร ส่วนกฤษณกุมารก็สู้สุดสำหรับทุกป่าฝ่าดงไปจนได้พบนางปาลิดา

ง) การซ่อนตัวในรูปอุปถัมภ์ (L 112 พระเอกในร่างอุปถัมภ์)

พระเอกในนิทานบางเรื่องมีรูปร่างงดงาม มีความเก่งกล้าสามารถเป็นเยี่ยม แต่ปกปิดไว้ภายใต้รูปอุปถัมภ์ วิกลวิการ ยอมรับการถูกละเมิดหรือถูกเหยียดหยามจากผู้อื่นด้วยความอดทน จนกว่าจะถึงเวลาอันควรจึงจะเปิดเผยตัว พระเอกเหล่านี้ ได้แก่ สุวรรณสิริสา ในสุวรรณสิริสาชาคก (48) และพระสังข์ในสุวรรณสังข์ชาคก (53) สุวรรณสิรินั้นมีรูปร่างงดงาม แต่หกลายเข้าไปอยู่ในศิระ เพื่อสะดวกแก่การค้าในการคลอเคลียและเลี้ยงดู สุวรรณสิริสายอมอดทนต่อการถูกละเมิดจากคนทั่วไป และแม้แต่นางสุวรรณคันธา ภรรยาของคนจนในที่สุด ท้าวสักกะต้องลงมาถามปริศนาพระเจ้าพาราณสี เพื่อเปิดโอกาสให้ สุวรรณสิริสาได้แสดงร่างอันแท้จริง และปัญญความสามารถ ในสุวรรณสังข์ชาคก เมื่อพระสังข์เกิดก็ซ่อนตัวอยู่ในหอยสังข์และเมื่อเจริญวัย ก็ซ่อนตัวในเกราะรูปเงาะ เมื่อได้อภิเษกกับนางรจน่า และถูกทกเขยคูหมื่นคูแคลนด้วยประการต่าง ๆ ก็มีใค้นำพา จนกระทั่งถึงคราวคับขันที่ต้องช่วยพระเจ้าพาราณสีตอบปริศนาของท้าวสักกะ จึงได้แสดงร่างอันแท้จริง อย่างไรก็ตาม การซ่อนตัวในรูปอุปถัมภ์นี้ ทำให้พระเอกได้พบสตรีที่ใฝ่ใจ มีจิตใจบริสุทธิ์จึงรักภักดีต่อสามีอย่างแท้จริง โดยมีใค้นำถึงรูปลักษณะภายนอก จุดประสงค์หนึ่งของการซ่อนตัวนี้ จึงอาจเป็นด้วยต้องการพิสูจน์น้ำใจคนก็ได้

จ) ทิวติ ความมีทิวติ ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อใครโดยง่ายนี้ เป็นสาเหตุสำคัญในการดำเนินเรื่องสิโรชาคก (44) พระเจ้าสิโรราช มีทิวติ ถือว่าตนสำคัญ เป็นพระราชผู้ยิ่งใหญ่ไม่ยอมบวงสรวงพระเสาร์ตามคำแนะนำของโหร ทั้งคิดตั้งตนเป็น

ศัตถุกับพระเสวรัอีกด้วย พระเจ้าสิริสรวราชจึงไ้รับเคราะห์กรรม ตกต่ำลำบากถึงขนาด ถูกชาวนาทำร้ายหาว่าเป็นขโมย และถึงกับต้องเป็นขอทาน (ม 411.4.1 คำสาปจาก เทพเจ้า) และแม้ในขณะที่อยู่ในสภาพขอทาน เข้าไปรับบริจาคจากนางสุทัตตะ พระเจ้า สิริสรวราชก็ยังมีไ้ละทิ้งพิธีมานะแห่งความเป็นพระราชา มิไ้มีกิริยาอ่อนน้อมถ่อมคนอย่าง ขอทานอื่น ๆ แต่ยืนอยู่โดยถือว่าพระองค์กับนางมีฐานะทัดเทียมกัน จนนางสุทัตตะเองก็ สังเกตเห็นและสงสัย

ฉ) อารมณ์อ่อนไหวง่าย ลักษณะนิสัยเช่นนี้จะเห็นไ้ชัดจากเรื่องที่มี การปลัดพรากแล้วกลับมาพบกัน ทั้งในการปลัดพรากระหว่างสามีภรรยาและระหว่างแม่ กับลูกหรือพี่น้องน้อง ทั้งในสมุทโฆษชาดก (1) สมุทโฆษกับวินทุมก็ปลัดกันขณะว่ายน้้า ข้ามฝาก ต่อมา วินทุมก็ไ้สร้างศาลาโรงทาน เขียนภาพชีวิตประวัติของคนกับสมุทโฆษ แล้วคอยสังเกตุอาการคนที่มาดูภาพเหล่านั้น (ม 11.1.2 การพิสูจน์เพื่อชี้ตัว โดยการ เขียนภาพชีวิตบนผนัง) เมื่อสมุทโฆษมาเห็นภาพที่ศาลาตั้งกล่าว ก็มีอาการพิกล คือเคียวร้องไห้ เคียวหัวเราะ ร้องไห้เนื่องจากนึกถึงเคราะห์กรรมความทุกข์ยากโศก เศร้าในระหว่างปลัดพรากและหัวเราะเนื่องจากไ้ใจที่ไ้พบกันแล้ว เหตุการณ์ในท่า นองเดียวกันนี้ก็ปรากฏอยู่ใน สุตตชาดก (3) สุตตก็มีอาการพิกลเช่นเดียวกับสมุทโฆษ เมื่อดูภาพชีวิตประวัติของคนกับนางจีรปภาในศาลาที่จีรปภาสร้างขึ้น ในวรรงสชาดก(45) วรรงศไ้เห็นภาพชีวิตประวัติของคนกับพี่คือพระเจ้าวงศสุริยามาศซึ่งปลัดพรากกันไปนาน ก็ ถึงกับสลบไป และเมื่อวรรงศกับวงศสุริยามาศไปพบมารดา ซึ่งจากกันตั้งแต่สองพี่น้องยัง เล็ก ทั้งสามก็อกกันร้องไห้จนสลบ ร้องถึงท้าวสักกะต้องบันดาลให้ลูกเห็บตก ช่วยให้ฟื้น เหตุการณ์ตั้งกล่าว แสดงถึงลักษณะอารมณ์ของพระเอกว่า อ่อนไหวง่าย มิรู้จักรงับ อารมณ์ สะกคกล้นความรู้สึก แต่จะปล่อยคนแสดงอารมณ์อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอารมณ์ เกี่ยวกับความโศกเศร้าหรือไ้ใจ อย่างไรก็ตาม อาจเป็นกลวิธีของผู้ประพันธ์เรื่องที่คง การจะแสดงให้เห็นถึงความทุกข์อันแสนสาหัสที่พระเอกและตัวละครอื่น ๆ ไ้รับในระหว่าง การปลัดพราก รวมถึงความรักอันมากมายที่มีต่อกันด้วย

ช) ความใจกว้าง ไ้อภัยไ้แม่แต่ผู้ไ้หมายจะฆ่าตน (พ 11.5.1.1 บุคคลผู้ยอมยกโทษไ้แก่ผู้ไ้ทำร้ายตน) ในสิทธิสารชาดก (36) บุญสารถูกภรรยาของตน ลวงไปตั้งไว้ที่ป่าหิมพานต์ แล้วลักของวิเศษของบุญสารกลับเมืองตามคำแนะนำของบิดา

(K 2213 ภรรยาผู้ทรยศ, K 2213.7 ภรรยาผู้ไม่ซื่อสัตย์หักหลังสามีโดยไปเข้ากับบิดา ของตน D 861.5 ของวิเศษของพระเอกถูกภรรยาขโมยไป) ต่อมา เมื่อบุญसारกลับเมือง ได้ ก็มีใ้ไ้ภรรยาเลย ยังคงรักและอยู่ร่วมกันตลอดมา อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่า บุญसारให้อภัยก็แค่ เฉพาะภรรยาคนเดียว ส่วนบิคา มารดาของภรรยาและคนอื่น ๆ ซึ่ง เคยทำร้ายและเป็นผู้ตักตอกและยุยงให้เกิดเหตุร้ายขึ้นกับบุญสารนั้น บุญสารมิได้ให้อภัยด้วย แต่ได้แก้แค้นอย่างลสาสมทีเดียว ในกรณีนี้ ความใจกว้างของพระเอก จึงมิใช่ความใจ กว้างอย่างแท้จริงนัก แต่เป็นความใจกว้างเฉพาะกับผู้ที่ตนรัก อันอาจเป็นได้ว่า บุญสาร เข้าใจภรรยาของตนว่าทำผิดไปก็เพราะแรงยุจากคนอื่น ๆ ในสังขัตตชาดก (41) สังขัตตกุมาร ถูกพราหมณ์ทำทารุณกรรมด้วยการควักดวงตาออกทั้งสองข้างเพียงเพื่อชิง แหวน แต่สังขัตตกุมารก็มีใจโอบอ้อมและได้ยกเอาความบริสุทธิ์ใจข้อนี้ มาอ้างในการอธิษฐานขอให้ดวงตาคืนก็ดังเดิม ซึ่งก็เป็นไปตามคำอธิษฐาน (S 165 การ ทำให้พิการโดยการควักดวงตา, P 11.15 บุคคลผู้มีใจกว้าง ยอมสละแม่ดวงตา

ข) ความพยายามและการแก้แค้น ในสิทธิสารชาดก (36) และ นรชิวกรฐินทานชาดก (39) พระเอกของเรื่อง คือ บุญसारและพ่อค้า ตามลำดับนั้น ได้ ถูกบิดาของภรรยาและคนอื่น ๆ ลวงทำร้ายเพื่อชิงทรัพย์สมบัติและของวิเศษ (S 52 พ่อ ตาผู้โหดร้าย) เมื่อพระเอกทั้งสองรอดมาได้ และยังบังเอิญได้ของวิเศษ คือ ผลไทร และทิพย์โอสถที่กินแล้วทำให้คนกลายเป็นสัตว์ต่าง ๆ ได้ บุญसारและพ่อค้าก็ทำการแก้แค้น โดยนำของวิเศษดังกล่าวมาให้พ่อตาและผู้ที่เคยร่วมทำร้ายตนกินให้กลายเป็นลิงไปทั้งหมด อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่า พระเอกของทั้งสองเรื่องนี้ มิใช่พระโพธิสัตว์ เป็นเพียง สหายของพระโพธิสัตว์ ถือเป็นข้ออ้างได้ว่า เพราะมิใช่พระโพธิสัตว์ จึงยังมีโมหะโทสะ เข้าครอบงำ จนอาจทำร้ายผู้อื่นเพื่อแก้แค้นได้

ฅ) ความกตัญญูต่อบิคา มารดา พระเอกที่มีความกตัญญูต่อผู้บังเกิดเกล้า ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นความกตัญญูต่อมารดานั้น ได้แก่ รถเสน ในรถเสนชาดก (47) ตั้งแต่เล็ก รถเสนก็เล่นพันทนาการเลี้ยงมารดาและป้า ภายหลัง เมื่อได้อภิเษกกับนาง กังรีที่คชปุรนคร ก็มีใ้ให้หลงใหลในความสุขจนลืมมารดา แต่ได้หาทางขโมยดวงตาและยาก กลับมารักษามารดาและป้า สุวรรณสิริสา ในสุวรรณสิริสาชาดก (48) ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ พระโพธิสัตว์ก็สังเกตเห็นความลำบากของมารดาในการคลอดและเลี้ยงดูตน เพราะมารดา

ยากจน จึงอธิษฐานขอให้กายหคเข้าไปอยู่ในศีรณะ เพื่อสะดวกแก่การค้า (F 501 บุคคลผู้มีแต่ศีรณะ T 550.7 หญิงยากจนให้กำเนิดบุตรซึ่งมีแต่ศีรณะ ไม่มีกาย) วนาวน-
 กุมาร ในวนาวนชาคก (49) พยายามติดตามสืบหา มารดาซึ่งพลัดพรากกันตั้งแต่เกิด แม้
 ว่าตนจะได้รับความสุขสบายทั้งฐานะและเกียรติยศแล้วก็ตาม พากุลกุมาร ในพากุลชาคก
 (50) ก็เชื่อฟังคำสั่งของบิดา ซึ่งก่อนตายสั่งไว้ว่า ห้ามเผาศพ แต่ให้นำศพไปไว้ในป่า
 ซ้ำเป็นทานแก่สัตว์ ส่วนกะโหลกศีรณะ ให้นำมาผูกเชือกลากไป เมื่อกะโหลกติดอยู่ที่โค
 ก็ให้ทานา ณ ที่นั้น (D 13.11.8 กะโหลกศีรณะมนุษย์ใช้เป็นเครื่องทานาย) พากุลกุมาร
 ทำตามคำสั่งของบิดาทุกประการ แม้จะเป็นคำสั่งที่แปลกผิดธรรมดา และแม้ว่าในการลาก
 กะโหลกศีรณะหาที่ทานาก็ไม่มีที่หาว่ากะโหลกจะติดอยู่ที่โคที่หนึ่งจนแล้วจนรอด แต่พากุลกุมาร
 ก็มีไคล่ความพยายามจนกระทั่งสำเร็จผล และในจันทคารชาคก (61) เมื่อสุริยาคาช
 และจันทคารโคตี ก็มีไคล่สืบพิการมารดาซึ่งหาทางนำทรัพย์สินจำนวนมากไปให้ แม้ว่าจะมิได้
 แสวงตนก็ตามที่

๗) ความใจเร็ว (P 12.13 กษัตริย์โอรชง่าย) ในสุภมิตตชาคก(9)
 พระเจ้าสุภมิตตเกือบจะประหารโอรสทั้งสองของตน โดยไม่รู้จักรว่าเป็นโอรส และโดยมิ
 ได้ไต่สวนความผิดให้ชัดเจนเสียก่อน ค่วนคัตสินโดยฟังความข้างเดียว แสวงถึงความใจ
 เร็ว และหุเบา ในสังขปัตตชาคก (41) สังขปัตตกุมาร โอรชนางรัตนาวคิภรรยา หว่า
 คุหมินตน เนื่องจากสังขปัตตกุมารเรียกนางถึง 2-3 ครั้ง นางจึงจะไคยิน เป็นการค่วน
 โอรชโดยมิไค้ฟังเหตุผลของนาง ซึ่งก็เป็นเหตุผลอันเป็นประโยชน์ต่อสังขปัตตกุมารเอง
 กล่าวคือ นางรัตนาวคิกล่าวลึงใจจจ้อคอยที่จะสืบถามเรื่องพรหมณที่ทำร้ายสังขปัตตกุมาร
 อย่างไรก็ตาม ในกรณีนี้ ความใจเร็วของสังขปัตตกุมารอาจเป็นค้วว่าสังขปัตตกุมารนั้น
 มีเมค้อยที่คาบอดทั้งสองข้าง จึงทำให้คิดมากและข้างระแวง

๘) ความเมตตากรุณา พระเอกที่มีความใจบุญ มีเมตตากรุณา เสีย
 สละ ไค้แก่ สมุททโชส ในสมุททโชสชาคก (1) และจันทคารในจันทคารชาคก (61) ทั้ง
 สองมีความเมตตาช่วยดูแลรักษาวิทายาชรบาคเจิม โดยเฉพาะจันทคาร ยังใช้ของวิเศษ
 ของตนช่วยชีวิตและรักษาผู้ตกทุกข์ได้ยาก ไม่ว่าสัตว์หรือมนุษย์อีกค้ว และในวนาวนชาคก
 (49) เมื่อวนาวนกุมารตกลงไปในเหว ทรมานค้วความทิวโหย แต่เมื่อเทวดาลองใจ
 โดยแปลงเป็นกระต่ายวิ่งมาล้มตรงหน้า วนาวนกุมารก็ลัปล้อยกระต่ายไปโดยไม่ทำ

อันตราย ยอมรับความทุกข์ยากของคนโดยไม่แก้ไขทุกชั้นด้วยการก่อทุกข์แก่ผู้อื่น (H 1564 การทดสอบความเมตตาคุณา D 101 การแปลงร่าง เทพแปลงเป็นสัตว์ D 645 แปลงร่างเพื่อทดสอบพระเอก)

ฎ) ความอยากรู้อยากเห็น ตัวอย่างที่ดีของลักษณะนิสัยนี้ ได้แก่ พระสังข์ในสุวรรณสังขาคก (53) ซึ่งฝ่าฝืนคำสั่งห้ามของยักษ์เทวีที่ห้ามเข้าไปในส่วน และห้ามไปที่ปราสาทชั้นบน (C 611 ห้องต้องห้าม) พระสังข์แอบไปยังที่คังกล่าวและได้รู้ว่ามีมารคาเลี้ยงเป็นยักษ์ ทั้งได้พบของวิเศษต่าง ๆ พระสังข์ยังได้ลงจุ่มนิ้วลงในบ่อทองคำด้วยความอยากรู้อยากเห็น เป็นเหตุให้สีทองติดที่นิ้ว และยักษ์เทวีจับได้ว่าพระสังข์แอบไปในที่ต้องห้าม (C 911 นิ้วกลายเป็นทอง เป็นเครื่องหมายแสดงว่าได้แอบเปิดห้องต้องห้ามแล้ว

ท) ความเจ้าเล่ห์ สุบินกุมารในสุบินชาคก (57) เป็นพระเอกที่มีนิสัยเจ้าเล่ห์ อันเห็นได้จากกรที่สุบินกุมารได้ของวิเศษต่าง ๆ มาด้วยวิธีคดโกง ใช้เล่ห์เหลี่ยมลวงเจ้าของของวิเศษทั้งสิ้น โดยอ้างว่าจะขอแลกเปลี่ยนของวิเศษ และขอให้อีกฝ่ายมอบของวิเศษมาก่อน แล้วสุบินกุมารก็ไม่ยอมให้ของวิเศษของตนตอบแทน กลับยึดของวิเศษอย่างใหม่ไว้เป็นของตนคนเดียว ซ้ำยังจะทำร้ายเจ้าของของวิเศษที่หลงกลนั้นด้วย ทำให้เจ้าของของวิเศษคังกล่าวต้องจำใจยอม

นางเอก

นางเอกในที่นี้ หมายถึง ตัวเอกฝ่ายหญิง ซึ่งอาจเป็นตัวเอกเฉพาะตอน หรือของทั้งเรื่อง โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นภรรยาเอกของพระเอกเสมอไป อนุภาคสำคัญเกี่ยวกับนางเอกมีดังนี้

1) กำเนิด เรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิดของนางเอกนั้นมีความพิเศษพิสดารอยู่ไม่น้อยแม้จะไม่สำคัญหรือเด่นเท่ากับกำเนิดของพระเอกก็ตาม ความพิเศษในกำเนิดของนางเอกมีดังนี้

- ก) การกลับชาติ
- ข) เหตุอัศจรรย์เกี่ยวกับกำเนิดของนางเอก
- ค) ชาติตระกูลของนางเอก
- ง) การเลี้ยงดู

ก) การกลับชาติ ในนิทานทรงเครื่องใน ปัญญาสชาดกนี้ มีนางเอกซึ่งเป็นผู้ที่กลับชาติเพียง 2 เรื่อง คือ จันทเสนชาดก (42) และสีหนาทชาดก (52) ในจันทเสนชาดก นางอุบลวาเทวี ราชธิดาแห่งอัมพพนครนั้น ชาติก่อนเคยเป็นหญิงยากจน ภรรยาพระโพธิสัตว์ ซึ่งบำเพ็ญกุศลและกลับชาติในตระกูลที่สูงส่ง (E 605.6 การกลับชาติเกิด คนสามัญเกิดเป็นเจ้าชาย G 143 ราววัดไค้แก่การกลับชาติเกิดในฐานะที่สูงขึ้น) ส่วนในสีหนาทชาดก (52) นางสุญภาคี คือพุทธมารดาจุติมาเกิด

ข) เหตุอัศจรรย์เกี่ยวกับกำเนิดของนางเอก

(1) ลักษณะอัศจรรย์ของมารดาขณะตั้งครรภ์ ในปาจิตตุมารชาดก (39) ขณะมารดาของนางอรพิมพ์ตั้งครรภ์นั้น ก็บังเกิดมีเงาปกคลุมนางขณะอยู่กลางแจ้ง อาทิตย อันเป็นเหตุให้ปาจิตตุมารทราบดีว่าลูกในครรภ์ของนางคือเนื้อคู่ของตนตามคำทำนาย

(2) ความฝันของมารดาเกี่ยวกับชีวิตในอนาคตของนางเอก มีนิทานทรงเครื่องเพียงเรื่องเดียวที่มารดาของนางเอกฝันเกี่ยวกับอนาคตของลูกที่จะเกิดมาต่างจากพระเอก ที่มารดามักฝันก่อนเสมอ แสดงถึงการให้ความสำคัญแก่พระเอกมากกว่านางเอก นิทานที่มารดาของนางเอกฝันเกี่ยวกับชีวิตอนาคตของลูกที่จะเกิดมานั้น คือสีหนาทชาดก (52) มารดาของนางสุญภาคีฝันว่า มีบุรุษถือถาดทองบรรจุอาหารมาให้ ซึ่งทำนายว่านางจะได้ธิดาซึ่งเมื่อเติบโตขึ้นจะให้กำเนิดลูกชายโดยไม่มีพ่อ (D 1812.3.3.8 หญิงมีครรภ์ฝันเกี่ยวกับโชคชะตาของลูก)

(3) เกิดเองโดยไม่มีมารดา ปรากฏในสุวรรณวงศ์ชาดก (58) และวรรณุชชาดก (59) ในสุวรรณวงศ์ชาดก นางสุวรรณเกตกามเหสีของปुरुวงค์นั้น เกิดเองในคอกเกดและพระคาบสนำไปเลี้ยงไว้ (T 543.2 กำเนิดจากคอกไม้) และในวรรณุชชาดก นางนุชบามเหสีของวรรณทร ก็เกิดในคอกบัว และพระคาบสนำมาเลี้ยงไว้เช่นกัน (T 543.2.1 กำเนิดจากคอกบัว)

(4) กำเนิดโดยอปกติวิธี ในโสณันทชาดก (51) ท้าวสักกะแปลงร่างเป็นนกนางเขน (D 101 การแปลงร่าง เทพเจ้าแปลงเป็นสัตว์ D 150 การแปลงร่างคนแปลงเป็นนก) คาบहारิกาออกจากครรภ์ของนางสิปพนีโดยออกมาทางปาก (T 541.4.1 กำเนิดโดยทางปาก) แล้วนำไปวางไว้ในคอกบัวในป่า ซึ่งพระวิสุทธิคาบสก็เก็บไปเลี้ยง

ค) ชาติตระกูลของนางเอก นางเอกเกิดในชาติตระกูลต่าง ๆ คือ กษัตริย์ เศรษฐี กิณรี ยักษ์ นาค และเทพอัปสร ดังนี้

(1) กษัตริย์ นางเอกเป็นราชินีหรือพระราชธิดาในกษัตริย์เมืองต่างๆ ลักษณะนี้เป็นลักษณะเข้าแบบของนิทานทรงเครื่อง ซึ่งได้ชื่อมาจากการที่นางเอกเป็นเจ้าของ พระเอกเป็นเจ้าของ สวมเครื่องทรงอย่างกษัตริย์ นิทานที่นางเอกอยู่ในตระกูล กษัตริย์นี้มีจำนวนมากที่สุดในกลุ่มนิทานทรงเครื่องได้แก่ สมุทโฆษชาดก (1) สหุชาดก (3) สุภมิตตชาดก (9) สิทธิสารชาดก (36) สังข์ขัตตชาดก (41) จันทเสนชาดก (42) สีโสธชาดก (44) สุวรรณสิธสาชาดก (48) พากุลชาดก (50) สีหนาทชาดก (52) สุวรรณสังขชาดก (53) นิทานเรื่องนางกัลยาณีในสุรพิภชาดก (54) เทวัญชาดก (56) สุมินชาดก (57) สุวรรณวงศ์ชาดก (58) (ได้แก่ นางปุณณิ นางสุวรรณมัญญา และนางสุวรรณเกวี) และจันทคาธชาดก (61) (ได้แก่ นางเทวีสังกา นางพรหมจารี และนางอุคตมธานี)

(2) เศรษฐี นางเอกที่เกิดในตระกูลเศรษฐี แต่นั้นปลายมักจะได้ เป็นมเหสีของเจ้าชายหรือกษัตริย์ ได้แก่ นางเอกในนิทานต่อไปนี้ วรวงสชาดก (45) (ได้แก่ นางคารวี) รตเสนชาดก (47) (ได้แก่ นางสิบสอง) และโสณันทชาดก (51) ส่วนในนรชิวกรฐินทานชาดก (37) นางเอกธิดาเศรษฐีแต่งงานกับพระเอกซึ่งเป็นเพียง พ่อค้า และคงมีฐานะทางชาติตระกูลเช่นนั้นตลอดเรื่อง

(3) กิณรี นางเอกที่เป็นกิณรีได้แก่ นางมโนห์ราในสุชนชาดก (2) นางสุวรรณคีรีในนวนานชาดก (49) และนางสุภัททา ในวรรณุชชาดก (59) ส่วนใน สุมินชาดก (57) นางปาลิตาเทวี มีมารดาเป็นกิณรีซึ่งกินน้ำเชื้อของฤาษีเข้าไปและตั้ง ครรภ์คลอดลูกออกมาเป็นไขและไขก็แตกออกเป็นกุมารี ซึ่งพระฤาษีนำไปเลี้ยงไว้ (T 512.6 ตั้งครรภ์โดยกินน้ำเชื้อเข้าไป T 542 มนุษย์กำเนิดจากไข)

กิณรีนั้นคือนินรเพศหญิง กิณรตามคติไทยมี 2 พวก พวกหนึ่ง เป็นคนครึ่งนกแท้ ๆ คือ ท่อนบนเป็นคน ท่อนล่างเป็นนก มีปีกหางบินได้ ปรากฏตาม เทพจิตรกรรมประติมากรรมของไทย ซึ่งก็มักเป็นกิณรีเสียส่วนมาก กิณร กิณรีพวกนี้ เป็นสัตว์ในหิมพานต์ และมีลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งคือ ร้องเพลงไพเราะ ส่วนกิณร อีกพวกหนึ่งนั้น รูปร่างเป็นคนธรรมดา แต่มีปีกหางที่ใส่แล้วบินได้ เรียกให้เฉพาะเจาะจง

ว่า เทพกนิกร¹ พวกนี้จะอยู่รวมกันเป็นสังคมเมือง มีกษัตริย์ปกครอง ตามสุชนชาคก เมืองของนางมโนห์รานั้น อยู่ที่ภูเขากรลาส บิดาของนางมโนห์รา คือ พญาทุมมราช เป็นผู้ปกครองเมืองนี้อยู่ไกลจากเขตแดนมนุษย์มาก และหนทางที่จะไปก็ยากลำบากแสนสาหัส กนิกรที่เป็นคนครึ่งนกนั้น หากจะเทียบกับอนุภาคในคัมภีร์ ก็เทียบได้กับ B 50 คนครึ่งนก ส่วนเทพกนิกรนั้น เมื่อมองในแง่ที่เป็นมนุษย์มีปีก ก็เทียบได้กับ 522 มนุษย์มีปีก ส่วนนางกนิกรนั้น เทียบเคียงได้ใกล้เคียงกับอนุภาค D 361.1 นางหงส์ (SWAN - MAIDEN) ซึ่งอธิบายไว้ว่า หงส์สามารถแปลงร่างเป็นหญิงสาวได้เมื่อปรารถนา และนางจะกลับคืนร่างหงส์ได้ก็ต่อเมื่อสวมเสื้อคลุมขนหงส์ อนุภาคนางหงส์นี้มีการแพร่กระจายกว้างขวางมากทั่วโลก คือ ปรากฏในนิทานของชนชาติต่อไปนี้ ไอร์ริช สเปน เยอรมัน ฝรั่งเศส อาหรับ เปอร์เซีย อินเดียน จีน ญี่ปุ่น อินโดนีเซีย โปแลนด์เซีย เมลानीเซีย ออสเตรเลีย อินเดียนในทวีปอเมริกาเหนือ เอสกิโม เป็นต้น นางหงส์นั้นสามารถแปลงร่างเป็นหญิงสาวหรือกลับเป็นหงส์ได้ตามปรารถนา ต่างจากกนิกรที่คงรูปหญิงสาวอยู่เช่นนั้นไม่เปลี่ยนแปลง เพียงแต่ใส่ปีกหางในยามต้องการบิน มิได้กลายเป็นนกทั้งร่างอย่างนางหงส์ ในสมุทรโฆษคำฉันท์ กล่าวไว้ว่า ปีกหางของกนิกรนี้ผู้กคิดร่างไว้ด้วยเวทมนตร์ คังฉันท์ที่ว่า

พื้นเผ่าทิศาฆเรศ	วรเวทอาคมครัน
ปีกหางก็ผูกพัน	กระสันควยพระมนตรา
สามารถจะโบยบิน	อนิลบลเวหา
กลกนิกราคณา	ทิวาชาคิปักนี้ ²

อย่างไรก็ตาม ในนิทานที่ปรากฏเรื่องของนางหงส์หรือกนิกร มักจะมีอนุภาคคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ นางหงส์หรือกนิกรจะลงเล่นน้ำ แล้วถูกลักขุดหงส์หรือปีกหางไป นางก็จะบินไม่ได้ และตกไปเป็นภรรยาของมนุษย์ ซึ่งโดยมากก็คือผู้ลักปีกหางนั่นเอง นางจะอยู่กับสามีจนกระทั่งพบขุดหงส์หรือปีกหาง นางก็จะสวมใส่แล้วบินจากไป

¹ เกื้อพันธุ์ นรินทรพร, พื้นฐานการอ่านวรรณคดีไทย (เชียงใหม่: วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2518), หน้า 204.

² สมุทรโฆษคำฉันท์ (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2519), หน้า 181.

(F 302.4.2 นางฟ้าตกอยู่ในอำนาจของนุรุษ เมื่อเขาขโมยปีกของเธอมา และนางจะ
 จากไปเมื่อนางพบปีกนั้น, B 652.1 การแต่งงานกับนางหงส์) นิทานในปญฺญาสาชาก ที่
 คล้ายคลึงกับอนุภาคตั้งที่กล่าวมา คือ สุรุษชาค (2) และวรุณชาค (59) ในสุรุษชาค
 นางมโนห์รา ถูกพรานป่าจับตัวขณะลงเล่นน้ำ แต่มิได้ตกเป็นภรรยาของพรานนั้น กลับถูก
 นำตัวมาถวายพระสุรุษ ภายหลัง เมื่อนางจะถูกบูชายัญ นางก็ทำอุบายขอลี้ภัยหนี
 แล้วบินหนีกลับเมือง เหตุการณ์ในสุรุษชาคจึงเป็นไปตาม F 302.4.2 โดยตลอด ส่วน
 ในวรุณชาค นางกนิรวิสุภิตาถูกพรานลักปีกหายไปขณะเล่นน้ำ นางหนีไปซ่อนจนได้
 พบและอภิเษกกับพระเจ้าเจตราช แต่จากนั้นมา นางก็ได้พบปีกหาง มิได้มีโอกาสบินกลับ
 เมืองอีกเลย แม้นางจะถูกจับลอยแพ เพราะความเข้าใจผิด นางก็ได้ไปบวชเป็นคาบสินี
 คังนั้น นางกนิรวิสุภิตาก็เท่ากับกลายเป็นมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่งเท่านั้น เหตุการณ์จึงไม่
 เป็นไปตาม F 302.4.2 ทั้งหมด

เป็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งว่า กนิรตามคติอินเดีย นั้น มีรูปลักษณ์
 ต่างกันอย่างมากจากกนิร กนิรวิ ตามคติไทย หรือแม้แต่นางหงส์ กนิร (Kinnara)
 แปลตามรูปศัพท์ว่า คนอะไร (กิ = อะไร นร = คน) กนิรกนิเรียมีร่างเป็นคน หัว
 เป็นม้าหรือหัวเป็นคน ตัวเป็นม้า เรียกอีกอย่างว่า กิมปุรุษา (Kimpurusa) หรือ อัศวมุช
 (Asuamukha)¹ ลักษณะเช่นนี้ไปตรงกับอนุภาคในคัมภีร์คือ B 21 เซนทอร์ : คนครึ่งม้า

ส่วนในนิทานไทยที่เกี่ยวกับกนิร มีปรากฏใน อุนรุท สิงหไกรภพ
 และลักษณะวงศ์ ในอุนรุท พระอุนรุทได้กนิร 5 นาง ซึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำทองเป็นชานา
 โดยพระอุนรุทพบนางระหว่างที่นางลงมาเล่นน้ำในสระมุจลินท์² ในสิงหไกรภพ กล่าวถึง
 หัวเทพาสูราราช แห่งเมืองกาลวาศ มีมเหสีเป็นเทพกนิร ชื่อนางเทพกนิรรา และ

¹Betty Radice, Hindu Myths (Middlesex : Dengeien Books, 1980), Page 346.

²ดูรายละเอียดใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, บทละครอน
เรื่องอุนรุท (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพนายสุวรรณ วิชัยศิษฐ์ ณ
 วัดมกุฏกษัตริยาราม, 2514), หน้า 422 - 453.

มีธิดาชื่อ นางแก้วกนิรี ซึ่งสามารถใส่ปีกหางบินได้¹ และในลักษณะวงศ์ พระลักษณวงศ์ ก็ได้กนิรี 5 นางเป็นชายา กนิรีทั้ง 5 นี้ เข้าใจว่าเป็นประเภทคนครึ่งนก มีใช้เทพกนิร เพราะเมื่อพระลักษณวงศ์จะกลับเมืองก็ได้ชวนนางทั้ง 5 ไปด้วย แต่นางปฏิบัติ โดยให้เหตุผลว่า "ค้ายเป็นสัตว์เชื่องงอยู่พงไพร ผิดวิสัยที่จะอยู่กับผู้คน"² อนุภาคเกี่ยวกับชีวิตของกนิรีในนิทานไทย 3 เรื่องนี้ต่างจากอนุภาคในเรื่องสุธนชาตก กนิรีในนิทาน 3 เรื่องดังกล่าวเป็นชายาของมนุษย์ด้วยความสมัครใจ และอยู่ร่วมกันในป่า มิได้ถูกจับหรือถูกลักปีกหางแต่อย่างใด

(4) ยักษ์ นางเอกที่อยู่ในตระกูลยักษ์ ได้แก่ นางยักษ์อัญชวาศีในสุธนชาตก (3) นางกักรี ในรตเสนชาตก (47) และนางสุวรรณคันธา ในวรรณชาตก (59)

(5) นาค นางเอกที่เป็นนาคได้แก่ นางสุวรรณนาคี ในสุวรรณวงศ์ชาตก (58) และนางสมุททชาในวรรณชาตก (59) นางนาคนี้จะอยู่ร่วมกับพระเอกในร่างมนุษย์ แสดงว่าเป็นนาคในจำพวกกลลระ ซึ่งเนรมิตตนได้เฉพาะบนบก โดยนาคตัวเมียจะเนรมิตตนให้งามดังเทพธิดาก็ย่อมได้³

(6) เทพอัปสร ในสุวรรณวงศ์ชาตก (58) นางเทพอัปสรจุติมาเกิดในวิมานของสุวรรณวงศ์ เพื่อเป็นชายาสุวรรณวงศ์

ง) การเลี้ยงดู อนุภาคที่สำคัญเกี่ยวกับการเลี้ยงดู มักปรากฏในกรณีที่นางเอกกำพร้าบิดามารดา และไปอยู่ในความดูแลของญาติ อันได้แก่ นางปทุมวดี ในโสณันทชาตก (51) นางปาลิตาเทวี ในสุบินชาตก (57) นางสุวรรณเกศกา ในสุวรรณวงศ์ชาตก (58) และนางบุษบา ในวรรณชาตก (59) นางทั้งหมดนี้เติบโตมาด้วย

¹ดูรายละเอียดใน สุนทรภู, "สิงห์ไกรภพ" ใน นิทานค่ากลอนสุนทรภู (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2501), หน้า 142.

²สุนทรภู, "ลักษณวงศ์" ใน นิทานค่ากลอนสุนทรภู, หน้า 142.

³พระยาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2515), หน้า 44.

การคืบนมที่ไหลจากนิ้วมือของฤาษี (F 552.1.5 นมที่ไหลจากนิ้วมือ T 611.5 นักบุญให้นมเด็กอย่างมหัศจรรย์) เฉพาะนางปทุมวดี ยังไค้กินข้าวและกล้วยที่เกิดจากองค์ลี้ของพระฤาษีอีกด้วย (D 1030 อาหารซึ่งได้มาจากความวิเศษ)

2) พลังอำนาจวิเศษของนางเอกและที่มา แยกเป็น 2 หัวข้อ คือ

ก) พลังอำนาจวิเศษในคนและที่มาของพลัง

ข) พลังอำนาจจากของวิเศษและที่มาของพลัง

ก) พลังอำนาจวิเศษในคนและที่มาของพลัง หมายถึง ความวิเศษที่มีอยู่เองในตัวนางเอก โดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากสิ่งภายนอก ได้แก่ รัศมีที่รุ่งเรืองจากกายนางอุบลวาเทวี ในจินตเลขนชาคก (42) และกลิ่นกายอันหอมกว่าธรรมดาของนางจันทน์เทวี ในเทวันธกุมาร และนางสุวรรณพิมพาในจินตคาชชาคก (61) (F 687 มุคคลผู้มีกลิ่นหอมกว่าสามัญ) สำหรับที่มาของพลังอำนาจวิเศษในคนของนางเอกนี้ ล้วนเป็นอันสืบจากกุศลกรรมที่ทำไว้แต่ชาติปางก่อน เช่น รัศมีกายของนางอุบลวาเทวี เป็นผลมาจากการที่นางยอมตนให้สามีขายเพื่อแลกทองคำไปปิดพระพุทธรูป และกลิ่นกายของนางจันทน์เทวี เป็นผลมาจากการที่นางเคยสร้างพระเจดีย์ด้วยไม้จันทน์ (Q 21 ราววัลแก่พลีกรรมเพื่อศาสนา)

ข) พลังอำนาจจากของวิเศษและที่มาของพลัง อาจแยกกล่าวเป็น 2 หัวข้อย่อย คือ

(1) ของวิเศษ

(2) ที่มาของของวิเศษ

(1) ของวิเศษ เนื่องจากของวิเศษของนางเอกมีน้อยอย่าง และมีวิธีการใช้ที่แตกต่างกันไปจึงจะกล่าวถึงของวิเศษเหล่านั้นเป็นอย่างไร ๆ ไป คือ เวทมนตร์ พระขรรค์ ไซ้ และแหวน ดังนี้

(ก) เวทมนตร์ นางเอกที่เก่งเป็นเยี่ยมในทางเวทมนตร์ ได้แก่ นางพรหมจารี ในจินตคาชชาคก (61) ซึ่งสามารถใช้เวทมนตร์ต่อสู้กับศัตรูที่เป็นชาย และมีความสามารถสูง จนไค้ชัยชนะ กล่าวคือ ในการรบกับพระเจ้ากาวิหนะ ทั้งนางพรหมจารี และพระเจ้ากาวิหนะไค้ใช้เวทมนตร์สร้างสัตว์ร้ายและปรากฏการณ์ธรรมชาติ

ที่ร้ายแรงอื่น ๆ โต้ตอบกันเป็นสามารภ (D 2091 การโจมตีศัตรูด้วยพลังอำนาจวิเศษ D 2163 การป้องกันตัวด้วยพลังอำนาจวิเศษ) เป็นต้นว่า พระเจ้ากาวิ้นทะเลกเขือกเป็นพญานาคให้มาจับพรหมจารี พรหมจารีก็เสกเสื่อให้กลายเป็นคุตไปจินาค (D441.7.1 การแปลงรูป เขือกกลายเป็นงู D 441.10 การแปลงรูป เสื่อผ้ากลายเป็นสัตว์ B 2178.4 สัตว์ที่สร้างจากเวทมนตร์) พระเจ้ากาวิ้นทะเลส่งฝนถ่านเพลิงให้ไปตกในเมืองของนางพรหมจารี (F 962.2 ไฟจากฟ้า) นางพรหมจารีก็รำยมนตร์เป็นท่อน้ำไปดับไฟ เป็นต้น นอกจากนั้น ในสุวรรณวงศ์ชาดก (58) นางปฐุมณีก็มีมนตร์จินคามาณี (D 1720.1 พรสารพคินึก) ซึ่งได้ใช้ประโยชน์ในตอนที่พักพิงจากสามีแล้วไปพบยักษ์ชื่อนี้จะเข้ามาทำร้ายนางและลูกน้อย นางรำยมนตร์นี้ขอมิให้ยักษ์ชื่อนี้ทำอันตรายนาง ซึ่งยักษ์ชื่อนี้ก็กลับมาปรนนิบัติรับใช้นางและลูก (F 531.5.10 ยักษ์เป็นคนรับใช้ของมนุษย์)

(ข) พระขรรค์ (D 1081 คาบวิเศษ) เนื่องจากพระขรรค์หรือคาบมีใจอาวุธคู่มือประจำกายของสตรี นางเอกที่มีพระขรรค์วิเศษจึงปรากฏเพียงคนเดียว คือ นางปฐุมณี ในสุวรรณวงศ์ชาดก (58) พระขรรค์ของนางนั้น ถ้าแกว่งขึ้นศัตรูก็จะตาย (D 1400.1.4.1 คาบวิเศษ เอาชนะศัตรูได้) และถ้าถือไว้ ก็ไปยังที่ใดๆ ได้ตามปรารถนา (D 1520.8.1 การเดินทางอย่างมหัศจรรย์โดยอาศัยคาบ)

(ค) ไช้ (D 1024 ไช้วิเศษ) ปรากฏในพาดุลชาดก (50) นางสุขมาอันธกามีไช้วิเศษซึ่งมีของวิเศษอื่นๆอีกหลายชนิด เมื่อคราวที่พาดุลกุมาร ถูกพระเจ้าพาราณสีกลั่นแกล้งโดยให้หาไก่ไปชน หาม้าและช้างไปแข่งกับคู่แข่งของหลวงนั้น สุขมาอันธกาก็ได้นำเอาไก่วิเศษ (B 171 ไก่วิเศษ, B 171.2 ไก่ชนวิเศษ) ม้าวิเศษ (B 184.1 ม้าวิเศษ) และช้างวิเศษ ออกมาจากไช้ และนำไปแข่งได้ชัยชนะมาโดยง่ายท้ายสุด พระเจ้าพาราณสีสั่งให้พาดุลจุ่มมือลงในอ่างน้ำเคือก (H 328.5 วิธีทดสอบชายผู้มาหมายปองหญิงโดยให้อาบน้ำเคือก) นางสุขมาอันธกาก็ได้ให้ผลหมากรวิเศษแก่พาดุลอมไว้ จึงไม่เป็นอันตราย (D 1841.2 คนผู้ทนทานต่อน้ำเคือก)-

(ง) แหวน (D 1076 แหวนวิเศษ) ในสุวรรณวงศ์ชาดก(58) นางสุวรรณเกตกกา ชายาของปฐุมวงศ์มีแหวนก้อยวิเศษซึ่งมีอำนาจพาเหาะได้ (D1520.29 การเดินทางอย่างมหัศจรรย์โดยอาศัยดวงแก้ววิเศษ) รบกับข้าศึกได้ (D 1400.1.2 แหวนวิเศษเอาชนะศัตรูได้) และถ้าเอาน้ำรดแหวน ก็จะเกิดเงินทอง (D 1456.2 แหวนวิเศษให้เงินทอง

(2) ที่มาของของวิเศษ นางเอกได้ของวิเศษจากท้าวสักกะ ฤาษี และจากการเรียนรู้ ดังนี้

(ก) ได้จากท้าวสักกะ (D 811 ของวิเศษได้จากเทพเจ้า) ใช้วิเศษของนางสุชมาอันทาในพาดูกษาคก (50) นั้น เป็นสิ่งที่ท้าวสักกะเนรมิตไว้ให้

(ข) ได้จากฤาษี (D 812.17 ได้ของวิเศษเป็นของขวัญจากนักพรต) นางปุรณี ในสุวรรณวงศ์ชาคก (58) ได้มนตร์จินตคามณีและพระขรรค์วิเศษจากพระฤาษีซึ่งนางไปพำนักด้วย สำหรับพระขรรค์วิเศษนั้น พระฤาษีได้เป็นของตอบแทนคุณจากวิทยากร ซึ่งพระฤาษีได้ช่วยรักษาอาการบาดเจ็บ (D 812.10 ของวิเศษได้จากเทวดา D 817 ของวิเศษได้จากบุคคลผู้มีความกตัญญู)

(ค) ได้จากการเรียนรู้ วิชาเวทมนตร์ในการรบของนางพรหม-จารี ในจันทคารชาคก (61) นั้น นางพรหมจารีเรียนมาจากนางสุริยโยธา ซึ่งคิดค่าสอนเป็นทองพันลี้ม

3) ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของนางเอก ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมที่เด่นของนางเอกอาจกล่าวได้ตามหัวข้อต่อไปนี้

- ก) ความซื่อสัตย์ต่อสามี
- ข) การทรยศต่อสามี
- ค) ความกล้าในการตัดสินใจหาเฉพาะหน้าและการเอาตัวรอด
- ง) ความอ่อนแอ ไม่อดทน
- จ) ความใจบุญ
- ฉ) ความพยายาม
- ช) ความฉลาด
- ซ) การไม่ถูกผู้ต่ำต้อย
- ฌ) การมีทิฐิมานะแรงกล้า
- ฎ) การไม่รู้จักเก็บความลับ
- ฏ) การถือคนรักสำคัญกว่าบุคคลในครอบครัว

ก) ความซื่อสัตย์ต่อสามี นางเอกแสดงความซื่อสัตย์ต่อสามีด้วยวิธีการ

- (1) ความพยายามครองตัวให้พ้นชายอื่น
- (2) ความพยายามตามหาสามีที่พลัดพรากจากกัน
- (3) ความพยายามช่วยชีวิตสามี
- (4) ความรักคือสามี

(1) ความพยายามครองตัวให้พ้นชายอื่น นางเอกในนิทานหลายเรื่อง ต้องพลัดพรากจากสามี และมักจะมีชายอื่นมาหมายปองและพยายามจะครอบครองนาง แต่นางเอกก็ใช้กลอุบายต่าง ๆ หลบเลี่ยง จนได้พบและกลับคืนมาอยู่ร่วมกับสามี เช่น พระนางเกสินี มเหสีพระเจ้าสุภมิตต ในสุภมิตตชาดก (9) ถูกเรือสำเภาชิงตัวไปจากสามี นางได้บุญบารมีคุ้มครอง ทำให้นายสำเภาไม่อาจล่วงล้ำนางได้ (T 321.5 ความป่วยไข้ที่เกิดขึ้นอย่างมหัศจรรย์ ป้องกันมิให้ชายผู้มีใจสามีม่วงล้ำสตรีได้) นางอรพิมพ์ ภรรยา ปาจิตตกุมาร ในปาจิตตกุมารชาดก (39) ถูกทั้งเจ้าชาย พรานป่า และสามเณร แย่งชิงตัวนางมาจากสามี แต่นางก็ใช้ปัญญาเอาตัวรอดได้ทุกครั้ง แม้จะต้องฆ่าพราน นางก็ทำได้ (T 320.2 สตรีฆ่าบุรุษผู้จะเป็นอันตรายต่อความบริสุทธิ์ของนาง) และในที่สุดเพื่อเป็นการตัดความยุ่งยาก นางจึงอธิษฐานขอให้ร่างกายของนางกลายเป็นชาย (D11 การแปลงร่าง : หญิงกลายเป็นชาย D 521 แปลงร่างโดยการอธิษฐาน) นางปุณณิม มเหสีสุวรรณวงศ์ ในสุวรรณวงศ์ชาดก (58) ก็เป็นนางเอกอีกผู้หนึ่งที่เป็นตัวอย่างอันดีในความพยายามครองตัวให้พ้นชายอื่น เนื่องจากนางยอมละทิ้งความสะดวกสบายในวัง หนีเข้าป่าทั้ง ๆ ที่ครรภ์แก่ ทั้งนี้เพื่อเอาตัวรอดจากชายอื่นที่หมายปองนางระหว่างที่สามีของนางไม่อยู่

(2) ความพยายามตามหาสามีที่พลัดพรากจากกัน เมื่อเกิดอุบัติเหตุที่ต้องพลัดพรากจากสามี นางเอกผู้ซื่อสัตย์จงรักภักดีก็จะพยายามอย่างยิ่งที่จะสืบเสาะหาสามี วิธีที่ใช้เสมอในปัญญาสชาดก ก็คือ การสร้างศาลาโรงทาน เขียนภาพชีวประวัติของนางและสามีแล้วคอยส่ง เสดกิริยาอาการ ของผู้ที่มาดูรูปภาพเหล่านั้น ถ้าผู้ใดมีอาการผิดปกติ เป็นคนว่า หัวเราะแล้วร้องไห้ ก็แสดงว่านั่นคือสามีของนาง (H 11.1.2 การพิสูจน์ชีวิตบุคคลด้วยภาพชีวประวัติที่วาดไว้บนผนัง) นั่นเป็นกลวิธีอันชาญฉลาดยิ่ง เป็นการสืบหาโดยมิต้องเดินทางแต่อยู่กับที่ คอยส่งเสดกผู้คนที่ผ่านไปมา นอกจากนั้น กิริยาอาการก็เป็นหลักฐานที่แน่นอนที่จะบ่งได้ว่าผู้้นั้นคือสามีของนางหรือไม่ เพราะผู้ที่เกี่ยวข้องใน

ภาพชีวประวัติเท่านั้น จึงจะมีอารมณ์ร่วมลึกซึ้งขนาดแสดงอาการผิปกต้อออกมา และวิธีนี้ ก็คือการอาศัยสังเกตุแต่เพียงรูปร่าง เพราะสามีของนางอาจอยู่ในสภาพปลอมกาย หรือนุคคลอื่นปลอมกายเป็นสามีของนางก็เป็นได้ อย่างไรก็ตามก็ ธรรมเนียมการสร้างศาลาที่พักคนเดินทางหรือโรงทานเช่นนี้ เห็นได้ชัดว่าเป็นธรรมเนียมอินเดีย ไม่ปรากฏใน ธรรมเนียมไทย ในประวัติศาสตร์อินเดีย กล่าวว่า สังคมสมัยจักรวรรดิคุปตะ (ค.ศ. 320- 535) คนชั้นสูงมีวัตรปฏิบัติดีมาก ใจบุญ โอบอ้อมอารี นิยมสร้างโรงทาน ที่พักคนเดินทางไว้บริการคนจนและคนเดินทาง¹ ความนิยมดังกล่าวอาจเป็นต้นเค้าการสร้างศาลา โรงทาน เขียนภาพชีวประวัติเพื่อสืบทอดบุคคลที่พลัดพรากไปในนิทานชาดกที่เล่าสืบ ๆ กัน มา นางเอกที่พยายามสืบเสาะหาสามีด้วยวิธีนี้ได้แก่นางวินทุมดี ชายาสมุททโฆสชาดก (1) นางจีรปภาชยาพระสุธนู ในสุธนูชาดก (3) และนางอรพิมพ์ ชายา ปาจิตตกุมารในปาจิตตกุมารชาดก (39)

(3) ความพยายามช่วยชีวิตสามี ภรรยาที่ซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อสามี อย่างที่สุดเท่านั้น จึงจะสามารถช่วยชีวิตสามีได้ แม้จากความตาย ภรรยาเช่นนี้ ได้แก่ นางอรพิมพ์ ภรรยาปาจิตตกุมาร ในปาจิตตกุมารชาดก (36) ซึ่งร้องไห้คร่ำครวญกับศพ สามี ท้าวสักกะร้อนอาสน์ ค่อยลงมาช่วยขึ้นณะยาวิเศษชุบชีวิตนางกัลยาณี มเหสีเวชกุมาร ในนิทานเรื่องนางกัลยาณี ในสุรพิภชาดก (54) เวชกุมารถูกอามาศย์ทรยศ ถอดจิตคน ใสร่างเวชกุมาร ขณะเวชกุมารถอดจิตออกไปที่อื่น นางกัลยาณีใช้อุบายลวงให้อามาศย์ ถอดจิตออกจากร่างเวชกุมารจนได้ เป็นโอกาสให้จิตของเวชกุมารกลับคืนสู่อันแทจจริง และนางสิริโสภา ในนิทานเรื่องนางสิริโสภา ในสุรพิภชาดก (54) ซึ่งพยายามชุบชีวิต สามีให้ฟื้นจากความตาย โดยพยายามหาทางเข้าวังของพระราชามีรอนเท้าวพิเศษ ชุบ ชีวิตคนได้ และขโมยรอนเท้าวพิเศษนั้นมาชุบชีวิตสามีได้ในที่สุด

(4) ความภักดีต่อสามี ภรรยาผู้เป็นตัวอย่างอันดีในความภักดีต่อสามี ได้แก่ นางรัตนาวดี มเหสีสังฆปัตตกุมาร ในสังฆปัตตชาดก (41) ซึ่งจงรักภักดีต่อ สังฆปัตตกุมารมาก แม้ตั้งแต้อย่างเป็นเพียงคู่หมั้นคู่หมาย เมื่อนางทราบข่าวว่าสังฆปัตตกุมาร

¹ เณลิม พงศ์อาจารย์, ประวัติศาสตร์อินเดีย (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ, 2523), หน้า 154.

หายไปในอุบัติเหตุเรือล่ม ก็สู้อุตส่าห์รักษาชีวิตเพื่อให้สังขัตตคุณารปลอดภัย เมื่อได้พบสังขัตตคุณารในสภาพคำต้อย ซ้ำคำทั้งสองบอก นางก็ยังยินดีคือภิกษุสาวก ต่อมา เมื่อสังขัตตคุณารเข้าใจผิดคิดว่านางคูหมื่น นางก็สามารถยืนยันความบริสุทธิ์ใจ อ่างอำนาจ ความสัจย์มาบันดาลให้ดวงตาข้างหนึ่งของสามีนั่นก็ตั้งเดิมได้ (F 952 การรักษาอาการบอกด้วยวิธีมหัศจรรย์) และนางกัณวี ในรถเสนชาคก (47) ซึ่งรักและภักดีต่อรถเสนผู้สามีมาก แม้จะถูกรถเสนมอมเหล่า หลอกถามความลับ และขโมยของวิเศษหนีไป นางก็มีได้โกรธ สู้อุตส่าห์ติดตามไปด้วยความรัก ไม่ว่าจะพบอุปสรรคสักเพียงใดนางก็ไม่ย่อท้อ จนเมื่อหมดทางที่จะติดตามรถเสนไปได้ นางก็ถึงกับดวงใจแตกตายด้วยความเศร้าโศกอาลัยรักรถเสน (F 1041.1.1 ความตายเนื่องจากดวงใจแตก T 81 ความตายอันเนื่องมาจากความรัก)

ข) การทรยศต่อสามี (K 2213 ภรรยาผู้ทรยศ) นางเอกผู้ทรยศต่อสามี เป็นลักษณะที่แปลก และไม่พบบ่อยนักในนิทานทรงเครื่อง เท่าที่ปรากฏใน ปัญญาสาชคก ได้แก่ ราชธิดาแห่งกุสุมนรี ภรรยาบุญसार ในสิทธินิสาชคก (36) ซึ่งลวงสามีไปทิ้งไว้ที่หิมพานต์ แล้วขโมยของวิเศษทั้งหมดของสามีกลับเมือง (D 861.5 ของวิเศษถูกภรรยาของพระเอกขโมยไป) แต่ภายหลัง เมื่อบุญसारกลับเมืองได้ก็ไม่ปรากฏว่าโกรธแค้นนางแต่ประการใด ทั้ง ๆ ที่ทำการแก้แค้นกับคนอื่น ๆ อย่างเจ็บแสบ อาจเป็นได้ว่า บุญसारเข้าใจภรรยาดีกว่า การที่นางทรยศก็เนื่องจากการยุยงส่งเสริมจากคนอื่น ๆ

ค) ความกล้าในการตัดสินปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อเอาตัวรอด นางเอกที่สมควรได้รับการยกย่องว่ามีความกล้าหาญที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและเอาตัวรอดได้คือนางมโนห์รา นางอรพิมพ์ และนางปฐวี นางมโนห์ราในสุชนชาคก (2) ซึ่งถูกบังคับให้ยอมสละตนเป็นสัตว์บุชายัญในขณะที่สามีของนางไม่อยู่ นางเป็นกนิษฐีผู้มาจากแดนไกล ไร้อาชีวะในเมื่อนั้น บิคา มารคาของสามีผู้พอจะเป็นที่พึ่งได้ ก็กลับบังคับให้นางสละชีวิต อย่างไรก็ตาม นางก็ยังมสติปัญญาหาอุบายเอาตัวรอดได้ โดยทำที่ขอบึงทางเพื่อร่ายรำครั้งสุดท้าย เมื่อได้โอกาสก็บินหนีไป อุบายของนางประสบความสำเร็จในการรักษาชีวิต แสดงถึงความฉลาดและการตัดสินใจที่เด็ดเดี่ยว นางอรพิมพ์ ในปาจิตตคุณารชาคก (39) ถูกชายอื่นพานางจากสามีถึง 3 ครั้ง 3 ครา แต่นางก็เอาตัวรอดได้เสมอ โดยใช้อุบายลวงให้ศัตรูตายใจ แล้วกลับหลบหลีกหนีภัย ทั้งที่นางมอมเหล่าแล้วฆ่าเจ้าชายพรหมทัต ลวงฆ่าพรานป่า และลวงให้สามเณรป็นคันมะเคื่อ แล้ว

นางก็เอาหนามสะโคนคัน มีให้สามแฉกรลงมาได้ นางจึงหนีเอาตัวรอดมาได้ (K 530 หนีโดยลวงด้วยคำขอร้องอันเป็นเท็จ) เหตุการณ์ครั้งนี้แสดงถึงการตัดสินใจที่เกิดขึ้นด้วยฉันทะของนางอรพิมพ์ไคเป็นอย่างดี และนางปุณณิ ในสุวรรณวงศ์ชาคก (58) ซึ่งถูกพระราชานุททามายปองนาง เรียกให้เข้าเฝ้าฯ ทั้ง ๆ ที่นางครรภ์แก่ และสุวรรณวงศ์ สามีนางก็จากไปไกลเป็นเวลานาน เนื่องจากถูกพระราชานุททามายปองนางนั้นกลับแกล้งให้ไปหากอกบัวจาก นาคพิภพ นางปุณณิรู้สึกถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้น จึงตัดสินใจหนีออกจากวังเข้าป่า เป็นการไปตายเอาดาบหน้า ไม่วันเกรงความยากลำบาก แสดงถึงจิตใจที่เข้มแข็ง ผู้ชีวิตของนาง

ง) ความอ่อนแอ ไม่อดทน ลักษณะอ่อนแอทางร่างกายเป็นลักษณะธรรมชาติของสตรีเพศ แต่ที่เป็นสาเหตุสำคัญต่อการผันผวนของเหตุการณ์ในท้องเรื่อง ก็ได้แก่ ความอ่อนแอของนางจิริปภา ในสุตตชาคก (3) ขณะสุตตพาจิริปภาเหาะไปบนหลังม้า นั้นจิริปภาเหนื่อยอ่อนจนสลบลง ทำให้สุตตต้องหาที่พัก และที่พักบริเวณนั้นก็บังเอิญเป็นคิณแดนของขันตารยักษิ ซึ่งจะคอยจับมนุษย์กิน หากมนุษย์ผู้มาพัก ณ ที่นั้นไม่ตอบคำถามของขันตารยักษิให้ถูกต้อง ทั้ง 3 วาระในแต่ละยาม ยามต้นและยามกลางซึ่งสุตตและม้าอยู่เวร ก็ได้ตอบคำถามของขันตารยักษิโดยถูกต้อง ครั้นถึงยามปลายอันเป็นเวรของจิริปภา นางตอบคำถามเพียง 2 วาระ พอถึงวาระที่ 3 ที่ยักษิมาถาม นางหลับไปเพราะทนต่อความง่วงไม่ได้ ยักษิจึงเข้าไปจะจับกิน และเกิดการต่อสู้กัน จนม้าถูกยักษิจับไป แม้สุตตกับจิริปภาจะรอดไปได้ ก็ต้องเคินเท้า และเมื่อข้ามทะเล ก็พลัดกันเนื่องจากพายุ ทำให้ต้องติดตามหากันอีกเป็นเวลานาน เหตุการณ์ทั้งหมดเริ่มมาจากการที่จิริปภาไม่สามารถทนต่อความสมบุกสมบันในการเดินทาง และยังไม่สามารถทนต่อความง่วงอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่า ความอ่อนแอ ไม่อดทนของนาง เป็นอุปสรรคสำคัญในการดำเนินเรื่อง

จ) ความใจบุญ (V 400 การทำบุญให้ทาน) นางเอกที่แสดงจิตใจอันเป็นกุศล สงสารผู้ตกทุกข์ได้ยาก และเสียสละเพื่อความสุขของผู้อื่น ได้แก่ นางสุทัตคเทวี ในสิโสรชาคก (44) ซึ่งบริจาคทานแก่คนยากจนเป็นกิจวัตร อันเป็นเหตุให้ได้พบพระเจ้าสิโสรราช ซึ่งมีเคราะห์ถึงขนาดต้องไปเป็นขอทาน นางคารวี ในวรรณสาคก (45) ซึ่งเมตตาสงสารบรรพชนที่ถูกละเมิดและจงใจโดยไร้ความผิด นางแอบช่วยเหลือบรรพชนต่อมา จึงได้เป็นชายาเอกของบรรพชน และนางสุวรรณพิมพา ในสีหนาทชาคก (52) ซึ่งเห็นแก่ความสงบสุขของราษฎรจึงยอมสละตนให้ยักษิกิน (S 262.4 หญิงสาวยอมสละตน

แก่มังกรแทนบิดามารดา)

ฉ) ความพยายาม ตัวเอกฝ่ายหญิงที่ประสบความสำเร็จและความพยายามและแก้แค้น เมื่อมีโอกาส ได้แก่ นางพรหมจารีถูกสามีคือเจ้าชายสุทิสสนจักรจับลอยแพโดยปราศจากความผิดเพียงเพราะสุทิสสนจักรต้องการจะอภิเษกกับสตรีอื่น (S 431 ภรรยาผู้สามีเบื่อหน่ายถูกนำไปปล่อยลอยเรือ) นางพรหมจารีจึงโกรธแค้นอาฆาตสุทิสสนจักรเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาเมื่อนางมีรพีพลและอำนาจขึ้นนางก็แก้แค้นโดยยกทัพมาตีเมืองของสุทิสสนจักร จับสุทิสสนจักรไปลงโทษโดยให้คักน้ำล้างเท้าภักษัตริย์และให้ชนอุจจาระปัสสาวะ (Q 42 วิถีลงโทษ บุคคลผู้มีเกียรติต้องไปทำงานรับใช้อย่างข้าทาส) นอกจากนั้น ในกรณีพระเจ้จากาวินทะ ซึ่งโกรธที่ส่งทูตมาสู่ขอนางแล้วไม่สำเร็จ และยกทัพมาตีเมืองเพื่อจะจับนางไปเป็นหญิงล้างเท้า นั้น การณ์ปรากฏว่า พรหมจารีชนะศึก จับพระเจ้จากาวินทะได้ และนำมาลงโทษ โดยให้พระเจ้จากาวินทะไปล้างเท้านางภักษัตริย์ นางพรหมจารีเป็นผู้มีจิตใจพยายามอาฆาตแค้นปราศจากการให้อภัย และเนื่องจากนางมีความสามารถสูงในทางเวทมนตร์และการรบ จึงทำให้นางสามารถแก้แค้นได้อย่างสาแก่ใจ เสมอความพยายามเช่นนี้อยู่ในนิทานชาดกก็จริง แต่ก็ขัดกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ว่า เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร จึงแสดงให้เห็นว่า นิทานเรื่องนี้มุ่งความบันเทิงมากกว่าที่จะสอนธรรมะทางศาสนา หรืออภินิหารหนึ่ง เป็นนิทานพื้นเมืองที่ยกมาอ้างเป็นชาดก

ช) ความฉลาด นางเอกผู้มีความฉลาดปรากฏให้เห็นเด่นชัด คือ นางอรพิมพ์ ในปาจิตกถุมารชาดก (39) ซึ่งลวงฆ่าพรานโดยขอนั่งกระเบื้องทางค้ำหลังพราน และลวงช่วยพรานถือดาบ และต่อมาก็หนีสามเณร โดยลวงให้สามเณรขึ้นต้นไม้เคื่อ แล้วนางก็เอาหนามไปสะโคนต้นไม้ ให้สามเณรลงมาได้ นางกัลยาณี ในนิทานเรื่องนางกัลยาณี ในสุวัฬชาดก (54) ซึ่งลวงอำมาตย์ทรยศให้ถอดจิกออกจากร่างเวชกุมารได้ โดยอ้างว่าอยากจะชมความสามารถในการถอดจิกใส่ร่างสัตว์อื่น อำมาตย์หลงเชื่อ ทำตามจิตเวชกุมารจึงมีโอกาสเข้าสู่ร่างที่แท้จริง และในเทวันธชาดก (56) และสุบินชาดก (57) นางเอกในเรื่องทั้งสองมีความฉลาดเฉียบแหลมในการตีปริศนาภาษากวีวิทยาทำทางราชธิดาสวรรณเกสรา ในเทวันธชาดกถูกเทวันธกุมารทดสอบปัญญา โดยโยนคอกบัวไปให้ เป็นความหมายถามว่า นางมีคู่ครองแล้วหรือยัง ซึ่งนางก็เข้าใจความหมาย และโยนคอกบัวตุมคอบหมายความว่า นางยังไม่มีคู่ครอง ส่วนราชธิดาประทุมาวดี ใน

สุบินชาคนั้น เป็นฝ่ายทดสอบสุบินกุมาร โดยนางจุมพิตคอกบัวค่อนหน้าสุบินกุมาร เป็นความหมายว่า นางพอใจสุบินกุมาร เอากอกบัวเวียนศีรษะ 7 รอบ หมายความว่า นางอยู่บนปราสาท 7 ชั้น วางคอกบัวที่ชายพกขายแก่ หมายความว่า ให้อาศัยอยู่กับยายแก่คนเฝ้าสวน จะได้มีโอกาสพบกับนาง และทิ้งคอกบัวกับผ้ากัมพลลงที่พื้น หมายความว่า ให้พบกันที่ทางแยก (T 42.1 คู่รักซึ่งไม่คุ้นเคยกัน สันทนากันด้วยภาษากิริยาท่าทาง z 175.1 ภาษาแห่งคอกไม้)

ข) การไม่ถูกผู้ต่ำต้อย นางเอกผู้แสดงลักษณะนิสัยอย่างชัดเจน ได้แก่ นางสุวรรณคันธา ในสุวรรณสิริสาชากก (48) และนางรจนานในสุวรรณสังขชากก(53) นางทั้งสองยอมแต่งงานกับพระเอกผู้มีรูปอัปลักษณ์และฐานะต่ำต้อย คือ สุวรรณสิริสา ผู้มีแต่ศีรษะ และพระสังข์ในรูปเงาะป่า นางมิไกรังเกียจเคียดฉันทสามี ทั้งยังปฏิบัติหน้าที่ภรรยาที่ดี ซึ่งความดีนั้นก็ได้รับการตอบแทนในที่สุด โดยสามีผู้อัปลักษณ์เคยโฉมกลายเป็นบุรุษรูปงามมีความสามารถเป็นเลิศ

ฅ) การมีทิฐิมานะแรงกล้า นางเอกผู้มีทิฐิมานะ ได้แก่ นางสิปปชนี และนางปทุมาวดี ในโลสินันทชากก (51) และนางปฐพีในสุวรรณวงศ์ชากก (58) นางสิปปชนี ถูกสามีตำว่าและล่าเลิกถึงชาติตระกูลอันต่ำต้อยของนาง ก็เกิดความแค้นและทิฐิหรือพื้นฐานว่า ขอมิให้ลูกในครรภ์ของนางเกิดในตระกูลของสามี และอย่าได้เกิดทางทหารเบื่องต่ำ ซึ่งท้าวสักกะก็มาช่วยให้เป็นไปตามนั้น ส่วนนางปทุมาวดี ธิดาของนางสิปปชนีนั้น ก็มีทิฐิกล้าเช่นเดียวกับมารดา กล่าวคือ ปทุมาวดีถูกไล่ความจนสามีเข้าใจผิดว่านางเป็นรากษส และส่งตัวนางคืนไปให้ธานีผู้ขบเลี้ยงนางมา นางทั้งแค้น น้อยใจ และอับอายเกิดทิฐิมานะ ไม่ยอมกลับไปอยู่กับธานี ขออยู่ในป่าบริเวณหนึ่งตามลำพัง และอธิษฐานขอให้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายนางกลายเป็นศาลา สวน และนก ที่จะช่วยประกาศความบริสุทธิ์ของนางแก่ชนทั้งหลาย และในสุวรรณวงศ์ชากก นางปฐพีก็มีทิฐิมานะแรงกล้าเช่นกัน เห็นได้จากครั้งที่นางถูกบิดาขับไล่ออกจากเมือง นางก็จากเมืองมาทันทีตามคำขบนั้น โดยมีไคนีภักย์บิดาผู้อยู่ในความมึนเมาและความโกรธ จนขาดความยั้งคิดต่อมา เมื่อนางปฐพีจะกลับไปเมืองพร้อมด้วยสามีและลูก นางก็ยังต้องปลอมเป็นหญิงอนาถาเข้าไปล่องใจบิดาคูเสียก่อน แสดงว่า นางไม่แน่ใจในความรักของบิดา และในขณะที่เดียวกัน ก็ถือคติ ไม่มีการอภัย อ่อนข้อ หรืออ่อนง้อ แม้จะกับบิดาผู้ให้กำเนิดก็ตาม

๓) การไม่รู้จักเก็บความลับ สตรีเป็นเพศที่ใคร่รู้ว่าไม่รู้จักเก็บความลับ มักปากพล่อยพลั้งเผลอจนเกิดเรื่องเสียหายขึ้นเสมอ ดังใน สิทธิสารชาตก (36) และ นรชิวกรจินทานชาตก (37) นางเอกในชาตกทั้งสองเรื่องนำเอาความลับเรื่องของวิเศษของสามีไปบอกบิดาของนาง เป็นเหตุให้บิดาของนางคิดละโมภ หาทางฆ่าลูกเขยซึ่งเอาของวิเศษ (S 52 พอตานู้โหดร้าย) การกระทำของนางทั้งสองจึงเท่ากับเป็นการนำอันตรายมาสู่สามีของตนเอง และในรตเสนชาตก (47) นางกังวี เปิดเผยความลับเรื่องห้อยยาพิษ และตาของนางสิบสองให้พระรตเสนภู พระรตเสนจึงได้โอกาสหนีพร้อมทั้งมีของวิเศษที่จะขัดขวางมิให้นางตามไปได้อีกด้วย การบอกความลับแก่พระรตเสนจึงเท่ากับเป็นการทำลายชีวิตและความรักของนางกังวีเอง

๔) การถือคนรักสำคัญกว่าบุคคลในครอบครัว เมื่อมีชายคนรัก นางเอกหลายคนยอมละทิ้งบิดามารดาติดตามคนรักไป บางรายถึงกับทรยศต่อพี่น้อง ดังใน เทวันธชาตก (56) จันทนเทวีน้องสาวของเทวันธกุมาร คบคิดกับสามีซึ่งลักลอบได้เสียกันพยายามหาทางฆ่าเทวันธกุมาร เพียงเพราะเกรงว่าเทวันธกุมารจะล่วงรู้ความสัมพันธ์ระหว่างตน โดยจันทนเทวีแสร้งร้องขอให้พี่ชายไปหาสิ่งที่น่าประสงค์มาให้ ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งซึ่งจะต้องฝ่าภัยอันตรายร้ายแรงจึงจะได้มา ทั้งนี้ จันทนเทวีและสามีคิดว่า เทวันธกุมารจะพลาดท่าแก่งอันตรายเหล่านั้น เป็นต้นว่า ไปเอาอ้อยในป่าหิมพานต์ซึ่งพุ่งลงเฝ้าอยู่ ไปเอาดอกบัวในสระที่ยักษ์เฝ้าอยู่ (H 912 งานยากถูกกำหนดขึ้นโดยคำแนะนำของพี่หรือน้องชายผู้ोजनाพระเอก H 1333.3.3 การไปเอาลูกเบอร์รี่จากต้นซึ่งยักษ์เฝ้าอยู่) ครั้นเทวันธกุมารรอดมาได้โดยตลอด จันทนเทวีและสามีก็คิดว่าเทวันธกุมารด้วยตนเองแค่นั้นก็ยังมีเทวดามาช่วยไว้ เทวันธกุมารจึงรอดชีวิตและรู้ความจริงทั้งหมด แต่ก็ให้อภัยแก่น้อง อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า จันทนเทวีเห็นสามีสำคัญกว่าพี่ชายที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมา เชื่อคำของสามีจนแม้กระทั่งยอมฆ่าพี่ชาย ซึ่งก็รักและเอาใจใส่นางเป็นอย่างดี เพียงเพื่อจะได้อยู่กับสามีอย่างมีความสุข และในเรื่องเดียวกันนี้ สุวรรณเกสรฯ ก็เห็นตามเทวันธกุมารมาโดยไม่บอกกล่าวบิดามารดา และในสุบินชาตก (57) นางประทุมาวดีก็เห็นตามสุบินกุมารมาในทำนองเดียวกัน นางทั้งสองยอมละทิ้งครอบครัว เห็นแก่ความสุขในความรักระหว่างชายหญิงเป็นสำคัญ โดยมีได้หวังโยความทุกข์เดือดร้อนของบิดามารดาที่จะพบว่าธิดาหายไป ความรักเช่นนี้เป็นการทำตามอารมณ์ โดยปราศจากความยั้งคิดและรับผิดชอบ เป็นความรักอันรุนแรงของหนุ่มสาวที่เพิ่งเรียน

รัฐวิติก แต่มีใช้สิ่งที่ถูกคองคิงามัก

เมื่อไค้กล่าวถึงกำเนิด หลังอำนาจวิเศษ และลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของพระเอกและนางเอกแล้ว หัวข้ออนุภาคที่เกี่ยวข้องกับพระเอกนางเอกที่จะกล่าวถึงต่อไปก็คือ ความรักระหว่างพระเอกกับนางเอกและกรรมแต่ชาติปางก่อน ซึ่งนับเป็นหัวข้อที่ 4 และ 5 ตามลำดับในการพิจารณาอนุภาคเกี่ยวกับพระเอกนางเอกนี้

4) ความรักระหว่างพระเอกและนางเอก

ความรักระหว่างพระเอกและนางเอกในนิทานทรงเครื่องนั้นมักมีวงจรของเหตุการณ์เป็น 3 ตอน คือ การได้เป็นคู่ครอง การพลัดพราก และการกลับมาพบกันอีกครั้ง นิทานทรงเครื่องส่วนใหญ่มักมีเหตุการณ์ทั้ง 3 ตอนครบครัน โดยมีอนุภาคเหตุการณ์ดังนี้

ก) การได้เป็นคู่ครอง เหตุการณ์ที่พระเอกนางเอกพบจนถึงได้เป็นสามีภรรยาแก่นั้นมีต่าง ๆ คือ

(1) พระเอกผ่านการทดสอบซึ่งบิดาของนางเอกจัดขึ้น การทดสอบนั้น เป็นการทดสอบความสามารถต่าง ๆ เช่น ความสามารถในการยิงธนู (H 326.1.2 วิธีเลือกคู่โดยทดสอบความสามารถในการยิงธนู) ความสามารถในการสร้างสิ่งยากลำบากในเวลาอันรวดเร็ว ความสามารถทางปัญญา เช่น สามารถทำให้ราชธิดาที่ไม่ยอมพูดกับชายใดพูดกับพระเอกได้ (H 343.0.1 เจ้าหญิงจะต้องแต่งงานกับชายผู้สามารถทำให้นางพูดกับเขาได้ ทั้งนี้โดยมีการวางยามเฝ้าคู่ตลอดคืน)

(2) ถูกจับตัวมาเพื่อเป็นคู่ครอง เช่น นางมโนธรา ในสุธนชาคก (2) (F 302.4.2 นางฟ้าตกอยู่ในอำนาจของชายผู้ขโมยปีกของนางไป)

(3) การลักลอบได้เสียและการหนีตามกัน ดังใน สุธนชาคก (3) เทวันธชาคก (56)

(4) การกำหนดของผู้ใหญ่ เช่นใน สังข์พิศตชาคก (42) หรือการที่บิดาของนางเอกยกธิดาให้พระเอกซึ่งเป็นผู้มีบุญคุณ เช่นใน วนาวนชาคก (49) สุวรรณวงศ์ชาคก (58)

(5) ความช่วยเหลือจากเทพ โดยเทพอาจเป็นผู้นำคู่ครองมาให้ ดังในพาวุลชาคก (50) อัมสม ดังใน วรรณุชชาคก (59) (R 14 เทพเจ้าลักพาตัวคน) หรือนำไปพบสครี ซึ่งในกรณีนี้เทพมักแปลงเป็นกวางทองล่อพระเอกไปจนถึงที่พำนักของ

นางเอก เช่นใน โสนันทชาดก (51) และสุวรรณวงศ์ชาดก (58) (D 659.10 แปลงร่างเพื่อล่อพรานมายังสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง)

(6) การช่วยให้พ้นอันตราย โดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งช่วยให้อีกฝ่ายพ้นอันตราย จึงเห็นออกเห็นใจและรักกันในที่สุด เช่น นางคารวีกัษยวรรต ในวรรณคดีชาดก (45) สีหนาทศุมารกับราชธิดาสวรรณพิมพา ใน สีหนาทชาดก (52) จันทคาชกับนางเทวธิดาสังกาและนางพรหมจารีในจันทคาชชาดก (61) เป็นต้น

(7) เสี่ยงมาลัย ดังในสุวรรณสังขชาดก (53) หรือการร้อยมาลัยแขวนไว้ที่ต้นไม้ใกล้ที่พำนัก รอให้มีชายผ่านมาพบ ดังในสุบินชาดก (57) และสุวรรณวงศ์ชาดก (58) (T 11.4.3 รักโดยเห็นพวงดอกไม้ของหญิง)

(8) คำอธิษฐาน เช่น นางวิณฑุมมคืออธิษฐานขอให้ได้สมุทโทฆสเป็นสามี ในสมุทโทฆสชาดก (1) (M 146 สาบานว่าจะแต่งงานกับสตรีคนหนึ่งคนใด)

(9) คำทำนาย ดังใน ปาจิตตกุมารชาดก (39) ซึ่งพระเอกพบเนื้อคู่ด้วยคำทำนายของโหร (M 369.2.1 คำทำนายถึงภรรยาในอนาคต)

(10) พบโดยบังเอิญ เช่น พระเจ้ารถสิทธิ์ในรถเสนชาดก (47) พบนางสิบสองและนางสันธมารบนต้นไม้ และรับนางมาเป็นมเหสี (N 711.1 พระราชาพบสตรีในต้นไม้ และอภิเษกกับนาง)

(11) พบในการบริจาคราน ดังในลีโลธชาดก (44) ซึ่งพระเจ้าลีโลธราชาเคราะห์ร้ายถึงกับต้องไปเป็นขอทาน และพบกับนางสุทัตตเทวี ซึ่งมาบริจาคราน

ข) การพลัดพราก. หลังจากได้อยู่ร่วมกันเป็นสามีภรรยาแล้ว พระเอกนางเอกมักต้องพลัดพรากจากกันในสถานการณ์ต่าง ๆ คือ

(1) อุบัติเหตุทางน้ำ คือ ประสบพายุทำให้เรือแตกหรือขอนไม้ที่ใช้เกาะว่ายน้ำนั้นขาด พลัดพรากจากกัน (N 741.2 สามีภรรยาพลัดพรากกันในอุบัติเหตุเรือแตก) อุบัติเหตุกรณีนี้เป็นเหตุทำให้พระเอกนางเอกพลัดพรากกันที่พบมากที่สุดใน ปัญญาสชาดก ดังปรากฏใน สมุทโทฆสชาดก (1) สุชนูชาดก (3) วรรณคดีชาดก(45) และจันทคาชชาดก (61)

(2) เหตุจากยักษ์ โดยหนีจากการถูกยักษ์ไล่จับ หรือยักษ์สวมรอยเป็นนางเอกโยนทิ้ง (D 40.2 แปลงร่างให้คล้ายหญิงคนหนึ่งคนใด K 1911 เจ้าสาวตัวปลอม) ดังในเววันธชาดก (56) และสุวรรณวงศ์ชาดก (58) หรือถูกนางยักษ์กลืน

แก่งยุงให้เกิดการทำร้ายนางเอก คังนางสิบสองในรถเสนชาคก (47)

(3) ความเข้าใจผิด คังในโสณันทชาคก (51) ซึ่งนางเอกถูกใส่
ความ

(4) การฝ่าฝืนข้อค้องห้าม คังในพากุลชาคก (50) ซึ่งพากุลกุมาร
เสียภรรยาเพราะกินอาหารที่เจือไขเข้าไป (c 932 เสียภรรยาเพราะฝ่าฝืนข้อค้องห้าม)

(5) ถูกชายอื่นแย่งชิงภรรยา คังใน สุภมิตตชาคก (9) และปาจิตต-
กุมารชาคก (39)

(6) ญาติฝ่ายสามีปองร้าย คังในสุชนชาคก (2) พระบิดาของ
พระสุชน ทำให้มโนห์ราต้องหนีกลับบ้านเมือง เพราะพระองค์บังคับให้นางสละชีวิตบูชายัญ
และในสุวรรณวงศ์ชาคก (58) พระเจ้าจិតวงศ์ส่งสุวรรณวงศ์ไปหากอบบัวจากนาคพิภพ
และทำให้นางปฐพีต้องหนีจากวัง

ค) การกลับมาพบกันอีกครั้ง พระเอกนางเอกที่พลัดพรากกันไปจะกลับมา
พบกันอีกครั้งด้วยวิธีต่าง ๆ คือ

(1) การพิสูจน์ด้วยวิธีต่าง ๆ เป็นการพิสูจน์ความรู้ความสามารถซึ่ง
เฉพาะผู้ที่ต้องการตัวเท่านั้นจึงจะมีอยู่หรือทำได้ วิธีพิสูจน์ที่พบมากในปัญญาสชาคก คือ
วิธีวาดภาพชีวิตประวัติที่ผนังศาลาโรงงาน โดยถือว่า เฉพาะผู้ที่เป็นเจ้าของชีวิตประวัติตาม
ภาพที่ปรากฏเท่านั้นจึงจะมีอารมณ์ร่วมลึกซึ้งรุนแรงจนถึงกับแสดงออกมาได้¹ วิธีนี้ปรากฏ
ในสมุททโฆษชาคก (1) สุชนชาคก (3) ปาจิตตกุมารชาคก (39) วรวงศ์ชาคก (45)
เป็นต้น วิธีพิสูจน์อื่นมีเช่น พิสูจน์ความสามารถในการแสดงธรรม เพื่อหาตัวนางสุวรรณ-
เกสรฯ ในเทวันธชาคก (56) เนื่องจากนางสุวรรณเกสรฯมีความสามารถเป็นเอกใน
การแสดงธรรม (H 31 พิสูจน์ชี้ตัวบุคคลด้วยความสามารถอันเป็นเอก) และพิสูจน์ด้วยชิ้น
ส่วนจากเครื่องแต่งกาย เช่นใน สีหนาทชาคก (52) ซึ่งสีหนาทฉีกชายผ้าของคนทิ้งไว้ให้
นางสุวรรณพิมพาเป็นสำคัญ จึงเกิดการติดตามหาชายผู้ทิ้งผ้าชาคชิ้น (H 36 พิสูจน์ชี้
ตัวด้วยเสื้อผ้าที่สวมเหมาะเจาะพอดี H 110 พิสูจน์ชี้ตัวด้วยผ้าหรือเครื่องแต่งกาย)

(2) การแก้ออกกล่าวหาด้วยอำนาจวิเศษ คังในโสณันทชาคก (52)
นางปทุมาวดีซึ่งถูกใส่ความอธิฐานขอให้ร่างกายของนางกลายเป็น สวน ศาลา และนก

¹ ุบายละเอียดเพิ่มเติมที่ การพยายามตามหาสามีที่พลัดพรากจากกัน หน้า 45-

ที่สามารถประกาศความบริสุทธิ์ของนางให้คนอื่นรับรู้

(3) การชนะศึก ดังในสุบินชาคก (57) ซึ่งสุบินนวมารไคนาง
ปทุมาวดีคืนโดยทำศึกชนะพระเจ้าปรีนครปะ

(4) การฟื้นคืนชีวิต ดังในนิทานเรื่องนางสิริโสภา ในสุรพิภชาคก
(54) ซึ่งนาง สิริโสภาค้นค้นไปขโมยของวิเศษมาชุบชีวิตสามีได้สำเร็จ

(5) การพบโดยบังเอิญ ดังพระเจ้าสุภมิตต พระนางเกสินี และ
พระโอรส ในสุภมิตตชาคก (9)

อนุภาคที่เกี่ยวกับพระเอกนางเอกในหัวข้อสุดท้ายที่จะกล่าวถึง คือ กรรมแต่
ชาติปางก่อน ดังนี้

5) กรรมแต่ชาติปางก่อน

เคราะห์กรรมความยากลำบากที่เกิดขึ้นกับตัวเอกในนิทานทรงเครื่องนี้
มักอ้างว่าเป็นเพราะกรรมแต่ชาติปางก่อนตามมาส่งผลถึงชาติปัจจุบัน เคราะห์กรรม
ที่ได้รับมักเป็นการลงโทษให้ถูกระงับในทำนองเดียวกัน (Q 589 การลงโทษที่สอดคล้องกับ
ความผิด) กรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากความผิด คือ การคิดร้ายต่อภิกษุสามเณร
(Q 286.1 การไม่อารีต่อบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาจะถูกลงโทษ) ในชาติก่อน พระเอก
นางเอกมักร่วมกันกลั่นแกล้งสามเณรให้เดือดร้อน ทักน้ำ แล้วภายหลังจึงเข้าช่วยเหลือ
ชาติปัจจุบันพระเอกและนางเอกจึงต้องประสบอุบัติเหตุขณะข้ามน้ำ ทำให้ต้องพลัดพราก
กัน (Q 581.3.1 การตักน้ำคือโทษฐานทำให้ผู้อื่นจมน้ำ) ดังใน สมุททโฆษชาคก(1)
สุชนุชาคก (3) สังขัตตชาคก (41) และจันทคาชชาคก (61) ความผิดอีกประการ
หนึ่งอันเป็นต้นเหตุของเคราะห์กรรมในชาติปัจจุบันของพระเอกนางเอก คือ การทารุณ
สัตว์ ดังในสุภมิตตชาคก (9) ซึ่งครอบครัวของพระเจ้าสุภมิตตต้องพลัดพรากจากกัน
เพราะชาติก่อนเคยพรากลูกนกจากรัง รถมเสนาชาคก (47) นางสิบสองถูกพ่อแม่พาไป
ปล่อยป่า และต่อมา ถูกควักดวงตา ก็เพราะชาติก่อนเคยจับลูกสุนัขปล่อยป่า และเคย
แทงดวงตาปลา

กรรม เป็นคติความเชื่อทางพุทธศาสนา และเป็นแนวคิดสำคัญประการ
หนึ่งใน ปญญาสาชคก จึงปรากฏเรื่องของกรรมแต่ชาติปางก่อนในนิทานเรื่องต่าง ๆ
เสมอ ๆ แม้จะมีข้อความที่ชี้แจงถึงเหตุและผลของกรรมดังกล่าวไว้ให้เห็นชัดเจนด้วย

ตัวละครต่อไปที่จะวิเคราะห์คือ ผู้ช่วยตัวเอก ดังนี้

ข. ผู้ช่วยตัวเอก

ผู้ช่วยตัวเอกอาจเป็นบุคคลจำพวกต่าง ๆ คือ

- 1) เทวดา
- 2) มนุษย์
- 3) ยักษ์
- 4) สัตว์

1) เทวดา เทวดาที่เป็นผู้ช่วยตัวเอกในปัญญาสชาดก ได้แก่ ท้าวสักกะ และรุกขเทวดา โดยมีวิธีการช่วยต่างๆ ดังนี้

ก) ท้าวสักกะ ท้าวสักกะมีบทบาทมากที่สุดในการช่วยเหลือตัวเอก ในนิทานทรงเครื่องแทบทุกเรื่อง บทบาทของท้าวสักกะ คือ

(1) นำของวิเศษมาให้ (D 811 ของวิเศษได้จากเทพเจ้า) เช่น ให้พิณพิพย์ที่ใช้บังคับวิมานแก่สุวรรณวงศ์ ในสุวรรณวงศ์ชาดก (58) ชี้นะยาชุบชีวิตให้แก่นางอรพิมพ์ ในปาจิตตกุมารชาดก (39) และนำของวิเศษที่ถูกขโมยไปมาคืนแก่สมุททโฆส ในสมุททโฆสชาดก เป็นต้น

(2) พาเดินทาง ในกรณีนี้ ท้าวสักกะมักแปลงร่างเป็นสัตว์พาหนะ เช่น ม้า (D 101 การแปลงร่าง เทพเจ้าแปลงเป็นสัตว์ D 659.4 แปลงร่างเพื่อทำหน้าที่เป็นสัตว์ที่เป็นประโยชน์) เช่น ในปาจิตตกุมารชาดก (39) ม้าแปลงพาปาจิตต-กุมารและนางอรพิมพ์หนีจากปราสาทของพรหมทัตตุมาร

(3) ช่วยทำงานที่ถูกกำหนดให้ (H 975 งานที่กำหนดให้กระทำโดยเทพเจ้า) เช่น ช่วยซื้อตัวนางเอก ในสุธนชาดก (2) และ พาอุลชาดก (50) (H 161.0.1 การซื้อตัวบุคคลจากบรรดาผู้ที่คล้ายคลึงกัน H 324 ซื้อตัวเจ้าหญิงในบรรดาญาติผู้คล้ายคลึงกัน) และบัญชาให้พระวิษณุกรรมลงมาเนรมิตสะพานเงิน สะพานทองจากบ้านของสุวรรณสิริสาไปยังวังของพระเจ้าพรหมทัต ในสุวรรณสิริสาชาดก (48) เป็นต้น

(4) จัดการเกี่ยวกับกำเนิดของตัวเอก เช่น แปลงเป็นนกนาง-เขนไปคาบทารกออกมาทางปากของนางสีปขนี ในโสณันทชาดก (51) และนำทารกานั้นไปวางไว้ในคอกบัวในป่า

(5) นำภรรยามาให้ ดังนางางสุชมาอันธมาให้เป็นภรรยา

พาดุลกุมาร ในพาดุลซาคก (50)

(6) เชิดชูความสามารถของตัวเอกให้ปรากฏแก่สาธารณชน บทบาทนี้มักปรากฏในนิทานที่พระเอกซ่อนตัวในรูปอุปถัมภ์ ท้าวสักกะจึงต้องลงมาตามปริศนาธรรม อันเป็นโอกาสให้พระเอกได้เปิดเผยบุปผิอันแท้จริงและแสดงสติปัญญาความสามารถอันสูงส่ง ดังใน สุวรรณสิริซาคก (48) และสุวรรณสังฆซาคก (53)

(7) ช่วยเหลือในการดำรงชีวิต ดังที่นำเสื้อผ้ามาให้รถเสนในรถเสนซาคก (47) และสอนอุบายการพนันที่รถเสนสามารถนำไปหาอาหารเลี้ยงคนมารคา และป่าไ้

ข) รุกขเทวดา (N 815.0.1 รุกขเทวดาผู้เป็นประโยชน์)

รุกขเทวดาช่วยเหลือตัวเอกด้วยวิธีต่าง ๆ คือ

(1) บอกถึงของวิเศษ เช่น บอกถึงความวิเศษของตากวางทองให้สิทธิสาร และบุญสารไ้ทราบ ในสิทธิสารซาคก (36)

(2) ช่วยชีวิต ดังช่วยบุญสารมิให้ถูกยักษ์กิน ในสิทธิสารซาคก (36) ช่วยนวนานกุมารให้รอดจากการอดอาหาร และนำตัวขึ้นจากเหว ในนวนานกุมารซาคก (49)

(3) เลี้ยงดู ในนิทานที่ตัวเอกถูกนำไปทิ้งในป่าตั้งแต่ยังเป็นทารกนั้นมักจะได้รุกขเทวดาเป็นผู้เลี้ยงดูให้เจริญเติบโต (S 143 นำคนไปทิ้งในป่า S 353.1 เทพเลี้ยงดูเด็กที่ถูกนำไปทิ้ง) เช่นใน นวนานซาคก (49) และวรรณุชซาคก (59)

(4) นำไปพบสตรี โดยอาจแปลงเป็นกวางทองล่อพระเอกซึ่งเข้าไปล่าสัตว์ในป่าให้ไปยังที่พำนักของนางเอก (D 101 การแปลงร่าง : เทพเจ้าแปลงร่างเป็นสัตว์ D 659.1 แปลงร่างเพื่อล่อนักล่าสัตว์ไปยังที่ใดที่หนึ่ง) ดังใน โสณนทซาคก (51) และสุวรรณวงศ์ซาคก (58) หรือด้วยการอุ้มสมพระเอกนางเอก ดังในวรรณุชซาคก (59)

2) มนุษย์ มนุษย์ที่เป็นผู้ช่วยตัวเอก ได้แก่ พระคาบส และมนุษย์อื่น ๆ ดังนี้

ก) พระคาบส (N 843 คาบสในฐานะผู้ช่วย) ที่ช่วยตัวเอกโดย

(1) เลี้ยงดูและให้ที่พำนัก นางเอกก่าพราหรือมีก่าเนกในคอกไม้ มักได้พระคาบสเป็นผู้เลี้ยงดู เช่น นางปทุมมาวดี ในโสณนทชาคก (51) นางสุวรรณเกศกา ในสุนินชาคก (57) พระคาบสเลี้ยงดูพระเอก เช่น วรนุช ในวรรณชชาคก (59) (R 131.6 พระคาบสช่วยชีวิตเด็กที่ถูกนำไปทิ้ง)

(2) ช่วยให้พ้นจากอันตราย โภยแปลงสารสั่งฆ่าผู้ถือในรดเสน-ชชาคก (47) (K 978 จคหมายสั่งฆ่าตัวผู้ถือจคหมาย K 511 จคหมายสั่งฆ่าผู้ถือถูกแก้ไข คำสั่งลงโทษถูกเปลี่ยนแปลง)

(3) ให้คำแนะนำ ได้แก่ ให้คำแนะนำเทวันธกุมาร ในเทวันธชชาคก (56) ถึงสตรีผู้คงงามเหมาะจะเป็นภรรยา และวิธีที่จะผ่านอุปสรรคในทางที่จะไปยังเมืองของนาง (V 223.1 นักบุญให้คำแนะนำ)

(4) ให้ของวิเศษ ได้แก่ ให้มณฑมณีจินดาแก่เทวันธกุมาร ในเทวันธชชาคก (56) และแก่นางปฐณี ในสุวรรณวงศ์ชชาคก (58) สำหรับนางปฐณีนั้นยังได้พระขรรค์วิเศษจากพระคาบสอีกด้วย (D 812.14 ของวิเศษได้จากพระคาบส)

ข) มนุษย์อื่น ๆ (N 820 ผู้ช่วยเหลือที่เป็นมนุษย์) มีบุคคลและวิธีการช่วยเหลือต่าง ๆ เช่น พรานป่า ผู้ให้ที่พำนักแก่นางคารวี ในวรรณชชชาคก(45) (N 856 ชาวป่าผู้เป็นประโยชน์) สามเณรผู้ช่วยให้พระเจ้าสิโสรรราช ในสิโสรรชชาคก (44) พ้นจากการถูกทำร้าย (N 846.2 ผู้ช่วยเหลือซึ่งเป็นพระ) อำมาตย์ผู้คอยปกป้องพระเจ้าเวชมาทิก ในนิทานเรื่องพระเจ้าเวชมาทิกกับอำมาตย์กัตตัญญู ในสุรพิภชชาคก (54) (R 169.4 ผู้รับใช้ช่วยพระเอกจากอันตราย) และ เพื่อนร่วมทางผู้มีพลังกำลังนิคมมนุษย์ของสีหนาทกุมาร ในสีหนาทชชาคก (52) (F 601 เพื่อนผู้ผิคสามัญ)

3) ยักษ์ (N 812 ยักษ์ในฐานะผู้ช่วย F 531.5.1 ยักษ์เป็นมิตรกับคน) ยักษ์ช่วยเหลือตัวเอก ดังนี้

ก) ให้ที่พำนักและเลี้ยงดู เช่น ยักษ์เทวี ในสุวรรณสังชชชาคก(53) ผู้เลี้ยงดูพระสังข์ และอัคคิสิขยักษ ผู้เลี้ยงดูวรรณุช ในวรรณชชชชาคก (59) (S 353 เด็กที่ถูกนำไปทิ้งมีบุคคลเหนือธรรมชาติรับเลี้ยงดู

ข) ช่วยให้พ้นอันตราย คังกุมภันท์ยักษบรivar ของเทวันธกุมาร ในเทวันธชชชชาคก (56) ซึ่งช่วยฆ่าศัตรูของเทวันธกุมาร

ค) ปรนนิบัติรับใช้ คังยักซิดีที่ปรนนิบัติรับใช้ นางบูร์ณีและโอรส ใน สุวรรณวงศ์ชาคก (58)

ง) พาเดินทาง คังยักษ์ 2 ตัวเมียที่พาสุริยคารและจันทคารมาส่ง ยังแคนมนุษย์ ในจันทคารชาคก (61)

จ) ให้ของวิเศษ เช่น ยักขเทวีให้มนต์มณีจินดา แก่พระสังข์ ใน สุวรรณสังข์ชาคก (53) ทั้งพระสังข์ก็ขโมยรูปเงาะ และเกือกวิเศษมาจากปราสาท ยักขเทวี

4) สัตว์ (B 300 สัตว์เป็นประโยชน์) ความช่วยเหลือของสัตว์ มีดังนี้
 ก) เตือนภัย สัตว์ที่เตือนตัวเอกถึงภัยที่จะมีมามากได้แก่ ม้า ซึ่งพูด ได้ (B 211.1.3 ม้าพูดได้ B 133.1 ม้าเตือนพระเอกถึงภัยที่จะมีมา) เช่น ม้ามณีกักขิ ในสุบิณฑชาคก (3) ซึ่งเตือนมิให้สุบิณฑและจิวป์ภายุคพักในแคนยักษ์ และม้าในเทวันธชาคก (56) ซึ่งเป็นผู้บอกให้เทวันธกุมารและจันทนเทวีรู้ว่า พระเจ้ากาสิกราช คือ นันทยักษ์ แปลงมา

ข) ช่วยรบศัตรู (B 571.3 สัตว์ต่อสู้ร่วมกับเจ้าชาย) เช่น ม้ามณี กักขิ ในสุบิณฑชาคก (3) ม้าพาซีในรถเสนชาคก (47)

ค) ชี้นะของวิเศษ เช่น งูเห่ากับพังพอนซึ่งเป็นท้าวสักกะกับพระ- มาคลีหรือกับพระวิษณุกรรมแปลงมาชี้นะยาวิเศษชุบชีวิตให้ตัวเอกได้รู้จัก คังในปาจิตต กุมารชาคก (39) และจันทคารชาคก (61) และพญาวานีในสุบิณฑชาคก (57) ซึ่งแนะนำ ให้สุบิณฑกุมารไปเอาของวิเศษจากที่ต่าง ๆ

ง) ให้ที่พัก อาหาร และพาหนะ (B 531 สัตว์จัดหาอาหารให้คน) เช่น เสือโคร่ง และนกกระโถน ในนรชิวกรจินทานชาคก (37) ซึ่งให้ที่พักและอาหารแก่ พ่อค้า พญาวานีในสุบิณฑชาคก (57) ซึ่งจัดเตรียมเรือและอาหารให้สุบิณฑกุมารและกา ในจันทคารชาคก (51) ซึ่งหาอาหารเลี้ยงสุริยคารและจันทคารคอบแทนบุญคุณที่ได้ช่วย ชุบชีวิตตน (B 360 สัตว์รู้คุณในการช่วยจากอันตราย)

จ) ให้ที่หลบซ่อน ได้แก่ ช้าง ม้า และโค ซึ่งให้นางสิบสองใน รถเสนชาคก (47) ซึ่งหนีนางยักษ์สันธมารมานั้น เข้าไปหลบซ่อนในห้องของตน (B 529.1 สัตว์ซ่อนเด็กชายไว้ในห้องของตนเพื่อป้องกันเด็กนั้น)

ฉ) พาเดินทาง คัง แร้ง กา และแมลงวันทองในพากลชาคก(50)

ซึ่งช่วยพาพาลุกุมารเกินทางคัวละ 7 โยชน์ (B 455.1 แรงผู้เป็นประโยชน์ B 552 นกพาคนบินไป H 1235 ผู้ช่วยเหลือเป็นทอคๆ)

ช) ช่วยชีวิตบุคคล ได้แก่ แมลงวันทอง ซึ่งช่วยชีวิตนางเอกจากบรรดาหญิงสาวที่คล้ายคลึงกัน โดยบินวนรอบศีรษะนางเป็นเครื่องหมายให้พระเอกในสุชนชาคก (2) และพาลุกุชาคก (50) ได้ทราบ ตามเรื่องกล่าวว่า แมลงวันทองนี้คือท้าวสักกะแปลง (B 599.2 สักกะช่วยให้คนผ่านการทดสอบ H 162 ซึ่งตัวเจ้าหญิงในร่างปลอมแปลงได้โดยฝังซึ่งบินวนรอบตัวนาง)

นอกจาก พระเอก นางเอก ผู้ช่วยตัวเอกแล้ว ตัวละครอีกตัวหนึ่งในนิทานทรงเครื่องซึ่งจะทำการวิเคราะห์ห่อนุภาคคือ ผู้ร้าย ดังนี้

ค. ผู้ร้าย

ผู้ร้ายหมายถึงบุคคลที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับตัวเอกในนิทาน เป็นผู้ก่อกวนแกล้งหรือพยายามทำลายตัวเอก ทำให้ตัวเอกต้องได้รับความทุกข์ยากต่าง ๆ เป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่ง เนื่องจากเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการผจญภัยของตัวเอก อนุภาคเกี่ยวกับผู้ร้าย จะพิจารณาเป็น 2 หัวข้อ คือ

- 1) ประเภทบุคคล
- 2) การลงโทษผู้ร้าย

1) ประเภทบุคคล ผู้ร้ายได้แก่บุคคล 2 จำพวก คือ มนุษย์ และอมมนุษย์ ดังนี้

ก) มนุษย์ มนุษย์ที่คิดร้ายต่อตัวเอก ได้แก่

(1) วงศ์ญาติ ในหลาย ๆ ฐานะ เช่น บิดาของคู่สมรส ดังพระเจ้าอาทิจจวงศ์ ในสุชนชาคก (2) ซึ่งสั่งบุชายัญนางมโนห์ราลูกสะใภ้ (S 52 บิดาผู้โหดร้ายของคู่สมรส) สามี ดังเจ้าชายสุทิสสนจักร ในจินตคาชชาคก (61) ผู้สั่งล่อยแพนางเทวธิดาสังคามเหล็ผู้ไม่มีความผิด (S 431 ภรรยาผู้ถูกสามีทิ้ง ถูกปล่อยลอยเรือ) ภรรยารอง ซึ่งมักทำการลับเปลี่ยนทารกที่เป็นลูกของภรรยาเอก เพื่อทำลายทารกนั้นและใส่ความภรรยาเอก (K 2222 ภรรยาของผู้ทรยศ K 2115.2.2 การใส่ความว่าให้กำเนิดแก่ท่อนไม้) ดังใน วนาวนชาคก (49) สุวรรณสังขชาคก (53) วรรณชชาคก (59) และน้อง เช่น จันทนเทวี ในเทวันชชาคก (56) ซึ่งทรยศเทวันธกุมารพี่ชาย คิด

ฆ่าเทวันธุมารด้วยวิธีต่าง ๆ เพียงเพราะเกรงว่าเทวันธุมารจะล่วงรู้ว่ตนลักลอบได้
เสียดกับอภัยราธุมาร

(2) บุคคลในราชสำนัก ได้แก่ พระราชา พระราชวงศ์ และเสนา
ข้าราชการ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีอำนาจในการปกครอง พระราชาและพระราชวงศ์มักมีบทบาท
ในการชิงนางผู้เป็นภรรยาพระเอก เช่น เจ้าชายพรหมทัต ในปาจิตตุมารชาคก (39)
พระเจ้าพาราณสี ในพากลชาคก (50) ส่วนเสนาข้าราชการนั้น มักมีบทบาทในการยุยง
พระราชาให้กระทำการในทางร้ายแก่ตัวเอก ซึ่งในกรณีนี้ ตัวเอกก็มักจะเป็นพระโอรส
และพระมเหสี เช่น โอรสของพระเจ้าอาทิจวงค์ ในสุชนชาคก (2) ซึ่งแนะนำให้มีการ
บุชชาญกนิกรี่ เสนาบดีของพระเจ้าพรหมทัต ในสุวรรณสังขชาคก (53) ซึ่งใส่ความว่า
นางจันทาเทวีและพระสังข์เป็นกาลกิณี นอกจากนั้น อำมาตย์ในนิทานบางเรื่องก็ทรยศ
พระราชาโดยตรง เช่น อำมาตย์ของพระเจ้าเวชฎุมาร ในนิทานเรื่องพระเจ้าเวชฎุมาร
และนางกัลยาณี ในสุรพิทชาคก (54) ซึ่งถอดจิตคนใส่ร้ายพระเจ้าเวชฎุมาร ทำตนเป็น
พระเจ้าเวชฎุมารเสียเอง (K 1175 เสนาบดีลวงพระราชาให้ถอดจิตเข้าสู่ร่างนกแก้ว
ที่ตาย แล้วตนเองถอดจิตเข้าสู่ร่างพระราชาแทน)

(3) ผู้ทรงศีล ซึ่งเป็นผู้ทรงศีลทั้งในพุทธศาสนาและในลัทธิฮินดู เช่น
สามเณร ในปาจิตตุมารชาคก (39) ซึ่งพานางอรพิมพ์ไปจากสามี พรหมณ์ในสังขปัตต-
ชาคก (41) ซึ่งโลภมากและอกตัญญู ควักควงคาสังขปัตตุมารเพื่อชิงแหวน และพระ
คาบสีในวรวงสชาคก (45) ซึ่งขโมยควงแก้ววิเศษของวรวงส์กุมารไป (D 861 ของ
วิเศษถูกเจ้าบ้านลักไป)

นอกจากนั้น ก็ยังมีสามัญชนอื่น ๆ เช่น เศรษฐีในวรวงสชาคก
(45) ซึ่งใส่ความวรวงส์กุมาร ทั้งจับวรวงส์กุมารโบยตี (K 2127 การใส่ความว่า
เป็นขโมย) นายล่าเกาในสุภมิตตชาคก (9) ซึ่งพาตัวพระนางเกสินีไป และพยายาม
แก้แค้นนาง (R 12.1 หญิงสาวถูกลักพาโดยใจรสถัก) นายคามโกชก ในพากลชาคก
(50) ซึ่งยุให้พระเจ้าพาราณสีหาทางชิงภรรยาของพากลุมาร เป็นต้น

ข) อมนุษย์ อมนุษย์ที่คิดร้ายต่อตัวเอก ได้แก่

(1) เทพ ได้แก่ พระเสาร์ ในสิโลสรชาคก ซึ่งแม้จะไม่ปรากฏบทบาท
ก็เป็นที่คุ้นเคยแห่งเคราะห์กรรมของพระเจ้าสิโลสรราช เนื่องจากพระเจ้าสิโลสรราช
ไม่ยอมบวงสรวงพระเสาร์

(2) วิทยากร มักมีบทบาทในการขโมยของวิเศษของตัวเอกไป เช่น วิทยากรในสมุทโทสชาดก (1) และในสุวรรณวงศ์ชาดก (58) อันจะเป็นเหตุทำให้พระเอกนางเอกต้องพลัดพรากจากกันในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม ในที่สุด ท้าวสักกะก็มักบังคับให้วิทยากรคืนของวิเศษให้แก่ตัวเอก

(3) ยักษ์ มีการกระทำอันเป็นปฏิปักษ์ต่อตัวเอกในลักษณะต่าง ๆ คือ แปลงเป็นคน กิณคน และรบกับมนุษย์ ยักษ์ที่แปลงเป็นคนนั้นก็เพื่อทำลายศัตรูซึ่งเป็นคน คังนางยักษ์สันธมารที่แปลงเป็นนางงามเข้าไปเป็นมเหสีพระเจ้ารณสีหิ เพื่อหาทางกำจัดนางสิบสอง เพื่อประโยชน์ในการจับคนและสัตว์กิน ดังนั้นยักษ์ ในเทวันธชาดก (56) ที่แปลงเป็นพระราชาเพื่อจะไถ่ภัยแก่การจับมนุษย์และสัตว์ในเมืองกิน (K 1934.1 นักหลอกลวงปลอมเป็นพระราชา) และในชาดกบางเรื่องนางยักษ์ก็ทำร้ายนางเอกแล้วแปลงกายแทน ทั้งนี้ ด้วยความพึงพอใจในตัวพระเอก (D 40.2 การแปลงร่างให้คล้ายคลึงกับหญิงอื่น, K 1911 เจ้าสาวตัวปลอม เช่นในเทวันธชาดก (56) และสุวรรณวงศ์ชาดก (58) ยักษ์ที่กินคน (G 11.2 ยักษ์กินคน) มีเช่น ชันคาร-ยักษ์ ในสุธนชาดก (3) โรชยักษ์ ในจินตเสนชาดก (42) และยักษ์กินคนในสีหนาทชาดก (52) ยักษ์กินคนเหล่านี้คุกคามพระเอกด้วยวิธีต่าง ๆ แต่ก็ถูกพระเอกปราบในที่สุด ส่วนยักษ์รบกับมนุษย์ คังในวรรณชาดก (57) ซึ่งยักษ์สิงหัตถะรบกับบรรพชิต ผู้ลักลอบได้เสียกับธิดายักษ์ โดยรบกันเป็นศึกใหญ่ และจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของยักษ์

2) การลงโทษผู้ร้าย

ผู้ที่คิดร้ายต่อตัวเอกจะถูกลงโทษหรือประสพเคราะห์กรรม ดังนี้

ก) ความตาย

ข) การแปลงร่างให้กลายเป็นสัตว์

ค) การลงโทษให้เสื่อมเสียเกียรติ

ง) การลงโทษให้ถูกกระทำในทำนองเดียวกัน

จ) การให้อภัย

ก) ความตาย (G 411 โทษอันได้แก่ความตาย) ผู้ร้ายจะตายด้วยวิธี

ต่าง ๆ คือ

(1) การฆ่า ตัวเอกแก้แค้นผู้ร้ายด้วยการฆ่า คังเช่น นางอรพิมพ์ ฆ่าพราณป่า ในปาจิตตุมารชาดก (39) สีหนาทกุมารฆ่ายักษ์กินคน ในสีหนาทชาดก (52)

และเทวันธุมารกับบริวารช่วยกันฆ่าันนัทย์กษ ในเทวันธชาคก (56)

(2) การประหารอย่างโหดร้าย พระชายาที่ใส่ความและก่อกวนพระ-
มเหสีและพระโอรสมีกถูกลงโทษอย่างโหดร้ายเมื่อความจริงเปิดเผยขึ้น (Q 301 ความ
มีจิตใจริษยาถูกลงโทษ) คังนางกัณฑลิม่า ในนวนาวนชาคก (49) ซึ่งถูกจับฝังกินแค้คือ
แล้วใช้ฆานไถ (Q 456 ลงโทษโดยฝังทั้งเป็น, S 123 การฝังทั้งเป็น S 116.4 ฆ่า
โดยบดศีรษะ) นางสุวรรณจัมปากเทวี ในสุวรรณสังชาคก(53) ตายโดยถูกไฟเผา
ขณะลุยไฟพิสูจน์ความบริสุทธิ์ (Q 414 ลงโทษโดยเผาทั้งเป็น) นางเขมาเทวี ใน
วรรณชาคก (59) ซึ่งบรรดาญาติของนางถูกจับใส่ห่อมดลูกแล้วลบ จุดไฟเผา แล้วไถ
ซ้ำ (S 116 ฆ่าโดยการบด) เอาเนื้อญาติเหล่านั้นใส่กระทะทอดให้นางเขมาเทวีกิน
(S 183.1 บังคับให้กินเนื้อญาติพี่น้อง) แล้วเอาน้ำมันเคี้ยวคราศีระชะเขมาเทวีจนตาย
(Q 414.1 ลงโทษโดยต้มในน้ำมัน) อันเป็นการลงโทษที่โหดร้ายทารุณทั้งร่างกายและ
จิตใจ มีหน้าซ้ำ ยังลงโทษรวมไปถึงบรรดาญาติที่มีได้ร่วมกระทำกรรมผิดอีกด้วย

(3) ธรรมชาติลงโทษ เช่น พระฤาษี ในวรรณสังชาคก (45) ซึ่ง
ขโมยแก้วมณีของวรรณสมุทรไปนั้น ถูกลมกรดพัดตัดศีรษะขาดขณะเหาะด้วยฤทธิ์แก้วมณี
นั้น และพระเจ้าจิตตวงศ์ ในสุวรรณวงศ์ชาคก (58) ซึ่งตกจากวิมานของสุวรรณวงศ์
จมลงในแผ่นดิน และไปเกิดนรก (Q 552.2.3.1.1 แผ่นดินสูบบุคคลผู้เป็นปฏิปักษ์กับ
นักบุญ)

(4) ตายในการต่อสู้ ซึ่งมักเป็นการต่อสู้กับตัวเอก เช่น กัณฑลิม่า
ใน นวนาวนชาคก (45) ตายในการชนช้างกับนวนาวนธุมาร

ข) การแปลงร่างให้กลายเป็นสัตว์ คังในสิทธิสารชาคก (36) และ
นรชิวกรินทานชาคก (37) ซึ่งตัวเอกนำผลไม้วิเศษที่กินแล้วกลายเป็นสัตว์ไปให้ผู้ที่เคย
คิดร้ายต่อตนกิน

ค) การลงโทษให้เสื่อมเสียเกียรติ ในกรณีผู้ร้ายเป็นผู้มีศักดิ์สูงส่ง
การลงโทษวิธีหนึ่งก็คือ ให้ทำงานที่ต่ำต้อย (Q 482 ลงโทษโดยให้ผู้มีศักดิ์สูงทำงานที่
ต่ำต้อย) เป็นการลงโทษที่ทำให้อับอายขายหน้า เจ็บใจมากกว่าเจ็บกาย คังใน
จันทรชาคก (61) ซึ่งนางพรหมจารีให้พระเจ้ากาวิหนะไปล้างเท้านางกษัตริย์ ให้
พระเจ้าสุทิสสันจักรชนอุจจาระ บัสสาวะ และให้หญิง 500 คนมาทำลบหลู่พระเจ้า

เทศुकคสิปราช เป็นต้น

ง) การลงโทษให้ถูกกระทำในท่านองเดียวกัน (๑ 583 ลงโทษโดยทำร้ายร่างกายส่วนเดียวกับที่กระทำแก่ผู้อื่น, 589 การลงโทษที่สอดคล้องกับการกระทำผิด) ดังใน สังฆปิตคชาคก (41) พรหมณ์ที่เคยควักดวงตาสังฆปิตคกุมารเพื่อชิงแหวนก็ถูกโจรควักดวงตา และชิงแหวนไป ในนวนาวนชาคก (49) บุโรหิตผู้เคยฉกฉวยกุมารตกแหวน ก็ถูกลงโทษโดยนำไปทิ้งในแหวน (S 127 ข่าโดยโยนจากที่สูง) และในโสณันทชาคก (51) นางกาลกัณณี ผู้ฆ่าสามีของตนโดยใส่สารหนูในขนมก็ถูกลงโทษโดยบังคับให้กินสารหนูตาย (๑ 418 ลงโทษด้วยยาพิษ)

จ) การให้อภัย (P 11.5.1.1 ผู้ให้อภัยแก่ผู้ที่ตีร้าย) ในชาคกบางเรื่อง ตัวเอกได้แสดงคุณธรรมอันประเสริฐโดยการให้อภัยแก่ผู้ที่ทำร้ายตน ดังในสังฆปิตคชาคก (41) ซึ่งสังฆปิตคกุมารให้อภัยแก่พรหมณ์ผู้ที่เคยควักดวงตาคตน ทั้งยังอธิบายขอให้ความบริสุทธิ์ใจของตนบันดาลให้ดวงตาของพรหมณ์ซึ่งก็ถูกควักเช่นกันนั้นคืนดี และในเทวันธชาคก (56) เทวันธกุมาร ยกโทษให้แก่จันทเทวีและอภัยราชกุมารผู้คบคิดกันพยายามฆ่าตนหลายครั้งหลายหน เป็นต้น

3. นิทานอุทาหรณ์

นิทานในประเภทนี้มักเป็นเรื่องของสัตว์ซึ่งมีพฤติกรรมอันเป็นตัวอย่างสอนใจในแง่ต่าง ๆ ดังนี้

ก. ความใจเร็ว ไม่พิจารณาให้ถ่องแท้ทำให้เสียผล

ข. การถือสัจจะ

ค. ความกตัญญู

ง. ความเมตตาปราณี

จ. โทษของการแกล้งสามัคคี

ฉ. สัตว์ที่กตัญญูดีกว่ามนุษย์ที่ไม่รู้จักคุณ

ก. ความใจเร็ว ไม่พิจารณาให้ถ่องแท้ทำให้เสียผล ในทุกัมมานิกชาคก(13) ซึ่งนายประตุ 4 ทิศ ได้เล่านิทานอุทาหรณ์ 4 เรื่อง เพื่อมิให้พระราชาค้วนศักดิ์สินความผิด โดยมีได้ไต่สวน นิทานทั้ง 4 เรื่องกล่าวถึงสัตว์ที่พยายามช่วยเหลือเจ้าของ แต่

ถูกเจ้าของฆ่าด้วยความเข้าใจผิด อันใดแก่ เรื่องที่ 1 กล่าวถึงฟังพอนผู้ภักดีซึ่งก็คงจะมาทำร้ายลูกของเจ้าของตาย แม่ของแม่ของเด็กเข้าใจผิดว่าฟังพอนก็กลัวคน จึงฆ่าฟังพอนเสีย ต่อภายหลังได้พบซาถุญ จึงรู้ว่ามิใช่ฟังพอนที่กลัวลูกคน (B 331.1 เลเวลลินกับสุนัซ อนุภาคเกี่ยวกับสุนัซที่ช่วยเด็กจากงูที่จะมาทำร้าย แต่กลับถูกบิดาของเด็กฆ่าด้วยความเข้าใจผิด B 524.1.4.1 สุนัซป้องกันลูกเจ้าของจากสัตว์ที่จะมาทำร้าย)

นิทานเรื่องที่ 2 กล่าวถึงเหยี่ยวที่กระห่มน้ำเตียนนายพราน เจ้านายของคนมิให้กินน้ำ ณ ที่นั้น เพราะมีงูชคอยู่ แต่นายพรานไม่เข้าใจ คิดว่าเหยี่ยวแกล้งคน จึงตีเหยี่ยวตาย แล้วนายพรานก็ถูกงูกัด (B 331.1 เหยี่ยวผู้ภักดีถูกฆ่าด้วยความเข้าใจผิดของเจ้านาย)

นิทานเรื่องที่ 3 กล่าวถึงสุนัซที่เห็นพระราชธิดา สุนทรา แห่งพาราณสี เจ้านายของคน ถูกคนที่ผูกเวรฆ่าตายขณะอาบน้ำ สุนัซจึงคาบเครื่องประดับของพระราชธิดาไปให้พระเจ้าพาราณสี แต่พระเจ้าพาราณสีเข้าใจผิดคิดว่า สุนัซฆ่าพระราชธิดาเพื่อชิงเครื่องประดับ จึงสั่งฆ่าสุนัซ ภายหลังเห็นศพพระราชธิดาถูกหลาวปักอยู่ จึงรู้ว่ามิใช่สุนัซเป็นผู้ฆ่า (B 331.2.2 สุนัซผู้ภักดีถูกเจ้านายที่ใจเร็วฆ่า) และนิทานเรื่องที่ 4 กล่าวถึงสุนัซที่ผูกเครื่องประดับซึ่งเจ้านายทำให้ และเดินทางไปยังบ้านของเพื่อนเจ้านาย เพื่อนนั้นเข้าใจผิดคิดว่าสุนัซขโมยเครื่องประดับของเจ้านายมา จึงฆ่าสุนัซเสีย ต่อภายหลังเมื่อพบเพื่อนผู้เป็นเจ้านายสุนัซ จึงรู้ความจริง (B 331.2.2)

ข. การถือสังข์ ในพหุศาสตร์วิชาคก (29) นางโคถูกเสือโคร่งจับจะกิน แต่นางขอฉีกไปให้ลูกกินนมก่อน แล้วนางโคกลับมาหาเสือตามคำมั่นสัญญา แม้รู้ตัวว่าเป็นการกลับมาสู่ความตาย และแม้จะมีทางหนีโดยทิ้งสังข์จะเสีย แต่นางโคก็ไม่กระทำ ยังคงยึดมั่นต่อสังข์จะ นับเป็นความตั้งมั่นที่น่ายกย่อง ภายหลังท้าวสักกะจึงพานางโคขึ้นสวรรค์กลายเป็นเทพบุตร. (Q 54 ความซื่อตรงได้รับรางวัลตอบแทน Q 151.7 การรอดพ้นจากความตายเป็นรางวัลแก่ความซื่อตรง Q 172 รางวัลอันใดแก่การรับเข้าสู่สวรรค์)

ค. ความกตัญญู ในพหุศาสตร์วิชาคกเช่นกัน ลูกโคก็มีความกตัญญูต่อมารดาจะยอมสละชีวิตคนให้เสียกินแทนมารดา เป็นคุณธรรมที่น่าสรรเสริญอีกประการหนึ่ง ท้าวสักกะจึงพาขึ้นสวรรค์เช่นเดียวกัน (P 27 ความกตัญญู Q 61 การสละคนได้รับรางวัลตอบแทน Q 65 การแทนคุณบิดามารดา ได้รับรางวัลตอบแทน)

ง. ความเมตตาปราณี เสือโคร่งในพหุลาตาศาวิชาคก ก็มีความดีคือเมตตา นางโคและลูก เห็นถึงความดีของนางโคที่ถือศีลจะ และความดีของลูกโคที่กตัญญู จึง งคนเว้นไม่กินสัตว์ทั้งสอง จึงได้ขึ้นสวรรค์พร้อมนางโคและลูก (๑ 42 ความใจกว้างได้ รับริางวัลตอบแทน)

จ. โทษของการแตกสามัคคี ในพาราณสีราชชาคก (32) หงส์ทอง 2 หัว ถูกอำมาตย์ผู้หนึ่งยุยงให้ผิดใจกัน โดยแกล้งกระซิบกระซาบกับหงส์ที่ละหัว ให้อีกหัวหนึ่ง สงสัยและระแวง จนในที่สุด หงส์ 2 หัวก็ทะเลาะวิวาทและตีกันจนร่างแยกออกเป็น 2 ส่วน (๕ 1084.3 คนเจ้าเล่ห์พยายามทำให้เพื่อนวิวาทกัน ๕ 2131 คนเจ้าเล่ห์ทำให้เพื่อน 2 คน ระแวงในเจตนาซึ่งกันและกัน)

ฉ. สัตว์ที่กตัญญูดีกว่ามนุษย์ที่ไม่รู้คุณ ในสุวรรณกัจฉปชาคก (55) กล่าวถึง คราวน้ำท่วมใหญ่ ตายายคนหนึ่งรับบรรดาสัตว์และอำมาตย์ผู้หนึ่งขึ้นมาพักอาศัยบนแพ โดย ไม่เชื่อคำเตือนของเต่าทองพระโพธิสัตว์ที่ว่ามนุษย์จะนำภัยมาสู่ ต่อมา คำเตือนนั้นก็ เป็นจริง เมื่ออำมาตย์ฟ้องพระเจ้าพาราณสีกล่าวหาว่าตายายขโมยเตียงทองของพระเจ้า พาราณสี จนตายายถูกนำไปเขียนและจองจำ (๕ 2127 การใส่ร้ายว่าขโมย) แต่ได้รับการ ช่วยเหลือจากงูที่เคยมาอาศัยบนแพเช่นกัน จึงรอดมาได้ (๖ 491.1 งูผู้เป็นประโยชน์) และจึงมีโอกาสกราบทูลความจริงต่อพระเจ้าพาราณสี

4. นิทานมุขตลก

มุขตลกของนิทานในปัญจอุสชาคก มี 3 ประเภท คือมุขตลกเกี่ยวกับ ความ ฉลาด ความโง่ และการลักขโมย และมีนิทานที่เกี่ยวข้องเป็นเหตุการณ์และนิทานย่อย ในสุรพิภชาคก (54) ทั้งสิ้น ดังนี้

ก. ความฉลาด เป็นเรื่องเกี่ยวกับการแก้ล้าผู้ที่เขาเปรียบหรือผู้ที่กล่าวหา และมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการตัดสินคดีความ กล่าวคือ

1) การกล่าวหาว่ายิงนกซึ่งเป็นบิคาของคน ในสุรพิภชาคก มีคดีซึ่ง โจทก์กล่าวหาว่าจำเลยยิงนกซึ่งเป็นบิคาของคนตาย 2 คดี คือ คดีระหว่างชาย 2 คน ซึ่งสุรพิภกฤษเป็นผู้ตัดสิน และคดีซึ่งโชติมาณพเป็นจำเลย ในนิทานเรื่อง คบคนมี

ปัญญาเป็นมงคล ทั้งสองคดีโจทก์อ้างว่านภยางที่จำเลยยิงตายนั้นเป็นบิดาของคน ขอให้จำเลยชดใช้ จำเลยกล่าวแก้ว่า นภยางนั้นกินปลาซึ่งก็เป็นบุพการีของคนเช่นกัน ในคดีแรกสุรพิภิกษุขอให้ทั้งโจทก์และจำเลยพิสูจน์คำอ้างของตน โดยให้ฝ่ายโจทก์บินอย่างนก และฝ่ายจำเลยว่ายน้ำอย่างปลา ซึ่งทั้งโจทก์และจำเลยทำไม่ได้ คดีจึงเป็นอันระงับ ส่วนในคดีหลังผู้พิพากษาคัดสินปรับโจทก์ฐานใส่ความ เนื่องจากไม่มีหลักฐานมายืนยันว่านภยางเป็นบิดา

2) การกล่าวหาว่าขโมยแก้วมณีไปจากใต้ม่อน้ำ ในนิทานย่อยเรื่อง คนคนมีปัญญาเป็นมงคลนั้น ชายผู้หนึ่งฟ้องโซติมาณพ กล่าวหาว่า วิฐรพราหมณ์ บิดาของโซติมาณพขุดบ่อน้ำของตนแล้วขโมยแก้วมณีที่อยู่ในทรายกันบ่อไป ขอให้โซติมาณพชดใช้โซติมาณพแก้ โดยขอให้โจทก์วิดน้ำในบ่อนั้นให้แห้ง โจทก์ทำไม่ได้ เพราะน้ำจากทรายจะซึมขึ้นแทนที่เสมอ โจทก์จึงต้องสารภาพว่ากล่าวหาท่านั้นเป็นเท็จ

3) การกล่าวหาว่าขโมยมลูกสุกรเผือกไป โซติมาณพถูกฟ้องโดยโจทก์กล่าวหาว่า วิฐรพราหมณ์ บิดาของโซติมาณพขโมยมลูกสุกรเผือกของโจทก์ไป แล้วยังไม่คืนขอให้ชดใช้ โซติมาณพแก้ โดยให้โจทก์นำสุกรตัวที่เป็นพ่อแม่ของสุกรเผือกนั้นมาแสดง โจทก์ทำไม่ได้ และรับสารภาพว่าใส่ความ

4) การกล่าวหาว่าขโมยมดวงตาไปข้างหนึ่ง โซติมาณพถูกฟ้องโดยชายที่ตามอกข้างหนึ่ง กล่าวหาว่าวิฐรพราหมณ์ บิดาของโซติมาณพ ขโมยมดวงตาของตนไปข้างหนึ่ง ขอให้ชดใช้ โซติมาณพขอให้โจทก์ควักดวงตาข้างที่เหลือมาให้ก่อน แล้วตนจะควักดวงตาทั้งสองชดใช้ โจทก์ทำไม่ได้ จึงถูกปรับฐานใส่ความ

5) คดีของกลายเป็นทองแดงและเด็กกลายเป็นลิง สุรพิภิกษุพิจารณา คดีระหว่างสุทัตตภิกษุกับสุจินกมุณี อันเนื่องมาจากสุทัตตภิกษุนำหีบบรรจุทองมาฝากไว้กับสุจินกมุณี โดยบอกว่าเป็นหีบเปลือกไม้ ภายหลัง สุจินกมุณีเปิดหีบออกดู พบทองก็ยกยกออกไว้ แล้วเอาทองแดงใส่ไว้แทน เมื่อสุทัตตภิกษุมาขอหีบคืน และพบว่าในหีบมีแต่ทองแดง ก็หาทางแก้ว่า โดยพาลูกของสุจินกมุณีไปซ่อน แล้วพาลิงกลับมาแทน บอกว่าลูกของสุจินกมุณีกลายเป็นลิงเสียแล้ว สุรพิภิกษุตัดสินให้สุจินกมุณีเสกทองแดงให้เป็นทองแล้วจะเสกลิงให้เป็นคน ในที่สุด สุจินกมุณีจึงยอมคืนทองแก่สุทัตตภิกษุ และ

สุทศตภิกษุให้นำลูกของสุจินตภูมิมาคืน

6) การให้เลือกความใจชอบระหว่างห่อข้าวกับdungทรัพย์ ในนิทานย่อย เรื่องคบบัณฑิตเป็นประโยชน์ ในสุรพิภพชาคกนั้น กล่าวถึง วินิจฉัยบุรุษของพระเจ้าพาราณสี คัดลีนคคีระหว่างชาย 2 คน คนหนึ่งข้ามแม่น้ำไม่ได้ ร้องเรียกให้คนช่วย โดยกล่าวว่า คนมีdungทรัพย์กับห่อข้าว จะให้เป็นรางวัลแก่ผู้มาช่วยตามชอบใจ ครั้นชายผู้ที่มาช่วยขอ dungทรัพย์ ชายคนแรก กลับให้ห่อข้าว โดยอ้างว่าคนพอใจห่อข้าว วินิจฉัยบุรุษจึงให้ชายผู้นั้นเป็นฝ่ายเลือกระหว่างห่อข้าวกับdungทรัพย์บ้าง ปรากฏว่า ชายผู้นั้นเลือกdungทรัพย์ จึงคัดลีนให้ชายนั้นให้dungทรัพย์แก่ชายผู้มาช่วยเหลือ เพราะแท้จริงแล้ว เขาก็พอใจdungทรัพย์ มากกว่า (จ 1176 การคัดลีนขึ้นอยู่กับกรทดสอบโดยทดลอง) ใส่ความว่าวิฐูรพราหมณ์ เป็นข้าศึกด้วย

7) การชั่งน้ำหนักช้าง บัณฑิตของพระเจ้าพาราณสี ในนิทานเรื่อง คบบัณฑิตเป็นประโยชน์ ในสุรพิภพชาคกนั้น ได้แสดงปัญญาแก้ปัญหาคำถามชั่งน้ำหนักช้างซึ่ง ไม่มีใครทำได้ โดยให้ช้างขึ้นไปยืนบนแพในน้ำ ชีครอยข้างแพเท่าระดับที่จมลงไปแล้ว เเอกก่อนหินไปใส่แพแทนให้แพจมได้ระดับเดียวกัน แล้วจึงนำก้อนหินเหล่านั้นมาชั่ง ก็จะรู้น้ำหนักช้าง (H 506.1 การทดสอบความมีปัญญาโดยให้ชั่งน้ำหนักช้าง)

ข. ความโง่ นิทานมุขตลกความโง่ ได้แก่ นิทานย่อยในสุรพิภพชาคก เรื่อง คบบัณฑิต ไม่คบบคนพาล ซึ่งคนพาลในที่นี้ หมายถึงคนไร้สติปัญญา กล่าวถึง บัณฑิตผู้มีคนใช้โง่ 4 คน คือ คนคิดตาม คนเฝ้าประตูบ้าน คนเลี้ยงเด็ก และคนครัว บัณฑิตผู้นั้นไปอาบน้ำ แล้วทำผ้าถุงจมน้ำ จึงลงไปงมผ้า คนโง่ผู้คิดตามก็กลับไปบอกภรรยา บัณฑิตว่าสามีของนางจมน้ำเสียแล้ว คนในบ้านที่ทราบข่าวก็พากันไปดู คนเฝ้าประตูก็หิ้วบ้านไปโดยไม่ปิดประตู (จ 2040 ความสติลยอย่างโง่เง่า) คนเลี้ยงเด็กก็เอาเด็กใส่ไว้ในบ่อน้ำ แล้วทิ้งไป (จ 2175.3 คนเลี้ยงเด็กสติลยปล่อยเด็กลงในบ่อน้ำแทนที่จะลงถึงน้ำ) และคนครัวซึ่งกำลังก่อไฟอยู่ที่ทำงาน รีบไปดูเช่นกัน คั้งนั้น จึงปรากฏว่า โจรเข้าบ้านบัณฑิต ลูกของบัณฑิตจมน้ำตาย และไฟก็ไหม้บ้านอีกด้วย แสดงถึงโทษของการใช้คนโง่ทำงาน

ค. การลักขโมย ในนิทานย่อยเรื่องพระเจ้าเวชมาทิตกับอำมาตย์กตัญญู ใน

สุรพิภษาคคนั้น ราชกุมาร โอรสของพระเจ้าเวชมาทิตซึ่งเกิดกับหญิงโสเภณี เรียนโจร ศิลป จนมีความสามารถอย่างยิ่งในการลักขโมย สามารถขโมยทรัพย์สินของคนจำนวนมากโดยไม่มีผู้ใดจับได้ (K 305.3 ชายหนุ่มกระทำการขโมยอย่างหลักแหลมต่อเนื่องกันหลายครั้ง) แม้จะมีผู้คอยเฝ้าจับ ราชกุมารก็ยังหลอกให้คนเหล่านั้นเผลอ และขโมยทรัพย์สินไปได้ กระทั่งพระเจ้าเวชมาทิตที่ออกจับโจรด้วยพระองค์เอง ก็ยังถูกราชกุมารหลอกให้เข้าไปอยู่ในกระสอบ (K 711 ลวงให้เข้าไปในถุง) ทั้งเปลี่ยนเครื่องทรงพระราชากับเสื้อผ้าพรวนเบ็ดของเวชกุมารด้วย

5. นิทานปริศนา

นิทานปริศนา คือ นิทานที่เล่าเรื่องและลงท้ายด้วยการถามปริศนา (Z 16 นิทานที่ลงท้ายด้วยปริศนา) หรือมีปริศนาถามตอบเป็นจุดสำคัญของเนื้อเรื่องมี 2 ประเภทตามเนื้อหา คือ นิทานปริศนาธรรม และนิทานปริศนาการเลือกบุคคลที่เหมาะสมเป็นคู่ครอง

ก. นิทานปริศนาธรรม คือ นิทานที่ปริศนาถามตอบในเรื่องเกี่ยวกับธรรมะ มักมุ่งแสดงความสามารถทางปัญญาของพระโพธิสัตว์เป็นใหญ่ ได้แก่ ภัณฑาคารชาคก(28) สลกชาคก (35) ตอนท้ายของสุวรรณสิริสาชาคก (48) ตอนท้ายของสุวรรณสังขชาคก (53) และตอนท้ายของสุรพิภษาคก (54) ปริศนาในนิทานประเภทนี้มีคำถามทั้งที่ว่าด้วยสิ่งอันเป็นที่สุดในประเภทนั้น ๆ และถามถึงสิ่งอันมีลักษณะพิเศษอย่างนั้น ๆ แต่คำตอบจะเป็นเรื่องของธรรมะเสมอ เช่น ความสุขที่สุด ได้แก่อะไร ตอบว่า นิพพาน สามไม่มีสี่ได้แก่อะไร ตอบว่า พระรัตนตรัย เป็นต้น¹

ข. นิทานปริศนาการเลือกบุคคลที่เหมาะสมเป็นคู่ครอง คือ นิทานที่กล่าวถึงบุคคล กลุ่มหนึ่งร่วมกันช่วยเหลือหรือสร้างสรรค์บุรุษหรือสตรีผู้หนึ่ง แล้วตั้งคำถามว่า จากวิธีการของแต่ละคนนั้น ใครควรจะได้เป็นคู่ครองของบุรุษหรือสตรีนั้น นิทานปริศนาการเลือกบุคคลที่เหมาะสมเป็นคู่ครองนี้ จะซ่อนอยู่ในนิทานเรื่องที่น่าจะเอกละม้ายอมเจรจา

¹ดูรายละเอียดใน ง. นิทานที่มุ่งแสดงปัญญาในการตอบปริศนาธรรมของพระโพธิสัตว์, หน้า 142 - 145.

กับชายใด จนกระทั่ง บิดาของนางเอกประกาศจะยกนางให้กับชายที่สามารถทำให้นาง
 พุกค้ำยได้ พระเอกจะใช้อุบายโดยถกจิกคนหรืออำมาตย์คนสนิท เข้าไปไว้ในเครื่องใช้
 ต่าง ๆ ณ เรือนของนางเอก แล้วเล่านิทานปริศนาการ เลือกบุคคลที่เหมาะสมเป็นคู่ครอง
 ให้เครื่องใช้ นั้น ๆ พัง ควางจิกในเครื่องใช้ ก็จะตอบปริศนา ซึ่งจะไม่ถูกต้องเป็นที่พอใจ
 แก่นางเอกที่ฟังอยู่ค้ำย นางเอกก็จะอครนทนไม่ได้ เอ่ยแย้งคำตอบดังกล่าว เป็นอันว่า
 พระเอกสามารถทำให้นางเอกพุกค้ำยสำเร็จ นิทานปริศนาการ เลือกบุคคลที่เหมาะสม
 เป็นคู่ครองนี้ปรากฏใน สรรพสิทธิชาคก (40) เป็นนิทานที่เจ้าชายสรรพสิทธิเล่าให้ควาง-
 จิกอำมาตย์และราชธิดาสวรรณโสภากัง และในนิทาน เรื่องนางกัลยาณี ในสุริยพิชาคก
 (54) เป็นนิทานที่เจ้าชายเวชกumar เล่าให้ควางจิกอำมาตย์และราชธิดากัลยาณีฟัง
 (P 954.2.1 เจ้าหญิงไม้ถูกทำให้พุกค้ำยนิทานที่ลงท้ายด้วยปริศนา H 343.0.1
 เจ้าหญิงจะต้องแต่งงานกับชายที่สามารถทำให้นางพุกค้ำยกับเขาได้ทุกชั่วยามของคืนนั้น)
 นิทานปริศนาการ เลือกบุคคลที่เหมาะสมเป็นคู่ครอง ในชาคกทั้งสองเรื่อง คล้ายคลึงกัน
 เป็นส่วนใหญ่ดังนี้

1) นิทานเรื่องชาย 4 คนสร้างหญิงสาวจากไม้ ปรากฏในสรรพสิทธิ
 ชาคกและนิทานเรื่องนางกัลยาณี กล่าวถึงชาย 4 คน ร่วมกันสร้างไม้ให้กลายเป็นหญิง
 สาว ในสรรพสิทธิชาคกกล่าวว่า ชายคนแรกแกะไม้เป็นรูปหญิงสาว คนที่สองนำรูปนั้น
 ไปตกแต่งด้วยเครื่องประดับและเครื่องนุ่งห่ม คนที่สาม แสดงความพอใจในรูปนารีนั้น
 และเชิญให้นั่งอาสนะ คนที่สี่ นั่งสนทนากับรูปนารีนั้น ถามว่า ใครควรได้เป็นเจ้าของ
 รูปนารีนั้น ควางจิกอำมาตย์ตอบว่า ชายผู้แกะไม้ ราชธิดาสวรรณโสภากังแย้งว่า ผู้แกะ
 ไม้ควรเป็นบิดา เพราะให้กำเนิด ผู้เชิญให้นั่งอาสนะควรเป็นมารดา ผู้สนทนา
 ค้ำย ควรเป็นพี่ ส่วนผู้นำเครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับมาตกแต่งให้จึงควรเป็นสามี ใน
 นิทานเรื่องนางกัลยาณี กล่าวว่า ชายคนแรกถากไม้เป็นรูปหญิงสาว คนที่ 2 เป่ามนต์
 ให้เกิดอาการ 32 มี ขน ผม เป็นต้น คนที่ 3 ทำอายคนะหรือประสาธสัมผัส เช่น
 ควางตา และคนที่ 4 ทำให้มีชีวิตจิตใจขึ้น ถามว่า ใครควรจะได้นางเป็นภรรยา
 ควางจิกอำมาตย์ตอบว่า ผู้ให้ชีวิต ราชธิดากัลยาณีแย้งว่า ผู้ให้ชีวิตควรเป็นมารดา ผู้
 กระทำขน ผม ควรเป็นพี่ ผู้ทำอภินิหาร คือ จักขุ โสศ ลัน นมจึงควรเป็นสามี
 (H 621 กลุ่มสหายผู้มีความสามารถสร้างหญิงสาวคนหนึ่ง ใครควรได้เป็นเจ้าของนาง?)

2) นิทานเรื่องชาย 4 คน ช่วยหญิงสาวจากความตาย ในสรรพสิทธิชาคก และนิทานเรื่องนางกัลยาณีเล่าตรงกันว่า ชาย 4 คน ศึกษาวิชามาจากคักศิลา โดยคนหนึ่งเรียน โหราศาสตร์ คนหนึ่งเรียนธนู คนหนึ่งเรียนค้ำน้ำ และคนหนึ่งเรียนชุบชีวิต ขณะชายทั้งสี่นั่งพักอยู่ด้วยกันที่ริมทะเลนั้น ผู้เรียนโหราศาสตร์ก็ทำนายว่า จะมีนกหัสติลิงค์คาบหญิงสาวบินผ่านมาทางนั้น ครั้นเมื่อนกหัสติลิงค์บินผ่านมาจริงดังนั้น ผู้เรียนธนู ก็ยิงนก นกก็ปล่อยหญิงสาวตกลงในทะเล ผู้เรียนค้ำน้ำก็ไปงมนางขึ้นมา และผู้เรียนชุบชีวิต ก็ชุบชีวิตนางขึ้น ถามว่า ใครควรได้นางเป็นภรรยา ดวงจิตอำมาตย์ในสรรพสิทธิชาคก ตอบว่า ผู้ยิงธนูให้นกปล่อยนาง ส่วนดวงจิตอำมาตย์ในเรื่องนางกัลยาณี ตอบว่า ผู้ชุบชีวิตนาง ราชธิดาสวรรณโสภากแย้งว่า ผู้ค้ำน้ำไปงมนางด้วยความเหนื่อยยากควรได้นางไป ส่วนราชธิดากัลยาณีอธิบายว่า ผู้ทำนายเหตุการณ์ ควรเป็นบิดา ผู้ยิงนก ควรเป็นมารดา ผู้ชุบชีวิตควรเป็นพี่ ผู้ค้ำน้ำไปงมนางจึงควรเป็นสามี เพราะได้ถูกเนื้อต้องตัว เป็นอันว่า แม้เหตุผลจะต่างกันไปบ้าง แต่ราชธิดาทั้งสองก็เห็นตรงกันว่านักค้ำน้ำควรได้นางเป็นภรรยา (H 621.1 กลุ่มสหายผู้มีความสามารถร่วมกันชุบชีวิตหญิงสาว ใครควรได้เป็นเจ้าของนาง)

3) นิทานเรื่องหญิงสาว 4 นางปรนนิบัติโจร ปรากฏในสรรพสิทธิชาคก และในนิทานเรื่องนางกัลยาณี โดยในนิทานเรื่องนางกัลยาณีมีนิทานเรื่องหญิงสาว 4 นาง ปรนนิบัติโจร 2 เรื่องด้วยกัน นิทานเรื่องหญิงสาว 4 นางปรนนิบัติโจรนี้ ในสรรพสิทธิชาคกและเรื่องที่ 2 ในนิทานเรื่องนางกัลยาณี มีเนื้อความแบ่งออกเป็น 2 ตอน ตอนต้นกล่าวถึงหญิงสาว 4 นาง บอกถึงที่อยู่ของตนแก่คูรักโดยใช้ภาษากิริยาท่าทาง ซึ่งโจรเป็นผู้ตีความสัญลักษณ์เหล่านั้นได้ และตอนที่ 2 เป็นเรื่องการปรนนิบัติโจรโดยนางทั้ง 4 ส่วนนิทานเรื่องหญิงสาว 4 นาง ปรนนิบัติโจร เรื่องที่ 1 ในเรื่องนางกัลยาณีนั้น เนื้อความมีเฉพาะตอนที่ 2 ไม่มีตอนที่ 1

เนื้อความตอนที่ 1 หญิงสาว 4 นาง บอกถึงที่อยู่ของตนแก่คูรักโดยใช้ภาษากิริยาท่าทาง (Z 175 ภาษากิริยาท่าทาง T 42.1 คูรักที่ยังไม่คุ้นเคยกันสนทนาด้วยภาษากิริยาท่าทาง กล่าวคือ ทำกิริยาอาการต่าง ๆ อันมีความหมายถึงลักษณะของคำบลที่อยู่แห่งบ้านคน เช่น เอามือลูบศีรษะ เอามือลูบอก เอามือลูบคิ้ว เป็นต้น ชายคูรักทั้ง 4 ตีความหมายกิริยาท่าทางดังกล่าวไม่ได้ ในที่สุด ได้โจรคนหนึ่งซึ่งถูกลงโทษ

เสียบหลาวอยู่แปลความให้ จึงไปยังบ้านคูรักของคนถูก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภริยาทำทางที่นางทั้งสี่ใช้ในสรรพสิทธิชาคกและในเรื่องนางกัลยาณี จะคล้ายคลึงกัน แต่การตีความแตกต่างกัน เช่น บ้านของหญิงที่เอามือลูบศีรษะนั้น โจรในสรรพสิทธิชาคกตีความว่า บ้านนางอยู่ไกลไปประมาณ 5 ชั่วโมง และมีคันไทรสำหรับนั่งเล่นอยู่ทางทิศบูรพา ส่วนโจรในเรื่องนางกัลยาณีตีความว่า บ้านนางมีไร่ข้าวสาละ อยู่ทางทิศบูรพาของเรือน และบ้านของหญิงที่เอามือลูบทรงอกนั้น โจรในสรรพสิทธิชาคกตีความว่า บ้านนางอยู่ไกลไปประมาณ 8 ชั่วโมง และมีคันขุ่นอยู่ทางทิศปราจีน ส่วนโจรในเรื่องนางกัลยาณีตีความว่า บ้านนางมีคันคื่นเป็ด อยู่ทางทิศปัจฉิมของเรือน การตีความและความแตกต่างของความหมายดังที่กล่าวมา จึงไม่สามารถหาหลักเกณฑ์ที่แน่นอนได้

เนื้อความตอนที่ 2 ซึ่งคล้ายคลึงกันในนิทานทั้ง 3 เรื่อง กล่าวคือหญิงสาว 4 นาง ทราบว่าโจรเป็นผู้มีปัญญาตีความภาษาภริยาทำทางของนางได้ ต่างคนจึงต่างไปปรนนิบัติโจรช่วยกันปลดปล่อยจากหลาว ในสรรพสิทธิชาคก หญิงนางหนึ่งนำอาหารมาให้ นางหนึ่ง นำน้ำล้างหน้ามาให้ นางหนึ่ง นำน้ำร้อนมาให้ และอีกนางหนึ่ง เอาของเสียบไปเท ปริศนาถามว่า นางใดควรจะได้โจรเป็นสามี ดวงจิตอำมาตย์ตอบว่า หญิงที่เอาของเสียบไปเท ราชธิดาสวรรณโสภณแย้งว่า หญิงที่นำอาหารมาให้ จึงควรได้นางเป็นสามี นิทานเรื่องที่ 1 ในเรื่องนางกัลยาณี กล่าวว่า หญิงนางหนึ่งเอาเงินมาใต้โจร นางหนึ่ง นำอาหารมาให้ นางหนึ่ง รักษาบาดแผลให้ และนางหนึ่งต้มน้ำร้อนให้อาบ พร้อมทั้งปรนนิบัติด้วยการบีบนวด ถามว่า หญิงใดควรได้เป็นภรรยาของชายนั้น ดวงจิตอำมาตย์ ตอบว่า หญิงที่ได้ตัวชายนั้น ราชธิดากัลยาณีแย้งว่า หญิงที่ได้ตัว เท่ากับให้ชีวิต ควรเป็นบิดา หญิงที่นำอาหารมาให้ ควรเป็นมารดา หญิงที่รักษาบาดแผลให้ ควรเป็นพี่ และหญิงที่ต้มน้ำร้อนมาให้และปรนนิบัติ จึงควรเป็นภรรยา นิทานเรื่องที่ 2 ในเรื่องนางกัลยาณี กล่าวว่า หญิงนางหนึ่งนำเครื่องนุ่งห่มมาให้ นางหนึ่งต้มน้ำให้อาบน้ำ นางหนึ่งหาอาหารให้ และนางหนึ่งหาอาสนะให้นอน ปริศนาถามว่า หญิงใดควรได้เป็นภรรยาเอกของโจรนั้นและหญิงใดควรเป็นภรรยาของ ๆ ลงไป ดวงจิตอำมาตย์ตอบว่า หญิงที่ต้มน้ำให้อาบน้ำควรเป็นภรรยาเอก ราชธิดากัลยาณีแย้งว่า หญิงที่ให้เครื่องนุ่งห่ม ควรเป็นภรรยาเอก หญิงที่จัดหาอาสนะควรเป็นภรรยาที่ 2 หญิงที่หาอาหารให้ ควรเป็นภรรยาที่ 3 และหญิงที่ต้มน้ำให้อาบน้ำ ควรเป็นภรรยาที่ 4

นิทานปริศนาการ เลือกบุคคลที่เหมาะสมเป็นคู่ครองนี้ เป็นการจับความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติกับฐานะของบุคคลผู้ปฏิบัติและผู้ได้รับการปฏิบัตินั้น แสดงว่า ความสังคมและค่านิยมของผู้รับนิทานนั้น บุคคลในครอบครัวมีระเบียบและหน้าที่ในการปฏิบัติต่อกันแตกต่างกันไปและจะสังเกตได้ว่าการปฏิบัติระหว่างสามีภรรยา นั้นมักเป็นการปฏิบัติที่ใกล้ชิดสนิทสนม มีการดูแลเอาใจใส่ และเป็นการแต่งเติมความงดงามให้อีกฝ่ายหนึ่ง

จากการวิเคราะห์ห่อภูภาคของนิทานในปัญญาสาขานี้ ทำให้เห็นแง่คิดต่างๆ ในนิทาน คือ

1. ความสำเร็จของตัวเอกจากพลังอำนาจวิเศษหรือเหตุมหัศจรรย์
2. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าหรือเทวดา
3. ทศนคติเกี่ยวกับสวรรค์และเทพเจ้า
4. ความปรารถนาและจินตนาการ
5. ธรรมเนียมประเพณีในปัญญาสาขาค

1. ความสำเร็จของตัวเอกจากพลังอำนาจวิเศษหรือเหตุมหัศจรรย์ นิทานส่วนใหญ่ในปัญญาสาขาค ตัวเอกมักจะมีของวิเศษ พลังอำนาจวิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง หรือมีผู้ช่วยซึ่งเป็นสัตว์วิเศษหรือบุคคลเหนือธรรมชาติ ซึ่งล้วนเป็นประโยชน์ในการเอาชนะอุปสรรคหรือข้าศึกศัตรู เอาตัวรอดจากภัยอันตราย ใต้เท้าไปสู่ ความยิ่งใหญ่ เหนือความสะกดสหาย หรือแม่แก่แก่กัน โดยที่ตัวเอกไม่ต้องใช้ฝีมือ ความสามารถของคนให้เหนื่อยยากลำบาก ความสำเร็จอันเกิดจากความวิเศษมหัศจรรย์นี้มีอยู่มากมาย เช่น การฟื้นคืนชีพของรัตนปัทมา ในรัตนปัทมาชาดก (4) เป็นไปด้วยยาทิพย์และความช่วยเหลือของท้าวสักกะ การเอาชนะข้าศึกของสุวรรณกุมารในสุวรรณกุมารชาดก (15) ก็ด้วยลูกศรวิเศษซึ่งได้จากท้าวสักกะ การรอดพ้นจากการถูกทิ้งไว้ในป่า และการแก้แค้นของบุญसारในสิทธิสารชาดก (36) และของพ่อค้าใน นรชีว-กฐินทานชาดก (37) ก็ทำได้สำเร็จโดยอาศัยของวิเศษ ความเป็นจักรพรรดิของสิทธิสารกุมารในสิทธิสารชาดก (36) และของวงศ์สุริยามาศในวรรงสาชาดก (45) ทั้งความสามารถฝ่ายยักษ์และเป็นบรมกษัตริย์ของวรรงสาในชาดกเรื่องเดียวกันนั้น ก็มาจากการกินอวัยวะวิเศษของสัตว์ การที่พระรถเสนใน รถเสนชาดก (47) หนีนางกัณวีได้ ด้วยยาวิเศษ การที่พระสังข์ในสุวรรณสังข์ชาดก (53) ผ่านการทดสอบของพระเจ้า

พาราณสีได้ ก็ด้วยเวทมนตร์เรียกเนื้อเรียกปลา ทำให้ความสามารถของพระองค์เองไม่มีนิทานอยู่ไม่มากนักที่ตัวเอกแสดงความสามารถจนประสบความสำเร็จ เช่น พระสุชนในสุชนชาคก (2) สามารถเดินทางผ่านหนทางวิบากไปยังเมืองกินนร สามารถยิงธนูทะลุเป้าซึ่งซ้อนกันหลายชั้นอันเป็นวิหิตทดสอบของพญากินนร อย่างไรก็ตาม ครั้นถึงชั้นสี่ตัวนางมโนห์รา พระสุชนก็ได้รับความช่วยเหลือจากท้าวสักกะเช่นกัน วนาวนกุมารในวนาวนชาคก (49) ซึ่งได้ใช้ความรู้ทางธรรมะแสดงธรรมจนรอดพ้นจากยักษ์ ได้ธิดาพญากินนร ทั้งเอาตนเองและมารการอดพ้นจากการถูกจองจำมาได้ สีหนาทกุมารในสีหนาทชาคก (52) ตอนต้น ก็ได้ใช้พลังกำลังทั้งทางเสียงและทางกายปราบยักษ์และผู้มีกำลังอื่น ๆ แต่ในตอนหลังก็กลับใช้ไม้เท้าวิเศษเอาชนะศัตรู ความวิเศษมหัศจรรย์ต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาเป็นกลไกสำคัญของการดำเนินเรื่อง นิทานในปัญญาสชาคก และทำให้ชาคกเหล่านี้มีลักษณะของนิทานอย่างเด่นชัด กล่าวคือ ดำเนินเรื่องอยู่ในโลกของจินตนาการมากกว่าความจริง มุ่งความตื่นเต้นสนุกสนานมากกว่าเหตุผลและความเป็นไปได้

2. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าหรือเทวดา . ในปัญญาสชาคก การที่เทพเจ้าอย่างท้าวสักกะหรือเทวดาอื่น ๆ จะปรากฏกายมาติดต่อกับมนุษย์นั้น ไม่ใช่สิ่งเหลือเชื่อหรือพันวิสัย ซ้ำยังเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอ ๆ ด้วย ดังในนิทานอิงศาสนาที่ท้าวสักกะมักเสด็จลงมาทดสอบความศรัทธาของพระโพธิสัตว์ในการบริจาทาน เช่น ในสิริจุทามณีชาคก (7) มหาสุรเสนชาคก (14) เป็นต้น ในนรชีวะชาคก (25) นรชีวกุมารอธิษฐานขออาวุธเพื่อเชือดหัวใจคนชুবชีวิตมารคา เทวดาก็เอาอาวุธผูกเชือกหย่อนลงมาให้ ในชาคกบางเรื่อง พระเอกเติบโตขึ้นมาด้วยการเลี้ยงดูของรุกขเทวดา เช่น วนาวนกุมาร ในวนาวนชาคก (49) และวระเนตรกุมารในวระนุชชาคก (59) นอกจากนั้น นางฟ้ากับพระเอกในนิทานก็อาจมีความสัมพันธ์อันสามิภรรยากัน เช่น ในสุวรรณวงศ์ชาคก (58) เทพอัปสรนางหนึ่งจุติมาเกิดเป็นชายาสุวรรณวงศ์ และในสิริสาชาคก (60) เทพธิดาปรากฏกายมาอัญเชิญสิริสากุมารไปเสวยวิมานและเมื่อสิริสาจุติมาเกิดอีกครั้ง เทพธิดา 2 นางก็จุติลงมาพร้อมกันเพื่อเป็นชายาสุวรรณวงศ์ ยิ่งไปกว่านั้น การที่มนุษย์จะเดินทางขึ้นไปสวรรค์และกลับลงมาทั้งยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นไปได้ ดังในธรรมโสมพทชาคก (18) ธรรมิกบัณฑิตราชชาคก (22) และธรรมราชชาคก (24) ซึ่งตัวเอกได้ขึ้นชมสวรรค์ทั้งเป็นโดยการนำพาของท้าวสักกะ และในสุวรรณสังขชาคก (53)

พระสังข์ก็ยังขึ้นไปบนสวรรค์ขอความช่วยเหลือจากเทพธิดายักษ์เทวี เมื่อครั้งมีข้าศึกมาล้อมเมือง แสดงว่าการติดต่อกันระหว่างโลกสวรรค์กับโลกมนุษย์ไม่ใช่เรื่องยากเย็นหรือแปลกประหลาดอันใด นอกจากนั้น มนุษย์ก็ยังมี การติดต่อกับโลกบาดาลบ้าง คือ ติดต่อกับนาค เช่น นายพรานในสุรนาชคค (2) ช่วยเหลือนาคราชให้พ้นจากเวทมนตร์ของพราหมณ์ และภายหลังก็ไปขอยืมนาคบาทสมาจับนางกนิรี ในสุวรรณวงศ์ชาคค (58) สุวรรณวงศ์ช่วยนาคราชจากพญาครุฑ แล้วได้แต่งงานกับธิดานาคเช่นเดียวกับใน วรรณชคค(59) และในสุวรรณสิริสาชคค (48) ธิดาพญานาคซึ่งแปลงเป็นคนขึ้นมาเที่ยวเล่นบนโลกมนุษย์ได้มาหักพิชพันธุ์ของสุวรรณสิริสา แล้วกลับไปนำเงินทองจำนวนมากจากโลกบาดาลมาชคคใช้

3. ทัศนคติเกี่ยวกับสวรรค์และเทพเจ้า ในปัญญาสชาคค ปรากฏทัศนคติต่อสวรรค์ว่า สวรรค์คือสถานที่ที่อยู่สูงขึ้นไปเบื้องบน เป็นที่สิงสถิตของเทพยดา มีความสวยงามสะกดกลายนาประการ และผู้ที่ขึ้นสวรรค์ได้ก็จะต้องเป็นผู้มีบุญมาก สิ่งสมคุณงามความดีไว้เมื่อเป็นมนุษย์ ตายไปก็จะได้ไปอยู่ในสวรรค์โดยมีวิมานเฉพาะของตน ทัศนคติคังนี้กล่าวถึงไว้ในธรรมมิกบัณฑิตราชชคค (22) ธรรมราชชคค (24) และในชาคคอื่น ๆ ส่วนทัศนคติต่อเทพเจ้านั้นก็คือ เทพเจ้าเป็นผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ สามารถลิขิตชีวิตมนุษย์ให้เป็นไปตามคองการ คังในสิโสสรชคค (44) พระเจ้าสิโสสรราชซึ่งคองคนเป็นศัตรูกับพระเสาร์ ก็ถูกอิทธิพลของพระเสาร์บันดาลให้ตระกำลำบากต่าง ๆ นานา และในค้านคิเทพเจ้า โดยเฉพาะท้าวสักกะก็เป็นผู้ช่วยเหลือ สอดส่องดูแล ปกป้องคุ้มครอง เช่น ช่วยชุบชีวิต ช่วยให้ประสบความสำเร็จในโอกาสต่าง ๆ ช่วยเหลือให้พ้นอันตราย เป็นต้น ตามปัญญาสชาคค เทพเจ้าซึ่งมักได้แก่ท้าวสักกะ จึงเป็นผู้มีอิทธิพลและบทบาทต่อชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก การค้ำเนินชีวิต ส่วนหนึ่งของตัวละครในนิทานปัญญาสชาคค มักเป็นไปตามกำหนด หรืออยู่ในบังคับควบคุมของท้าวสักกะซึ่งก็มักจะเป็นชั้นคองสำคัญค้วย

4. ความปรารภณาและจินตนาการ อนุภาคเกี่ยวกับความวิเศษมหัศจรรย์ต่าง ๆ ในปัญญาสชาคคนี้ สะท้อนความปรารภณาของมนุษย์ออกมาเป็นจินตนาการอันวิจิตรพิสดารต่าง ๆ นานา ความปรารภณาและจินตนาการที่เด่นชัด มีคังนี้

ก. ความปรารภณาชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบาย มนุษย์คองการความ

สุขสบายในชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อถึงบั้นปลายของการดำรงอยู่ ความปรารถนาประการนี้สะท้อนออกมาเป็นจินตนาการเกี่ยวกับสวรรค์ ซึ่งมีความสวยงามและความสุขสบายอย่างยิ่ง เตรียมไว้สำหรับชีวิตหลังความตายของผู้ที่ประกอบกรรมดี นอกจากนี้ ผู้ที่มีบุญมากยิ่งขึ้นไปอีก ก็อาจขึ้นไปชมสวรรค์ทั้งเป็นได้ เช่น ในธรรมโสมทกชาดก (18) ธรรมิกบัณฑิตราชชาดก (22) หรือขึ้นไปเป็นเทพบุตรเลยทีเดียว เช่น พหลาคาวิชาดก (29)

ข. ความปรารถนาจะบิน มนุษย์ปรารถนาที่จะเดินทางในอากาศ หรือบินได้เหมือนนกนานมาแล้ว จึงมีการประดิษฐ์เครื่องช่วยบินต่าง ๆ มาทุกยุคสมัย ดังที่ปรากฏเป็นเครื่องบิน เครื่องร่อน และยานอวกาศในปัจจุบัน ในนิทานความอยาก บินนี้สะท้อนออกมาเป็นจินตนาการเกี่ยวกับของวิเศษหรือสัตว์ที่พาเหาะได้ เช่น พระขรรค์วิเศษในสมุททโยสชาดก (1) ร่องเท้าวิเศษใน สิทธิสารชาดก (36) แก้วมณีใน วรวงสชาดก (45) รัตนวิมาน ในสุวรรณวงศ์ชาดก (58) และม้าวิเศษในสุชนูชาดก (3) เป็นต้น

ค. ความปรารถนาจะเอาชนะศัตรู เมื่อมีศัตรูเกิดขึ้น มนุษย์ย่อมอยากเอาชนะให้ได้อย่างเด็ดขาด เพื่อความยิ่งใหญ่และสมสาใจของตน นิทานสะท้อนความปรารถนาประการนี้ด้วยจินตนาการเกี่ยวกับของวิเศษที่ใช้ไปทำอันตรายศัตรูหรือทำให้ศัตรูพ่ายแพ้ได้ เช่น พระขรรค์ของนางปูณิใน สุวรรณวงศ์ชาดก (58) ซึ่งเมื่อแกว่งขึ้นศัตรูจะพ่ายแพ้ไป และดาบวิเศษกับกลองวิเศษในสุบินชาดก (57) ซึ่งใช้ไปฆ่าข้าศึก และตีให้ข้าศึกพ่ายแพ้ได้ตามลำดับ

ง. ความปรารถนาจะเอาชนะความตาย ความตายเป็นการจาก โดยไม่มีวันกลับมาซึ่งความเศร้าโศกอาลัยอาวรณ์ของผู้อยู่เบื้องหลัง ซึ่งย่อมต้องการให้ผู้ตาย อันเป็นที่รักฟื้นคืนชีวิต ความปรารถนานี้กลายมาเป็นจินตนาการเกี่ยวกับของวิเศษที่ชุบชีวิตคนตายให้ฟื้นได้ เช่น ร่องเท้าวิเศษ ในนิทานเรื่องนางสิริโสภา ใน สุรพิภชาดก (54) สมุนไพรวิเศษในปาจิตตกุมารชาดก (39) และจันทคาธชาดก (61) ในบางเรื่องของวิเศษสามารถทั้งทำให้ตายและชุบชีวิต เป็นการเอาชนะความตาย กำหนดชีวิตของมนุษย์ได้โดยสิ้นเชิง เช่น ไม้เท้าที่ปลายข้างหนึ่งชี้ให้ตาย ปลายอีกข้างหนึ่งชุบชีวิต ในสีหนาทชาดก (52) และสุบินชาดก (57)

จ. ความปรารถนาความสะดวกง่ายดาย ความวิเศษมหัศจรรย์ที่
จินตนาการขึ้นมาทั้งหมดนี้มีพื้นฐานเบื้องต้นมาจากความต้องการความสะดวกง่ายดายของ
มนุษย์ ไม่ต้องการเหนื่อยแรงแง เสียเวลา หรือเสี่ยง จึงสร้างจินตนาการเกี่ยวกับของ
วิเศษต่าง ๆ ขึ้นเป็นเครื่องทุ่นแรงที่ศิลปะ ใค้ดลแน่นอน ชอบเชคความสามารถกว้างไกล
เนื่องจากจะคิดค้นให้พิศการเพียงใค้ใค้

เนื่องจากอนุภาคเกี่ยวกับความวิเศษมหัศจรรย์ในปัญญาสชาคก
สามารถเทียบเคียงกับในคัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมืองใค้ใค้เกือบทั้งสิ้น จึงอาจสรุปใค้ใค้ความ
ปรารถนาและจินตนาการ เช่น ในปัญญาสชาคกนี้ เป็นสากล มีคล้ายคลึงกันทุกกลุ่มชน
เป็นอนุภาคที่ปรากฏในนิทานจากหลาย ๆ แหล่งที่มา ตามการสำรวจรวบรวมของผู้จัดทำ
คัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง

5. ธรรมเนียมประเพณีในปัญญาสชาคก ธรรมเนียมประเพณีที่เด่นและ
น่าสนใจในปัญญาสชาคก มีคั้งนี้

- ก. การออกป่าบำเพ็ญพรต
- ข. การนับถือพรหมณ์
- ค. การบวงสรวงเทวดา
- ง. การเสี่ยงราชรถเลือกกษัตริย์
- จ. การสร้างโรงงาน
- ฉ. ความเชื่อทางโหราศาสตร์

ก. การออกป่าบำเพ็ญพรต นิทานหลายเรื่องในปัญญาสชาคกมัก
กล่าวถึงการสละราชสมบัติของพระราชาและพระมเหสีเมื่อลวงเข้าวัยชรา มอบอำนาจ
แก่โอรสธิดา แล้วเสด็จออกบวชบำเพ็ญพรตในป่า เช่น พระเจ้าสิริสีหนรคุดในสมุทโฆษ
ชาคก (1) พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ในสุทธชาคก (2), และเทวันธราชาใน เทวันธชาคก
(56) เป็นต้น นอกจากนั้น ในกรณีที่พระราชาองค์หนึ่งองค์ใค้ใค้ ต้องพลัดบ้านพลัดเมือง
ไปอยู่ป่าด้วยเหตุใค้ใค้ตาม พระองค์ใค้ใค้มักจะบวชบำเพ็ญพรตอยู่ในป่านั้น เช่น พระเจ้า
ยศกิติในสิริวิบูลกิติชาคก (5) ซึ่งหนีศักรุเข้าป่าและบวชอยู่ ณ ที่นั้น ในกรณีเช่นนี้ ท้าว
สักกะมักจะเนรมิตศาลาพร้อมเครื่องบริขารที่จะใช้ในการบวชไว้คอยท่า คั้งในรัตนปิต
ชาคก (4) ซึ่งท้าวสักกะเนรมิตศาลาพร้อมเครื่องบริขารไว้ให้พระนางสิริรัตนอาภาซึ่ง

พลัศพรากจากเมืองและจากพระสวามี และในมหาปทุมชาดก (27) พระเจ้าอังคเสนและพระนางสุเมขลา ซึ่งเสด็จหนีศัตรูที่จะมาช่วงชิงเมือง ก็ไปบวชอยู่ในป่าโดยอาศัยศาลาและเครื่องบริขารที่พระวิฆณุกรรมเนรมิตไว้ให้ ตามคำบัญชาของท้าวสักกะ การออกป่าบว้าเพ็ญพรตนี้เป็นอาศรมหรือระเบียบการดำเนินชีวิตของคนอื่นเดี่ยววรรณะสูงในชั้นที่ 3 โดยมีชั้นที่ 1 และ 2 คือ พรหมจารีวัยแห่งการศึกษาพระเวท และคฤหัสถ์ วัยแห่งการครองเรือน อาศรมชั้นที่ 3 นี้เรียกว่าวานปรัสถ์ หมายถึงผู้อยู่ป่า อธิบายว่า

เมื่อเริ่มปรากฏร่องรอยความแก่ชราแก่ผู้ครองเรือน นั่นคือ ผมเริ่มเปลี่ยนเป็นสีเทา บุตรและธิดาต่างก็มีเหย้ามีเรือนและมีลูกเต้าของตนเองแล้ว ก็ถึงระยะเวลาที่จะต้องสละความสุข ในเรือนและความสะดวก สละโลกีย์วิสัยต่าง ๆ และสละความปรารถนาในบุตรธิดา สละทรัพย์สินต่าง ๆ ที่เคยมีจนหมดสิ้น ออกไปอยู่ป่าหาผลไม้กิน ห้ามไม่ให้เข้าเมือง ให้แต่งกายด้วยวัตถุที่หามาจากป่า อาจจะทำกรธอมขึ้นในป่าอาศัยกับภรรยา แต่ต้องใช้ชีวิตอย่างง่าย ๆ ไม่รวมประเพณี ต้องบูชาเทพเจ้าด้วยไฟ สวดภาวนาคามคัมภีร์พระเวท บริจาคทาน รับประทานอาหารและต้องให้อาหารแก่สิ่งมีชีวิตทุกชนิดต้องประกอบพิธีบูชาอัน 5 พิธีด้วยกัน¹

การออกป่าบว้าเพ็ญพรตที่ปรากฏในปัญจสาชก จึงเป็นไปตามคตินี้ และแสดงให้เห็นว่าเป็นลัทธิธรรมนิยมที่มีมาจากถิ่นกำเนิดของชาดก และไทยรับมาโดยมิได้เปลี่ยนแปลง

ข. การนับถือพรหมณ์ ในชาดกหลายเรื่องที่มีตัวละครที่เป็นพรหมณ์เกี่ยวข้องกับมักจะเห็นได้ว่าพรหมณ์นั้นได้รับการเคารพนับถือ และยกย่องว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ พรหมณ์มักจะมีบทบาทเป็นผู้รับบริจาคตานหรือเป็นผู้มีความรู้ชอบชีวิตมนุษย์ แม้ว่าพรหมณ์นั้นส่วนใหญ่มักจะเป็นท้าวสักกะแปลงกายมา แต่การที่ท้าวสักกะเลือกแปลงเป็นพรหมณ์ ก็แสดงถึงฐานะทางสังคมของพรหมณ์ว่าเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพยกย่องจากคนทั่วไป ดัง ในวิบุลราชชาดก (6) สิริจุทามณีชาดก (7) และอิทตชาดก (12)

¹ ฒาสุช อินทราฐ, ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522), หน้า 58.

ซึ่งพระโพธิสัตว์บริจาคอวัยวะและทรัพย์สินต่าง ๆ แก่พราหมณ์ที่มาขอด้วยความยินดีเต็มใจ ซึ่งอาจเป็นด้วยความนับถือพราหมณ์ จึงเห็นว่า การบริจาคทานแก่พราหมณ์จึงเป็นการสมควรและเป็นกุศลอย่างยิ่ง นอกจากนั้น ในนรชีวะชาคก (25) และมหาปทุมชาคก(27) พระโพธิสัตว์ก็ได้ขอความช่วยเหลือจากพราหมณ์ให้ชุบชีวิตมารดาของตนซึ่งสิ้นชีวิตลงด้วยพิษงู แสดงว่า คนทั่วไปรู้และนับถือว่าพราหมณ์เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถลึกล้ำยิ่งกว่านั้น พระ โพธิสัตว์ในชาคกทั้ง 2 เรื่องคงกล่าวถึงเชื่อมั่นในตัวพราหมณ์ถึงขนาดยอมควักหัวใจของตนเองให้พราหมณ์เพื่อนำไปชุบชีวิตมารดา ตามที่พราหมณ์อ้างว่ากระทำได้ ซึ่งก็เป็นการทุ่มเทความเชื่อมั่นและยอมเสี่ยงภัยชีวิตทีเดียว ความนับถือยกย่องพราหมณ์เช่นนี้ บปรากฏชัดเจนในสมัยฮินดูแท้ (ศกราวพุทธกาล) ของอินเดีย ซึ่ง "ประชาชนยอมรับรองและนับถือพราหมณ์ทั่วไปว่าเป็นอาจารย์อันศักดิ์สิทธิ์ เป็นเทวดาในมนุษย์ และเป็นผู้ควรกระทำการบูชา"¹

ค. การบวงสรวงเทวดา การนับถือเทพเจ้าและเทวดาต่าง ๆ โดยมีการติดต่อระหว่างมนุษย์กับเทพด้วยการบวงสรวงสังเวชนี้มีมาในอินเดียตั้งแต่สมัยยุคเวท ก่อนศาสนาพุทธจะถือกำเนิดขึ้น ถือว่าเป็นพิธีกรรมของลัทธิฮินดู และพราหมณ์ แต่พุทธศาสนิกชนก็รับเอาการบวงสรวงสังเวทเหล่านั้นมาปะปนในศาสนาพุทธอยู่มาก ทั้งที่โดยแท้จริงแล้วพุทธศาสนาไม่มีการกล่าวถึงการบวงสรวงสังเวทเทวดาใด ๆ การบวงสรวงเทวดานี้มีจุดมุ่งหมายที่แปรเปลี่ยนไปบ้างตามยุคสมัย กล่าวคือ

ครั้งสมัยยุคเวท มนุษย์ทำการพลีบูชาและสวดขันกล่อมสรรเสริญเทวดาก็มุ่งหมายจะให้เทวดาเหล่านั้นพอใจในตนหรือให้ช่วยเหลือตน ครั้นล่วงมาในยุคนี้² ชาคคิอารยันต์ถือว่าการพลีบูชาเทวดาเป็นของศักดิ์สิทธิ์แท้จริง ถ้ากระทำไปให้ถูกต้องตามพิธีสามารถจะบังคับเทวดาต้องอำนวยผลต่างๆให้แก่มนุษย์ตามความต้องการได้³

การบวงสรวงเทวดาที่ปรากฏใน ปัญญาสชาคก ที่เป็นเหตุสำคัญใน

¹ เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป (นามแฝง), ลัทธิของเพื่อน, (พระนคร: แพร่พิทยาและโอเคียนส์โตร์, 2506), หน้า 103.

² หมายถึงสมัยพราหมณ์ ไม่ทราบศก สันสมัยราวพุทธกาล

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

เนื้อเรื่อง ก็คือสิโสรัชาก (44) ซึ่งพระเจ้าสิโสรราชไม่ยอมบวงสรวงบูชาพระเสาร์ จึงต้องประสบเคราะห์กรรมร้ายแรงนานาประการ และในสังขัตตชาดก (41) ก็มีการบวงสรวงเทวดาตามข่าวโอรสที่หายไป จะเห็นได้ว่าการบวงสรวงเทวดานี้เป็นพิธีกรรมที่มีประโยชน์ ถ้าทำถูกต้องก็จะเป็นคุณ หากทำไม่ถูกต้องหรือคงวันไม่กระทำก็จะมีโทษ

ง. การเสียดราชรถเลือกกษัตริย์ ในชาดกบางเรื่องที่กษัตริย์ผู้ครองนครสิ้นพระชนม์ลง โดยไม่มีรัชทายาทสืบแทน วิธีเลือกกษัตริย์องค์ใหม่ก็มักได้แก่ การปล่อยราชรถเสียดหาย ซึ่งปรากฏใน สุมิตตชาดก (9) สิทธิสารชาดก (36) และ วณาวนชาดก (49) วิธีการปล่อยราชรถเสียดหายเพื่อเลือกกษัตริย์นี้เรียกว่า อินทราภิเษก อธิบายว่า

อินทราภิเษก คือ เมื่อสิ้นบุญของมหากษัตริย์องค์ก่อนแล้ว บ้านเมืองยังสงบเรียบร้อยอยู่ แต่จะหากษัตริย์มาปกครองบ้านเมืองไม่ได้ เขาก็จะพากันทำพิธีบวงสรวงเทวดา เอราราชรถสำหรับพระราชา มาเข้าพิธีเทียมม้า และมีเครื่องยศสำหรับพระมหากษัตริย์แต่งครบครัน แล้วปล่อยให้มาลากราชรถไปตามยถากรรม ถ้าราชรถไปเกยใคร เขาก็พากันอัญเชิญผู้นั้นขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน ปกครองไพร่ฟ้าประชาชนต่อไป โดยถือว่า ผู้นั้นพระอินทรท่านเป็นคนเลือกให้¹

จ. การสร้างโรงงาน ในกรณีที่พระเอกนางเอกในชาดกพลัดกันในระยะห่างเหินทาง ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมักพยายามค้นหาอีกฝ่ายโดยใช้วิธีสร้างโรงงาน แล้ววาดภาพชีวิตประวัติของตนกับสามีหรือภรรยาที่ผนังโรงงานนั้น โดยมุ่งหมายว่าหากสามีหรือภรรยาของตนเดินทางผ่านมาหักที่โรงงานนั้นก็จะได้เห็นรูปดังกล่าวและรู้ว่าคู่ของตนยังมีชีวิตอยู่และอยู่ ณ ที่นั้น ทั้งนี้ จะรู้ว่าใช้สามีหรือภรรยาของตนแน่หรือไม่โดยสังเกตจากกิริยาอาการ เมื่อคุณภาพเหล่านั้น การสร้างโรงงานมักเป็นการบริจาคของแด่พระผู้เพื่อเป็นที่พักและเลี้ยงอาหาร เป็นทานแก่คนเดินทางและคนยากจน การวาดภาพบนผนังโรงงานก็คงเป็นที่นิยมเพื่อประดับตกแต่งโรงงานนั้นและเพื่อความเพลินตาของผู้มาพัก กวีหรือผู้รจนานิทานก็คงได้นำธรรมเนียมนี้มาประกอบในนิทานโดยใช้เป็นวิธีอันชาญฉลาด

¹สำนวน งามสุข, เกล็ดจากวรรณคดี (พระนคร : แพร่พิทยา, 2504), หน้า 122.

และได้ผลดีในการสืบหาผู้รักที่พลัดพรากกันไป ชุมนิยมการวาดภาพบนผนังโรงงานเช่นนี้ คงเป็นเช่นเดียวกับที่ไทยเรามีการวาดภาพตกแต่งผนังโบสถ์หรือระเบียงวัด ซึ่งก็มักเป็นเรื่องราวพุทธประวัติ หรือคอนโคตคอนหนึ่งจากวรรณคดีที่แพร่หลาย นับเป็นภาพที่มีเรื่องราวเช่นเดียวกับภาพประดับผนังโรงงานในซาคคที่กล่าวมา

ฉ. ความเชื่อทางโหราศาสตร์ ความเชื่อทางโหราศาสตร์ที่ปรากฏในปัญญาสาตก ได้แก่ ความผันกับการทำนาย และความเชื่อในเรื่องความเป็นอัปมงคลต่าง ๆ โดยมีโหรเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำนายหรือชี้เหตุจากดวงต่าง ๆ

ในด้านความผัน ลักษณะความผันในปัญญาสาตกส่วนใหญ่จะเป็นความผันของหญิงมีครรภ์เกี่ยวกับบุตรที่จะเกิดมา โดยผันเป็นเรื่องราวอันเป็นสัญลักษณ์ที่คงได้รับการตีความจึงจะเข้าใจ เช่น มารคาของสุวรรณสิริสาในสุวรรณสิริสาซาคค (48) ผันว่ามีกบเหาะไปกินเคียน แล้วตกลงสู่ครรภ์ของนาง หมอคูทำนายว่านางจะได้บุตรมีบุญและปัญญามาก แต่จะมีแค่หัว ไม่มีตัว มารคาของเทวันธุมาร (56) ผันว่านางได้ดวงแก้วจากเทวดา แต่มีอันธกเทพบุตรมาแย่งไป ภายหลังดวงแก้วก็เข้าอันธกเทพบุตรนั้น แล้วกลับมาแปลงรัศมีในสำนักของนาง โหรทำนายว่า นางจะได้โอรส แต่ต่อมาจะมียักษ์มาเบียดเบียนนคร เป็นเหตุให้โอรสของนางต้องหนีจากไป ภายหลังจึงกลับมาทำลายยักษ์นั้นได้ และเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ต่อไป บางครั้งความผันก็บอกเหตุการณ์ล่วงหน้า ซึ่งมักจะเป็นเหตุร้าย ดังในรัตนปัทมาซาคค (4) พระนางสิริวิรัตนอาภาผันว่ามีบุษนุ่งห่มแดงวิ่งมาควักดวงเนตรของพระนาง เอาคาบพันแขนซ้ายของพระนางขาดเนือนุระและควักดวงใจของพระนางไป โหรทำนายว่า พระนางจะต้องพลัดพรากจากพระสวามี ความผันบอกเรื่องราวของบุตร และผันบอกเหตุล่วงหน้าจักเป็นความผันประเภทเทพสังหรณ์ คือเกิดขึ้นด้วยอำนาจของเทวดามาบอกเหตุร้ายดี หรือประเภทบุรพนิมิต ความผันเกิดขึ้นด้วยกรรมบันดาล คือ บาบบุญที่กระทำไว้ทั้งในชาติก่อนชาติปัจจุบัน เป็นตัวการมากกระทบจิตใจทำให้เกิดเป็นความผันบอกเหตุล่วงหน้า ซึ่งความผันทั้งสอง

ประเภทนี้เป็นที่เชื่อถือว่าเป็นจริง จึงต้องมีการทำนาย แปลความหมายกันขึ้น

ในค่านความเชื่อเรื่องความเป็นอัปมงคลนั้น ในปัญญาสาตกก็มีเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลผู้เป็นกาลกิณี ซึ่งจะถูกขับไล่ออกจากเมือง ทั้งๆที่บางครั้ง ความเป็นกาลกิณีนั้นเป็นเพียงการใส่โคล้ของโหราหาใช้ความเป็นจริงไม่ เช่นในสุวรรณสังขชาตก (53) พระสังข์และมารดาถูกลอยแพเนื่องจากโหราหาว่าทั้งสองเป็นกาลกิณี เนื่องจากพระสังข์เกิดมาในสภาพหอยสังข์ ในสิริสาชาตก (60) โหรกลัวสิริสากุมารซึ่งเป็นผู้มีความวิเศษมหัศจรรย์จะล่วงรู้ถึงความทุจริตของตน ก็ใส่ความว่าสิริสากุมารเป็นกาลกิณี ต้องถูกลอยแพ เป็นต้น

ความเชื่อทางโหราศาสตร์ดังกล่าวมานี้ แสลงถึงอิทธิพลของโหราว่าราชสำนักและต่อคนในสังคม เมื่อเชื่อถือว่าความฝันและโชคกลางเป็นสิ่งที่เป็นไปได้จริง โหรก็มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ทำนายและตีความกลางเหล่านั้น และคำทำนายของโหรก็ได้รับความเชื่อถือว่าถูกต้องเป็นจริง จนบางครั้งก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้บริสุทธิ์ที่ถูกโหรกลั่นแกล้งทำนายไปในทางร้าย อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเช่นนี้ ก็เป็นวิธีการดำเนินเรื่องอย่างหนึ่งซึ่งช่วยแนะนำตัวละครเอก และเหตุการณ์ภายนอก ซึ่งเป็นการสร้างความสนใจของผู้อ่าน ผู้ฟัง ทั้งยังเป็นเหตุผลแก่นื้อเรื่องบางตอน เช่นที่เกี่ยวกับการตกค้ำของตัวเอกด้วย

ในการศึกษาวิเคราะห์ห่ออนุภาคซึ่งก็คือองค์ประกอบย่อยของนิทานอันมีความพิเศษพิสดารในตัวของนิทานนั้น เนื่องจากอนุภาคแต่ละอนุภาคเป็นจินตนาการอันเกิดจากความเชื่อ ความคุ้นเคย และความรู้ต่างๆ ที่สะสมอยู่ในตัวผู้เล่าผู้เรียบเรียงนิทาน การแยกแยะอนุภาคจึงทำให้ค่านิยมต่างๆ ในนิทานปรากฏชัดเจขึ้นจนอาจมองเห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมในสมัยของผู้เรียบเรียงนิทานนั้นได้ จากปัญญาสาตก ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏเป็นของอินเดียโบราณ ซึ่งก็เป็นไปตามที่กล่าวแล้วว่า ปัญญาสาตกมีที่มาจากคัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤต¹ โดยที่คัมภีร์เหล่านั้นรวบรวมเรื่องราวมาจากนิทานพื้นเมืองอีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้ การศึกษาอนุภาคยังทำให้มองเห็นประเด็น

ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ ในการรับถ่ายทอคนิทานเหล่านี้มาเรียบเรียงเป็นปัญญาสชาคก นั้น ไม่ว่าผู้เรียบเรียงจะเป็นชาวเชียงใหม่หรือชาวทมิฬผู้เรียบเรียงก็ได้ถ่ายทอวัฒนธรรมของตนลงไปด้วย โดยอาจเป็นความตั้งใจที่จะให้นิทานเหล่านี้คล้ายชาคกมากที่สุด จึงไม่มีอนุภาคและแง่คิดใดที่จะเห็นชัดได้ว่าเป็นลักษณะวัฒนธรรมพื้นเมืองของ ปัญญาสชาคก ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าการวิเคราะห์อนุภาคเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาแนวคิด เทียบสมัยที่มา ทั้งยังมองเห็นลักษณะการรับถ่ายทอคนิทานพื้นเมืองด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย